

**Journal of
Humanities and Tourism
Research**

Year : 2024
Volume : 14
Issue : 1

ISSN: 2717-7092

JoHUT
Journal

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 14

Sayı: 1

2024

Vol.14

No.1

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

DERGİ HAKKINDA

Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) açık erişimli, hakemli, yılda dört kere Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayımlanan bilimsel bir dergidir. Karabük Üniversitesi süreli yayını olan dergi 2010 yılından beri yayımlanmaktadır. 2020 yılı 10 cilt itibarıyla eski adı Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Karabük University Journal of Institute of Social Sciences / JOISS) olan derginin adı Journal of Humanities and Tourism Research olarak değiştirilmiştir. JoHUT uluslararası bir dergi olup uluslararası endekslerde taranmaktadır. Beşeri bilimler ve turizm alanında yapılan araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlayan JoHUT, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapmaktadır.

ABOUT THE JOURNAL

The Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) is an open-access, peer-reviewed scientific journal published quarterly in March, June, September and December. The Journal, which is a periodical of Karabük University, has been published since 2010. Starting from the 10th volume of 2020, the Journal has changed its name from Karabük University Journal of Institute of Social Sciences (JOISS) to Journal of Humanities and Tourism Research. JoHUT is an international journal and indexed internationally. JoHUT, which aims to distribute research in humanities and tourism for the service of scientists, publishes manuscripts in Turkish and English.

EDITOR

Prof. Dr. Nuray TÜRKER nturker@karabuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSOCIATE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Can BIÇER canbicer@karabuk.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Önder DENİZ (Uşak University) onder.deniz@hotmail.com.tr

GÜZEL SANATLAR BÖLÜM EDİTÖRÜ / SECTION EDITOR OF FINE ARTS

Assoc. Prof. Dr. Muhammet BİLGİN mbilgen@kastamonu.edu.tr

YAYIN KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU (Van Yüzüncü Yıl University)

Prof. Dr. Rainer M. CZICHON (Uşak University)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Aydın Adnan Menderes University)

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (İstanbul Gelişim University)

Prof. Dr. Ilze IVANOVA (University of Latvia/Latvia)

Prof. Dr. Iveta KOVALCIKOVA (University of Presov/Slovakia)

Prof. Dr. Karl KUNST (Vienna Institute for Archeological Science/Austria)

Prof. Dr. Voon Chin PHUA (Gettysburg College/USA)

Prof. Dr. Dirk WICKE (Goethe University/Germany)

Prof. Dr. Nurettin AYAZ (Karabük University/Turkey)

Assoc. Prof. Dr. Eka DEVIDZE (European University/Georgia)

Dr. Maria PRODROMOU (European University/Cyprus)

Printing Assistants

Mehmet UÇAR - R.A İbrahim YILMAZ

The journal was previously entitled as Karabuk University Journal of the Institute of Social Sciences

Derginin önceki ismi: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Humanities and Tourism Research is indexed in;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, CiteFactor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI, EBSCO

Journal of Humanities and Tourism Research aşağıdaki indekslerde taranmaktadır;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, Cite Factor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI, EBSCO

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 14

Sayı: 1

2024

Vol.14

No.1

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

İçindekiler / Contents

Şehir Markalaşması: Diyarbakır Örneği

Destination Branding: The Case of Diyarbakır

Pelşin BOĞRA, Kadir ÇAKAR 1-15

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" İsimli Yazma Eserin Konservasyonu

Conservation of the Manuscript Titled "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" from Ayasofya Collection at Suleymaniye Manuscript Library

Rümeysa GEDİK, Hatice TÖZÜN 16-31

İklim Krizi ile Mücadele: Dünyaca Ünlü Sanat Eserlerine Yönelik Saldırıları

Fighting the Climate Crisis: Attacks on World-Famous Works of Art

Sofya Cihan CANBOLAT, Elif TARLAKAZAN 32-46

Postmodern Sanatta Entropi Olgusu

The Phenomenon of Entropy in Postmodern Art

Merve Mehtap BULUT, Serkan İLDEN 32-46

Yenilikçiliğin Belirleyicilerinin Çalışan Motivasyonuna Etkisi: Kayserideki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma

The Effect of the Determinants of Innovation on Employee Motivation: A Research for Hotel Enterprises

Sağbetullah MERİÇ, Ceylan DEMİROK 58-69

Şehir Markalaşması: Diyarbakır Örneği*

Destination Branding: The Case of Diyarbakır

Pelşin BOĞRA¹, Kadir ÇAKAR²

Özet

Küreselleşen dünyada ürünler, ülkeler, şehirler birbirleri ile rekabet halindedir. Bu rekabetle birlikte kendini diğer şehirlerden farklı kılabilen şehir güçlü olmakta ve seçilebilir cazibe merkezi haline gelebilmektedir. Bir şehrin diğer şehirlerden farklılaşması noktasında devreye şehir markalaşması kavramı girmektedir. Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır şehrinin markalaşma sürecinde an itibariyle nerede konumlandığını ve mevcut durumuyla birlikte turizm potansiyelinin şehir markalaşmasında ne derece etkili ve yeterli olduğunu ortaya koymaktır. Bu nedenle çalışmanın ifade edilen amacı doğrultusunda nitel araştırma tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma verileri Diyarbakır'da bulunan turizm paydaşları ile yüz yüze görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Araştırma sonucunda Diyarbakır şehrinin markalaşma adına güçlü bir potansiyelinin olduğu fakat markalaşma seviyesinin henüz istenen düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Şehir markası, Şehir markası yaratma süreci, Diyarbakır

Abstract

In the globalizing world, there is a competition between products, countries and cities. With this competition, the city that can differentiate itself from other cities becomes stronger and can become a selectable attraction center. At the point of differentiation of a city from other cities, the concept of city's branding comes into play. The aim of this study is to reveal where the city of Diyarbakır is located in the branding process and how effective and sufficient the tourism potential is in city branding with its current situation. For this reason, qualitative research technique was benefited in line with the stated purpose of the study. Data were collected by face-to-face interview technique with tourism stakeholders in Diyarbakır. As a result of the research, it was concluded that the city of Diyarbakır has a strong potential for branding, but the level of branding is not yet at the desired level.

Keywords: Brand, City brand, City brand creation process, Diyarbakır

¹Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin
²Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Mardin

ORCID:

P.B.: 0000-0002-7517-545X

K.Ç.: 0000-0002-9114-0476

Corresponding Author:

Pelşin BOĞRA

Email: pelsinbogra@gmail.com

Citation: Boğra, P. ve Çakar, K. (2024). Şehir markalaşması: Diyarbakır örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (1): 1-15.

Submitted: 22.10.2023

Accepted: 19.03.2024

1. GİRİŞ

Dünyada birçok değişim ve gelişim gözlemlenmektedir. Artan rekabet ortamı, ekonomik ve teknolojik gelişmeler şehirleri de etkilemektedir. Bu durum karşında şehirler; güçlü yönlerini öne çıkartmakta, diğer şehirlerden farklı olduklarını ortaya koymaktadır. Bir başka anlatımla şehirler dünyadaki değişim ve gelişim karşısında marka olma yoluna girmişlerdir. Şehir markası, bir şehrin hedef kitle zihninde cazibe merkezi haline gelebilmesi için yapılan tüm faaliyetlerdir (Dinnie, 2011). Şehir markası oluşturma, ürün markası oluşturmaya göre daha karmaşık bir süreci kapsamaktadır (Fan, 2006). Bu süreçte kendini rakip şehirlerden ayırmayı başaran şehirler piyasanın avantajlarına sahip olabilecektir. Diğer şehirlerin ise turizm açısından kısıtlı sayıda turist çekebileceği düşünülebilir. Şehir markası oluşturmak için tüm paydaşların bu sürece katılması gerekmektedir (Tekere ve Gülçubuk, 2005).

Şehir markalaşma süreci ile ilgili mevcut alan yazında birtakım çalışmalar yürütülmüştür (Çalapkulu ve Kızıldağ, 2021; Gaberli ve Gaberli, 2023; Karataş; Yener ve Onurlubaş, 2019). Söz konusu çalışmalar şehir imajını yerel halk (Denli ve Gürhan, 2016), kent esnafı veya girişimcileri (Cönk vd., 2022), kentin önde gelen kanaat veya fikir önderleri (Çiçek ve Pala, 2017), kentte geçici veya kalıcı olarak ikamet eden kişiler (Sadaklıoğlu ve Aşık, 2019;) ve/veya ziyaretçilerin (Bayrakdaroğlu, 2017) perspektifinden değişik yönleriyle farklı şehirlerde incelemişlerdir. Bu araştırmanın amacı ise Diyarbakır şehrinin markalaşma anlamında an itibariyle nerede olduğunu ve mevcut turizm varlık ile faaliyetlerinin şehir markalaşmasında ne derece etkili ve yeterli olduğunu ortaya koymaktır. Araştırmada Diyarbakır şehrinin turizm destinasyonu olması bağlamında markalaşma düzeyi turizm paydaşları perspektifinden incelenmiş ve mevcut turizm potansiyeli ile faaliyetlerinin markalaşmada ne derece etkili ve yeterli olduğu irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlar şehir markalaşma bileşenlerine ilişkin alan yazında yer alan benzer çalışmadaki bazı sonuçlarla örtüşürken bazıları ile farklılık göstermiştir (Eren ve Bozkurt, 2018; Kurtoğlu, 2017). Ortaya çıkan farklılıklara (Örn.: kültürel zenginlik ve coğrafi işaret) destinasyon planlama ve pazarlamasından sorumlu yöneticilerinin daha fazla odaklanmalarını teşvik ederek şehir markalaşma sürecine daha fazla katkıda bulunması düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışmadan elde edilen bulguların mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

İngilizcede 'Brand' olarak tanımlanan marka kavramı günümüzde sık kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. Markanın ortaya çıkış tarihi tam olarak bilinmemektedir; ama marka kavramının temeli çiftlik sahiplerinin mera ve pazarlarda hayvanlarını ayırt etmek için kullanıldığı damgalama yöntemine dayanmaktadır (Farquhar, 1989). Modern anlamda marka ise, sanayi devrimi sonrasında seri üretime geçen firmalar ile başlamıştır (Tosun, 2014: 7). Bir ürünün benzer diğer ürünlerden farklılığını vurgulayan özellik marka olarak ifade edilmiştir (Demirdöğen, 2009). Amerikan Pazarlama Birliğinin (AMA) marka tanımı ise bir satıcı veya satıcı grubunun ürünlerini belirlemeye, tanımlamaya, farklılaştırmaya yarayan isim, şekil, sembol, terim ve tasarımıdır ya da bunların birleşmiş halidir (Keler, 1998).

Şehir kavramının tanımını her bilim dalı kendi dalına uygun olarak yapmıştır. Tanımlarda ortak olarak ele alınanlar belirli bir nüfusa sahip olması, tarımsal üretimden daha ileri seviye üretimin yapılması, çekirdek aile yapısına sahip olması, alt yapının yeterli düzeyde olması, üst düzey uzmanlaşmanın olması, evrensel değerlerin ön plana çıkması, eğitim düzeyinin yüksek olması yer almaktadır (Kaya, 2017). Son dönemde şehirler sadece yaşanılan bir yer olmanın dışında herkes için çekiciliği artacak yönde reklam ve tanıtımı gerçekleştirilen yaşanılacak cazibe merkezleri haline dönüştürülmektedirler (Avçılar ve Kara, 2015). Bu durumun sonucunda şehirler için yeniden yapılanma süreci kaçınılmaz hale gelmiştir. Şehirlerin yeniden yapılanması ile birlikte ortaya çıkan kavram ise şehir markası kavramı olmuştur (Hanna ve Rowley, 2008). Şehir markası

ürün ya da hizmet pazarlamasının şehirlere uyarlanmasıdır. Şehir markası ile şehrin çekiciliklerini, güçlü yönlerini ön plana çıkararak rakiplerinden ayrışmasını sağlamak bunun sonucunda da hedef kitleye ulaşmak amaçlanmıştır (Peker, 2006).

Bir şehrin marka olabilmesi için birden fazla unsura ihtiyacı vardır, bu unsurlar birbirinden ayrılmaz bütünlüğü sağlar. Başarılı bir şehir markası için tüm unsurlar dikkate alınmalıdır. Şehir markası; (Zeren, 2011: 40).

- İnsan
- Tarihi Yapı, Doğal Güzellikler, Kültür
- Turizm
- İklim
- Kongre, Konferans, Festival
- Eğitim, Sanat, Spor
- Ulaşım
- Yerel Yönetim, Dış İlişkiler
- Gastronomi
- Özel Sektör ve Diğer Kurumlar
- Dil
- Din unsurlarından oluşmaktadır.

Şehirler varlıklarını kanıtlamak ve pastadan pay almak için şehir markası yaratma sürecini başlatmaktadırlar. Küreselleşen dünyada markalaşma sürecini başlatmayan şehirler yok olmaktadır (Zengin, 2017). Şehir markası oluşturma süreci uzun ve zordur, birbirini takip eden aktivitelerin gerçekleştirilmesi gerekir. Bu süreç içerisinde paydaşların sürece dahil olması da gerekmektedir (Giritlioğlu ve Avcıkurt, 2010). Şehir markası yaratma sürecinde gerçeklik ve içtenlik önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Marka şehir yaratma süreci sekiz basamaktan oluşmaktadır. Bunlar (Avcılar ve Kara, 2015; Vural, 2010);

- Marka Şehir Stratejisi Geliştirme
- Stratejik Planlama
- SWOT Analizi
- Şehir Vizyonu ve Misyonu
- Şehir Konumlandırma
- Şehir İmajı
- Şehir Kimliği
- Şehir Logosu-Sembölü-Sloganıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Alanı

Mezopotamya'nın altın üçgeni içerisinde yer alan Diyarbakır'ın tarihi 12.000 yıl öncesine uzanmaktadır. Diyarbakır şehri Hurriler, Mitaniler, Abbasiler, Mervaniler, Büyük Selçuklular, İnaloğulları, Nisanoğulları, Artuklular, Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Akkoyunlular, Osmanlı gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 2015 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine giren Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri şehrin sahip olduğu sayısız eserlerin başında yer almaktadır (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2022). Diyarbakır Surları inşa tarihi açısından birinci sırada iken, uzunluk açısından Çin Seddi'nden sonra ikincidir. Diyarbakır Surları 5.500 metre uzunluğunda ve 7-8 metre yüksekliğindedir (Çelik, 2008). Surlar, iç ve dış sur olmak üzere iki sur şeklinde yapılmıştır fakat dış sur yıkılıp yok olmuştur. Ayrıca surlar 82 burçtan ve 4 ana kapıdan oluşmaktadır (Diyarbakır Valiliği, 2022). 2019 yılı içerisinde Diyarbakır'daki tesislerde konaklama gerçekleştiren yabancı ziyaretçilerin milliyetlerine bakıldığında ilk üç

sırayı Irak, Almanya ve İran ülkelerinden gelen yabancı turistler oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Diyarbakır'da işletme belgeli tesislerin 3 tanesi beş yıldızlı, 14 tanesi dört yıldızlı, 7 tanesi ise üç yıldızlıdır (TÜRSAB Raporları, 2022).

3.2. Katılımcılar, Veri Toplama ve Veri Analizi

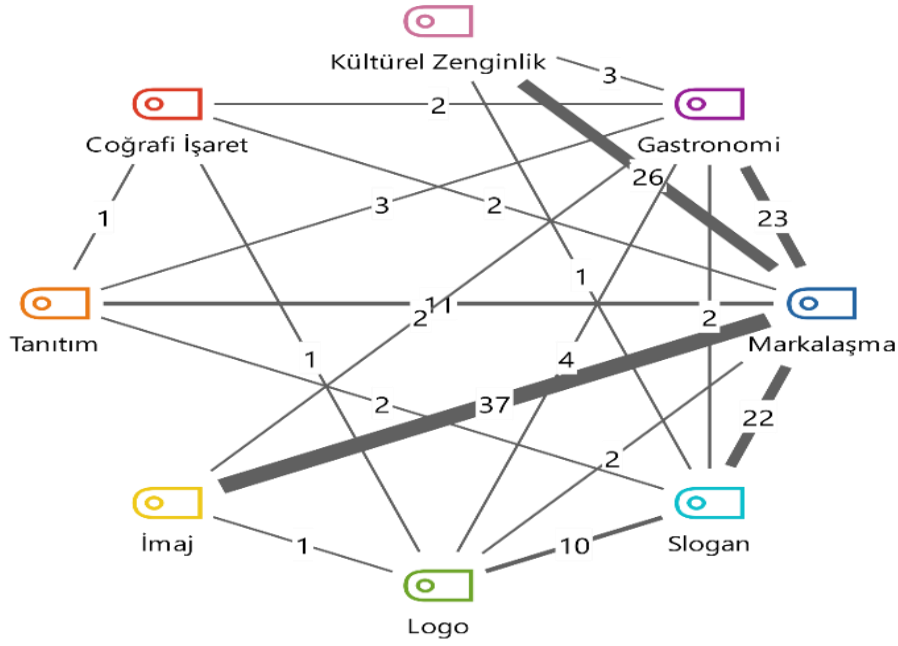
Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasından yararlanılmıştır (Creswell, 2014). Durum çalışmalarının, ana araştırma soruları “nasıl” veya “neden” sorularından oluşturulur. Araştırmacının davranışsal olaylar üzerinde çok az veya hiç kontrole sahip olmadığı çalışmalardır. Durum çalışmaları, araştırmaların odak noktasının tarihsel değil çağdaş bir olgudan ibaret olduğu durumlarda kullanılır (Yin, 2018).

Nitel durum çalışması doğası gereği verilerin araştırmacılar tarafından toplandığı yer ve mekân ile sınırlıdır (Çakar ve Aykol, 2021). Bu nedenle çalışmanın araştırma alanını Diyarbakır şehri çalışma grubunu ise turizm paydaşları oluşturmaktadır. u doğrultuda konu hakkında doğru ve detaylı bilgi vermesi beklenen paydaşlarla mülakat yapılması planlanmıştır. Dolayısıyla çalışma kapsamında veri toplama yöntemleri içerisinde yer alan amaçlı örneklemeden faydalanılmıştır (Veal, 2006). Bu bağlamda, mevcut çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile 20 katılımcıya Ocak 2022- Şubat 2022 tarihleri arasında ulaşılmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aşamasında derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmış araştırmada kullanılan nitel görüşme soruları mevcut alan yazın taraması (Aslan, 2020: 137; Bozkurt, 2017: 111; Doğanlı, 2006: 204; Eroğlu, 2018: 123; Kılıç, 2020: 113; Kuvvetli, 2014: 107; Serçek, 2015: 201; Şentürk ve Kartal, 2020: 34; Uruk, 2019: 102; Uyar, 2018: 469; Zeren, 2011: 215) sonucunda oluşturulmuştur (bkz. EK-1). Araştırmada elde edilen verilerin analizi ise MAXQDA nitel veri analiz programı aracılığıyla çözümlenmiştir. Genel olarak araştırmacılar MAXQDA programını mülakat ve odak grup görüşmelerinin aktarıldığı transkriptler, araştırma günlükleri ve notlar gibi nitel veri türlerinin analizi için kullanmaktadır (Kuckartz & Rädiker, 2019).

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırmada katılımcıların şehir markalaşmasına ilişkin belirtmiş oldukları görüşmelerin analizi sonrasında araştırma bulguları sekiz tema altında toplanmıştır. Söz konusu temalar: markalaşma, slogan, logo, imaj, tanıtım, coğrafi işaret, kültürel zenginlik ve gastronomi'dir.

Şekil 1. Kod Birlikte Oluşma Modeli (Çakışan Kodlar)

Yukarıdaki şekil ortaya çıkan kodlar arasındaki ilişki ve bağlantıları ortaya koymaktadır. Söz konusu kodlardan bazıları ile kesişen tüm kodlar birbirleri arasındaki korelasyon derecelerini yansıtmaya adına ok işareti ile gösterilir (Marjaei vd., 2019). Kodlar arasındaki korelasyonun yoğunluğu yüksekte düşüğe göre bir seyir gösterir (Şengel vd., 2022).

4.1. Diyarbakır Şehrinin Markalaşmasına İle İlişkin Bulgular

Markalaşma mal, hizmet ve firmalar için geçerli olabildiği gibi şehirler için de geçerlidir (Kasapi & Cela, 2017). Destinasyon markalaşması, duygusal çekicilik yaratma hususunda etkili bir araç olarak tanımlanırken marka imajı ise bir turizm destinasyonunun pazarlama başarısı için oldukça önemli bir unsur olarak değerlendirilir (Marzano & Scott, 2009). Genel olarak destinasyon markalaşma süreci birtakım nedenlerden ötürü diğer ürün ve hizmetlerin markalaşma sürecinden daha zor ve karmaşıktır (Pike, 2005). Markalaşma, katılımcıların belirtmiş oldukları görüşler çerçevesinde en sık geçen kod olarak ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra, başta slogan, imaj, kültürel zenginlik ve gastronomi olmak üzere ortaya çıkan diğer kodlarla da yakın ilişkisi bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Kodlar Arası İlişkiler

Kod Sistemi	Markalaşma	Slogan	Logo	İmaj	Tanıtım	Coğrafi İşaret	Kültürel Zenginlik	Gastronomi
Markalaşma	■	■	■	■	■	■	■	■
Slogan	■	■	■	■	■	■	■	■
Logo	■	■	■	■	■	■	■	■
İmaj	■	■	■	■	■	■	■	■
Tanıtım	■	■	■	■	■	■	■	■
Coğrafi İşaret	■	■	■	■	■	■	■	■
Kültürel Zenginlik	■	■	■	■	■	■	■	■
Gastronomi	■	■	■	■	■	■	■	■

Katılımcıların şehrin markalaşma ile ilgili görüşleri dikkate alındığında genel olarak markalaşma sürecinin çok gerilerde olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcılara göre markalaşma sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve tamamlanması güvenlik, ulaşım, altyapı, kurumsallaşma, tanıtım, kültürel zenginlik, lokasyon ve paydaşlar arası işbirliği gibi

birtakım olguların iyileştirilip geliştirilmesi ve ön plana çıkarılmasıyla olduğudur. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

"[...] Güvenlik, ulaşım, alt yapı sorunlarının önceden çözülmesi gerekiyor. Zaten bildiğiniz üzere turizm bölgelerinde ilkin alt yapının çözülmesi gerekiyor[...]". (Katılımcı 1)

"[...] Şehrin marka şehir haline gelebilmesi için her şeyden önce turizm paydaşlarının işbirliği yapması gerekiyor[...]". (Katılımcı 6).

Katılımcılar şehrin markalaşma düzeyinin istenen seviyeye ulaşmasıyla şehrin sahip olduğu özellikle tarihi ve kültürel değerleriyle birlikte inanç turizmi, sağlık turizmi, doğa turizmi, kültür turizmi gibi çok farklı türde turizm talebi yaratabileceğini düşünmektedirler. Söz konusu yaklaşımı destekleme adına bir katılımcının belirtmiş olduğu görüş aşağıda ifade edilmektedir:

"Diyarbakır tabii büyük bir turizm potansiyeline sahip. Hem kültür turizmi, inanç turizmi, gastronomi turizmi açısından şu an yeni yeni sağlık turizminde de ön plana çıkmaya başladı yani oldukça Diyarbakır potansiyeli çok yüksek olan bir şehir. Fakat son yıllara kadar bu potansiyeli çok iyi değerlendirememiş [...]". (Katılımcı 12)

Katılımcıların markalaşma sürecine ilişkin görüşleri incelendiğinde şehrin markalaşma potansiyelinin güçlü olduğu ve şehrin markalaşma sürecini engelleyen birtakım sorunların bulunduğu gözlenmektedir.

"Diyarbakır'da bu potansiyel vardır, hep olmuştur. Her medeniyetin bir izini ve kültürünü bulmak mümkündür. Ancak, arzu edilen cazibe merkezine ulaşamadı. Elbette bunun birçok güncel ve köklü nedenleri vardır[...]". (Katılımcı 20)

4.2. Şehrin Sloganına İlişkin Bulgular

Katılımcıların şehrin sloganı ilgili görüşleri dikkate alındığında genel olarak şehrin bir sloganın olduğu fikri hakimdir. Katılımcılar bu hususta şehrin birden fazla sloganının mevcut olduğunu ve dönem dönem bu sloganların değiştiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca katılımcılar markalaşma sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve tamamlanması için şehri temsil eden tek bir slogan olmalıdır fikrini öne sürmektedirler. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

"Diyarbakır şehri olarak öyle çok slogan ürettik ki. 'Sırlarını taşlara söyleyen şehir'. Ondan sonra 'Dicle ile Hevsel'in buluştuğu şehir'. [...]". (Katılımcı 3).

"[...]bu slogan nerdeyse her vali değiştiğinde değişmeye başladı. Yine hükümet politikaları devreye giriyor maalesef. [...]". (Katılımcı 1).

"Diyarbakır'ın en çok kullanılan sloganlarından birisi 'medeniyetler şehri Diyarbakır' ama bu birçok kent için de kullanılıyor. Yani birçok Türkiye'deki Anadolu'daki birçok kent içinde kullanılıyor. Ya da 'peygamberler sahabeler şehri Diyarbakır' yine kullanılan sloganlardan birisi. Aslında böyle birden fazla slogandansa tek bir slogan ama o slogan duyulduğu zaman doğrudan Diyarbakır'ı anlatacak bir slogana ihtiyacı var şu an Diyarbakır'ın." (Katılımcı 12).

Katılımcılar, var olan sloganların Diyarbakır şehrinin turistik özelliklerini yansıttığını ifade etmektedirler. Söz konusu yaklaşımı destekleme adına katılımcıların belirtmiş olduğu görüşler aşağıda ifade edilmektedir:

"Aslında yansıtıyor ama dediğim gibi başka şehirlerde de bunlar kullanıyor. Bu nedenle aslında bununla ilgili ayrı bir çalışma yapmak lazım yani tek bir slogan ama o slogan duyulduğu zaman sadece Diyarbakır'ı hatırlatacak bir slogan gerekiyor buraya. Şimdi medeniyetler şehri dediğiniz zaman aslında birçok şehir bunu kullanıyor hani aklımıza direkt Diyarbakır gelmiyor

ya da peygamberler sahabeler şehri dediğimiz zaman Urfa' da geliyor akla. Doğrudan hemen Diyarbakır gelmiyor aslında bunların hepsini kapsayan ve Diyarbakır'a has bir slogan bulmak gerekiyor, bunun üzerinde de bir çalışma yapmak gerekiyor.” (Katılımcı 12).

Katılımcıların tamamına yakını Diyarbakır şehrinin etkin bir slogana ihtiyacının olduğunu savunmaktadırlar. Etkin bir slogan oluşturulmadan önce ilde markalaşma ile ilgili alt yapı çalışmaları tamamlanmalı, eksikler giderilmeli ve paydaşların hepsi şehir için oluşturulacak sloganda birlikte çalışmalıdır görüşü ifade edilmiştir.

“Var tabi ki. Yani daha doğrusu Diyarbakır'ın şey bir slogana ihtiyacı var. Ortak akıldan çıkmış, kabul edilmiş bir slogana ihtiyacı var [...]” (Katılımcı 15).

“Ancak, daha öncesinden yapılması gerekenler vardır. Örneğin turizm alanlarımızın ticarete katılması için yatırımların olması gerekir. İmar ve izin konuları bu yapıda ele alınmalıdır. Ulaşım altyapısı geliştirilmelidir. Otel sayımız artmalı ve şehir otellerinden tatil otellerine dönüşmesi gerekir. Kültür Bakanlığı tanıtım programlarına alması gerekir. Bu yönde özel devlet destekleri geliştirilmelidir” (Katılımcı 20).

4.3. Şehrin Logosuna İlişkin Bulgular

Katılımcıların logo teması ile ilgili görüşleri dikkate alındığında genel olarak Diyarbakır şehri için oluşturulan logoların şehri temsil ettiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Her kurum ve kuruluşun kendisine ait bir logosu mevcuttur, bu durum da şehirde çok sayıda logonun olduğunu göstermektedir. Yönetim her değiştiğinde logolarda da değişimler meydana gelmektedir. Şehirde var olan logolarda şehrin enleri mevcut konumdadır. Var olan logolar markalaşma anlamında şehre katkı sunmamaktadır. Şehrin markalaşma sürecinde sloganda olduğu gibi logoda da tek bir logo olmalı, bu logo uzun vadeli ve derinliği olan bir logo olmalı görüşü hakimdir. Ayrıca logolarla ilgili yeni nesil olma ile ilgili görüş bulunmaktadır. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“Çok farklı logolarımız var. Logoların tamamı da şehri temsil etmekte aslında [...]” (Katılımcı 9)

“Logolar şehri temsil ediyor tabii ki burada az önce slogan konusunda konuştuğumuz gibi yani yine değişik paydaşlar değişik dönemlerde ya aceleyle oluşturulmuş veyahut ta sürdürülemediği bir sürü logo geliştirilmiş şu an o logoları biz önümüze dizsek onlarca logo çıkacak ortaya. Hiçbirisi de markalaşmaya katkı sunmamış. Logo var ama istenen derinlikte ve uzun vadeli logolar değil bunlar. Mesela yaratıcı şehirler ağına başvuru yapılmıştır o süreç logo gerektirdiği için hızlı bir logo tasarlanmıştır. Mesela bir etkinlik yapılmıştır o etkinlik için bir logo tasarlanmıştır. Mesela bir yönetici gelmiştir bu işlere ilgi duymaktadır onun yöneticiliği süresince bir logo dizayn edilmiştir ama o gidince logo ortadan kalkmıştır böyle sıkıntılar vardır.” (Katılımcı 4).

“ [...]Bence temsil ettiğini düşünüyorum, belki biraz daha dijitalleşebilir. Yani daha yeni nesil olabilir [...]” (Katılımcı 8).

Katılımcıların tamamına yakınının sahip olduğu görüşlere göre değişen dünyaya ayak uydurmak, kendini güncellemek ve şehre ivme kazandırmak için Diyarbakır şehrinin yeni bir logoya ihtiyacının varlığıdır. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“Yeni logolara her zaman ihtiyaç var. Çünkü hayat dinamik bir yapı yani iştirak ettiğimiz alanlar, ilgi alanlarımız sürekli değişmekte. Değişen bir dünyada da yeni ihtiyaçların olması elzemdir. Bu bağlamda yeni logolar, yeni arayışlar içinde olmak lazım[...]” (Katılımcı 6).

Katılımcılar, oluşturulacak logo için çok sayıda farklı sembollerden bahsetmektedirler. Logoda yer alması için en çok adı geçen semboller ise Sur, Hevsel Bahçesi, Dicle Nehri ve Zerzevan Kalesi'dir. Farklı sembollerin bir arada bütünlük içinde logoda var olması katılımcıların genelinin düşüncesini oluşturmaktadır. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların görüşleri aşağıda ifade ettikleri gibidir:

"Özellikle Ulu cami, Surlarımız tabi ki başta olmak üzere. Hz Süleyman ve yine Diyarbakır'ın ilçelerinden olan Çermik ilçesi kaplıca bakımından özellikle Yalova ile beraber yarışacak düzeyde ki her mili litresini yani her litresinde 128 miligram kükürte sahip ki çok büyük bir değerdir yani şifa bakımından. O açıdan Çermik Kaplıcalarının da logoda olmasından yanayım." (Katılımcı 13).

"[...]Özellikle işte UNESCO ya girmiş bir Diyarbakır Sur'u, bir Hevsel Bahçesi ondan sonra Zerzevan Kalesi bugün UNESCO ya aday bir kültür yerimiz, tarihi yerimiz, Malabadi Köprümüz yani bunların içinde olduğu ya da Dört Ayaklı Minarenin içinde olduğu bir çalışma yürütülebilir yani." (Katılımcı 17).

Katılımcıların Diyarbakır şehri için oluşturulacak logoda bulunması gereken renklerle ilgili görüşleri dikkate alındığında genel olarak kırmızı, yeşil ve bazalt rengi ön plana çıkmaktadır. Katılımcılara göre kırmızı ve yeşil rengin Diyarbakır'ın rengi olduğu ayrıca Diyarbakır karpuzdan dolayı bu renklerin tercih edildiği ifade edilmiştir. Bazalt renginin tercih sebebi ise Diyarbakır şehrinin tarihe gönderme yapıp eskiyi andırmasındandır. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

"Yani özellikle bizim Diyarbakır rengimiz var zaten yeşil ve kırmızı[...]" (Katılımcı 17).

"[...]Biraz bazalt taşlarının rengini de kullanırlarsa seviniriz. Çünkü biraz kara şehir gibi, o da güzel. Biraz eskiyi aldırıyor Diyarbakır biliyorsunuz, eski Diyarbakır." (Katılımcı 19).

4.4. Şehrin İmajına İlişkin Bulgular

Katılımcıların tamamına yakını Diyarbakır şehrinin markalaşmasını sağlayan bir imajın varlığından söz etmektedir. Katılımcılar şehrin olumlu imajının önceki yıllarda oldukça düşük seviyelerde olduğunu belirtmekte, son yıllarda ise bu durumun ortadan yavaş yavaş kalktığını şehrin artık olumlu imajlarla anıldığını ifade etmektedirler. Aktörler ise Diyarbakır'ın sahip olduğu potansiyeli olumlu imaja çevirmek için çalışmalar yapmaktadırlar. Söz konusu yaklaşımı destekleme adına katılımcıların belirtmiş olduğu görüş aşağıda ifade edilmektedir:

"[...]Şimdi şehrin markalaşmasını sağlayan bir imajı olduğu gibi, markalaşmamasını sağlayan imajları da var. Mesela Diyarbakır misafirlik, misafirperverlik konusunda bir markadır ama Diyarbakır mesela güvenlik açısından son 1-2 yıl öncesine kadar bakıldığında markalaşmayı engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkıyor[...]" (Katılımcı 6).

"Güvenlik nedeni ile daha önceden çok kötü bir imajı vardı. Şimdi yavaş yavaş o imaj düzeltilmeye başladı[...]" (Katılımcı 1).

Katılımcıların yukarıda ifade edilen görüşleri değerlendirildiğinde çoğunun imajın, şehrin markalaşma sürecine olumlu katkı sunacağını ileri sürdükleri ifade edilebilir.

4.5. Şehrin Tanıtımına İlişkin Bulgular

Katılımcıların tanıtım ile ilgili görüşleri dikkate alındığında genel olarak Diyarbakır şehri için yapılan tanıtımın yeterli olmadığı görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcılara göre tanıtım sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve tamamlanması için aktörlerin birlikte çalışması gerekmekte, hedefe odaklanılması gerekmekte, yapılacak çalışmaların niceliğinden çok niteliğine önem verilmesi gerekmektedir. Ayrıca tanıtımların uluslararası platformlarda olmasına ve

akademik çalışmalarla desteklenmesine özen gösterilmelidir. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“Yeterli tanıtım olduğunu düşünmüyorum. Yani daha fazla çalışmalıyız çünkü neden? Çağ değişti, sosyal medya değişti ondan sonra eskisi gibi değil. Tanıtımı çok hızlı yapmamız gerekiyor. Çünkü diğer şehirler, diğer ülkeler inanılmaz hızlı bir tanıtım süreci içerisindedir. Biz geç kalmışız bir 10-15 yıllık rotamız var. Çok hızlı koşmamız gerekiyor, çok hızlı yapmamız gerekiyor ve bunun için de iyice herkesin beraber yapması gerekiyor. Bir kurumun ya da bir kişinin ya da bir grupla bu iş olmaz. Tüm şehir hep beraber yapmalıyız. Bunun üniversitesi olur, Ticaret ve Sanayi Odası olur, Belediyesi olur, kamu kuruluşları olur, öğrencisi olur, ev hanımı olur, herkes beraber çalışmalı. Bunu yapmamız gerekiyor. Yapılırsa Diyarbakır şehri markalaşma yönünde iyicene hızını almaya başlar diye düşünüyorum.” (Katılımcı 16).

Diyarbakır şehrinin markalaşmasına yönelik fuarlara katılmak, fuarlar açmak, reklamlar vermek, belgesel çekimleri yapmak, broşür basımları gerçekleştirmek, ünlüleri şehre davet etmek, festivaller düzenlemek gibi birçok tanıtım faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar bu tanıtımların son birkaç yıl içerisinde olduğunu ve genel olarak yeterli olmadığını dile getirmişlerdir. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“Videolar çekiliyor, film falan çekiliyor işte belgesel çekimleri oluyor. Ara ara burada işte fuarlar var. Biliyorsunuz Diyarbakır’da fuarlar var. Görsel olarak sosyal medyada paylaşımlar var, influencerlar ağırlanıyor, youtuberlar, bloggerlar. Biz otelciler olarak da onları çok ağırladık işte ünlüleri getiriyoruz buraya falan gibi gibi [...]” (Katılımcı 8).

“Çok çaba sarf ediliyor ama yeterli olmuyor sanırım ki hala istediğimiz düzeyde değiliz.” (Katılımcı 7).

4.6. Şehrin Coğrafi İşaretli Ürünlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların tamamına yakını coğrafi ürün işareti almış değerlerin sayısının artırılmasının şehre markalaşma anlamında katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Katılımcıların coğrafi ürün işareti almış değerler ile ilgili görüşleri dikkate alındığında genel olarak coğrafi ürün işareti alma sürecine Diyarbakır şehrinin geç başladığı düşüncesi hakimdir. Coğrafi ürün işareti almış değerlerin sayısının gün geçtikçe arttığı ve paydaşların bu konuda birbirlerine katkı sundukları da dile getirilmiştir. Bu bağlamda coğrafi ürün işareti almış değerlerle ilgili yoğun çalışmaların devam ettiğini de belirtmişlerdir. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“[...]bu son yılda özellikle Ticaret Odamızın ondan sonra Büyükşehir Belediyemizin, Valiliğimizin çalışmaları işte Kalkınma Ajansının çalışmalarıyla bu son 2 yılda gerçekten çok iyi bir seviyede yani. Şu an bölgede en fazla coğrafi işaret alan bir şehrimiz.” (Katılımcı 17).

“Tabi ki bulunur. Özellikle eğer tanıtım gastronomi anlamında bir tanıtım yaparsanız ya da gastronomi anlamında şehri önemli bir gastronomi şehri yapmak istiyorsanız coğrafi işaretli ürününüzün sayısı önemli. Tabi ilk etapta sadece burma kadayıf ve örgü peynir varken şu an 37 tane coğrafi işaretli ürünü var Diyarbakır’ın ve bu 37 ye çıkması son yıllardaki çalışmalarla. Yani daha öncesinde herhangi çalışma yapılmamış sadece 2 ürün varken bir anda şu an 37 ürün var ki daha belki bu 100 ü bulacak. Çünkü yeni başvurularda hazırlanıyor. Bu nedenle aslında bunun hem markalaşmada hem de turizme doğrudan etkisi var ve bunların sayısını da artırmak gerekiyor ve tescillemek gerekiyor çünkü Diyarbakır sadece kültür, inanç değil aslında gastronomi turizmi açısından da Anadolu’daki en önemli şehirlerden birisi.” (Katılımcı 12).

Katılımcıların çoğu coğrafi ürün işareti almış değerlerin sayısının artırılmasının şehir markalaşmasına katkı sunacağı görüşünü savunmaktadır.

4.7. Şehrin Kültürel Zenginliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların şehrin kültürel zenginliği ile ilgili görüşleri dikkate alındığında tamamında şehrin sahip olduğu kültürel zenginliğin, şehrin markalaşması sürecinde çok önemli olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcılara göre Diyarbakır şehri çok sayıda kültürel zenginliğe sahiptir ve bu durum markalaşmasına hızlandırıcı bir etki yaratmaktadır. Ziyaretçiler son zamanlarda kültürel zenginlikleri olan şehirlere ilgi duymakta kültürel zenginliklerde şehir markalaşmasında özgünlüğünü korumaktadır. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“Elbette, şimdi bizim şehrimize gelenler yani ulusal anlamda düşündüğümüzde yatırımcılar gelir buraya, yatırım yapar ama turizm anlamında, bağlamında düşündüğümüzde buraya gelenler buranın kültürüne, sahip olduğu tarihi ve doğal zenginliklere geliyor. Yani onlar olmadığında buraya birinin gelme ihtimali çok düşük kalacak. Dolayısıyla şu an en ana unsur bu. Bizim bu sahip olduğumuz varlıklarımız.” (Katılımcı 4).

“Tabi ki çok büyük etken. İnsanların çoğu Diyarbakır’a Surları için geliyor. İç Kalesi muhteşemdir, Diyarbakır evleri özellikle müzemiz, Zervevan Kalesi Mithras la çok daha fazla ön plana çıkmıştır[...].” (Katılımcı 2).

4.8. Şehrin Gastronomi Turizmine İlişkin Bulgular

Katılımcıların görüşleri dikkate alındığında genel olarak Diyarbakır’ın gastronomi turizmi bağlamında markalaşmasında şehre özgü yiyecek ve içeceklerin son yıllarda büyük katkısının olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcılara göre Diyarbakır şehrinin yiyecek ve içecek çeşitliliği ve lezzeti anlamında muazzam bir potansiyeli mevcuttur. Söz konusu görüşü destekleme adına katılımcıların sunmuş oldukları görüşleri aşağıda ifade edildiği gibidir:

“Daha öncesinde çok büyük bir etkisi yoktu ama son yıllardaki yapılan çalışmalarla şimdi doğrudan artık etkisi var Diyarbakır’ın markalaşmasında özellikle yiyecek ve içecek sektörü.” (Katılımcı 12).

“Şimdi biz Mezopotamya markasını çalışırken bölge olarak çalıştığımız için mesela acente getiriyoruz Rusya’dan. Antep’ten giriyorlar, Urfa’ya, Mardin’e, Diyarbakır’a geliyorlar. Çinlileri mesela getirdik yine aynı hattan. Şöyle ilginç bir şeyle karşılaştık. Diyarbakır; Mardin’den de, Urfa’dan da, Antep’ten de gelen ziyaretçi yorumlarını söylüyorum daha zengin çıktı. Hem yemek kültürüne korkunç bir şey ilgi var ve çeşit sayısı fazla. Mesela Antep bu işi gastronomi şehri oldu nihayetinde bunu pazarlayabiliyor. Özel işte trendlerle bunlara aktarabiliyor. Biz biraz orada zayıfız ama bu gastronomi olayında muazzam bir potansiyel var, bizim sahip olduğumuz zenginlikler markalaşma içinde yeterli düzeyde.” (Katılımcı 4).

Genel olarak katılımcılar şehre özgü yiyecek ve içecekleri, Diyarbakır’ın gastronomi turizmi anlamında markalaşmasında yeterli bulmaktadırlar. Bu konuda yapılan çalışmaların son yıllarda olduğunu ve daha eksiklerin olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu yaklaşımı destekleme adına katılımcının belirtmiş oldukları görüşleri aşağıda ifade edilmektedir:

“Evet, yoğun emeği geçen arkadaşlarımız var gastronomi üzerinden. Açıkçası Diyarbakır Dicle Üniversitesinde Gastronomi Bölüm sorumluları arkadaşlarımız, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, diğer STKlarımızın çalışmalarıyla gastronomi çok ön plana çıkarılacak şekilde çalışmalar yapılıyor. Bu gittikçe de son günlerde yoğunluk kazandı.” (Katılımcı 5).

Diyarbakır'a özgü yiyecek ve içecek kültürünün zengin olduğu ve bu durumun şehrin gastronomi turizmi anlamında markalaşmasındaki katkısının önemli olduğu görüşü katılımcıların genelinde mevcuttur. Genel olarak katılımcıların çoğu şehrin kendine özgü yiyecek ve içecek ürün zenginliğinin kentin gastronomi turizmi bağlamında markalaşmasına katkı sunacağını savunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı Diyarbakır şehrinin markalaşma anlamındaki konumunu ortaya koymak ve Diyarbakır'ın mevcut turizm potansiyelinin şehir markalaşması sürecindeki etkinliği ve mevcut marka değerinin yeterli olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, şehir markalaşması oluşum sürecinde şehrin turizminden sorumlu 20 turizm paydaşına yöneltilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile araştırma verileri toplanmıştır.

Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde Diyarbakır şehrinin sahip olduğu turizm potansiyeline göre yeterli düzeyde markalaşmadığı ve markalaşma sürecinin oldukça düşük seviyelerde olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Ayrıca, şehrin markalaşma potansiyelinin güçlü olduğu fakat şehrin markalaşma sürecini engelleyen birtakım sorunların bulunduğu gözlenmiştir. Genel olarak markalaşma sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve tamamlanması için öncelikle mevcut birtakım sorunların giderilmesi ilgili turizm paydaşlarının bir araya gelerek şehrin turistik çekiciliklerini ön plana çıkararak etkin bir tanıtım ve imaj girişim çalışmaları gerçekleştirmeleri gerekliliği saptanmıştır. Söz konusu sonuç mevcut alan yazında daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalardan türeyen sonuçlarla örtüşmektedir (Giritlioğlu ve Avcıkurt, 2010; Yaşar, 2013). Bu açıdan bakıldığında Diyarbakır'ın markalaşmasında paydaş katılımının tam anlamıyla sağlanamadığı ya da diğer bir deyişle iyi yönetim uygulamalarının yerine getirilemediğiyle ilgili ipuçlarının ortaya çıktığı da düşünülebilir.

Katılımcıların markalaşma sürecine ilişkin genel görüşleri veri analizi sonrasında birtakım temalar altında toplanmıştır. Söz konusu temalar markalaşma, slogan, logo, imaj, tanıtım, coğrafi işaret, kültürel zenginlik ve gastronomi'dir. Slogan teması ile ilgili düşünceleri dikkate alındığında Diyarbakır şehrinin sloganının olduğunu hatta birden fazla sloganının olduğunu, bu sloganların dönem dönem değiştiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca kentin etkin bir slogana ihtiyacı olduğu, sürekli değiştirilmemesi gerektiği, slogan oluşturulmadan önce eksiklerin giderilmesini ve bu süreçte paydaşların birlikte çalışmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, şehri temsil eden ortak tek bir slogan olması gerekliliği daha çok ön plana çıkmıştır. Mevcut bulgu alan yazında daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Ateşoğlu, 2003).

Logo teması ile ilgili katılımcı görüşleri incelendiğinde Diyarbakır şehri için oluşturulan logoların şehri temsil ettiği fakat mevcut logoların şehre markalaşma anlamında bir katkı sunmadığı görülmüştür. Şehrin markalaşma anlamında yeni bir logoya ihtiyacı olduğu, bu logonun ortak olması gerekliliği, uzun vadeli ve kenti temsil eden bir logo olması gerekliliği görüşü katılımcılar tarafından ortaya konmuştur. Bu olgu daha önce gerçekleştirilmiş çalışmalardan türeyen sonuçlarla, ortaya çıkan bulgu benzerlik göstermektedir (Vardar, 2004). Katılımcılar şehrin logosu için çok sayıda farklı sembollerden bahsetmiştir, en çok adı geçen semboller ise Diyarbakır Surları, Hevsel Bahçesi, Dicle Nehri ve Zerzevan Kalesi olmuştur. Farklı sembollerin bir bütünlük içinde logoda yer alması ve logoda yer alacak sembollerin kararının hep birlikte verilmesi gerekliliği de yine katılımcılar tarafından dile getirilen bir diğer görüştür.

Katılımcılar, kentin markalaşma sürecine ilişkin şehrin olumlu imajının önceki yıllarda oldukça düşük seviyelerde olduğunu, son yıllarda ise bu durumun değişerek şehrin artık olumlu imajlarla anıldığını ifade etmektedirler. Ayrıca, katılımcılar turizm paydaşlarının kentin sahip olduğu turizm potansiyelini olumlu imaja çevirmek için çalışmalar yaptıklarını da dile

getirmektedirler. Oluşan olumlu imaj, şehir için olumlu gelişimler sağlamaktadır. Mevcut bulgu daha önce gerçekleştirilmiş çalışmaları destekler niteliktedir (Langer, 2000; Zeren, 2011).

Yine katılımcılar tarafından kentin markalaşmasına yönelik gerçekleştirilen tanıtım faaliyetleri yeterli görülmemiştir. Tanıtım sürecinin başarılı gerçekleşmesi ve tamamlanması için hedefe odaklanılmalı, niteliğe önem verilmeli, tanıtımlar uluslararası platformlarda yapılmalı, akademik çalışmalarla desteklenmeli ve paydaşlar hep birlikte çalışmalıdır görüşü savunulmuştur.

Coğrafi ürün işareti almış değerlerin sayısının arttırılmasının şehre markalaşma anlamında katkı sağlayacağı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Coğrafi ürün işareti alma sürecine Diyarbakır şehri geç başlamıştır fakat bu konuda yoğun çalışmalar devam etmektedir. Coğrafi ürün işareti almış değerlerin sayısının gün geçtikçe arttığı ve paydaşların bu konuda birbirlerine katkı sundukları da dile getirilmiştir. Coğrafi ürün işareti almış ürünler şehre katma değer sunmaktadır. Bu bulgu daha önce yapılan araştırmalardaki sonuçlarla örtüşmektedir (Suna ve Uçuk, 2018). Katılımcılar, coğrafi ürün işareti almış ürünlerin sayısının arttırılmasının şehir markalaşmasına katkı sunacağına dair görüş belirtmekle birlikte söz konusu ürünlerin ticarileşmesinin gerektiğini de düşünmektedirler.

Şehrin kültürel zenginliğinin, şehir markalaşması sürecinde çok önemli olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Katılımcılara göre Diyarbakır şehri çok sayıda kültürel zenginliğe sahiptir ve bu durum markalaşma sürecini hızlandıran bir etki yaratmaktadır. Ortaya çıkan bulgu alan yazında bulunan çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Cevher, 2012). Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde ziyaretçiler son zamanlarda kültürel zenginlikleri olan şehirlere ilgi duymakta bu bağlamda kültürel zenginliklerde şehir markalaşmasında özgünlüğünü korumaktadır. Şehir markalaşmasında kültürel zenginliklerle birlikte farklı aktivitelerin de sunulması görüşü mevcuttur.

Kentin gastronomi turizmi bağlamında markalaşmasında şehre özgü yiyecek ve içeceklerin son yıllarda büyük katkısının olduğu görüşü katılımcılar tarafından desteklenmiştir. Bu bulgu daha önce yapılmış olan araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir (Zengin vd., 2015). Diyarbakır şehrinin yiyecek ve içecek çeşitliliği ve lezzeti anlamında önemli bir potansiyeli mevcuttur. Katılımcılar tarafından genellikle şehre özgü yiyecek ve içecekler, Diyarbakır'ın gastronomi turizmi anlamında markalaşmasında yeterli bulunmaktadır. Çalışmalar son yıllarda yoğunluk kazanmıştır ve daha eksiklerin mevcut olduğu ortaya konulmuştur. Katılımcılar Diyarbakır şehrine özgü yiyecek ve içeceklerin, şehrin gastronomi turizmi bağlamında markalaşmasına katkı sunacağı görüşünü savunmaktadır.

Son olarak yürütülen bu çalışma Diyarbakır şehri ve şehirdeki turizm paydaşları ile sınırlı tutulmuştur. Gelecekte yürütülmesi düşünülen benzer çalışmalara yerel halkın veya turistlerinde dahil edilmesi ve derinlemesine görüşme yerine anket formu yoluyla şehrin markalaşma olgusunun ölçülmesi önerilmektedir. Ayrıca gelecekte yürütülmesi muhtemel benzer çalışmalarda şehir markası bileşenlerinin tümü bütünsel bir perspektiften değerlendirilebileceği gibi çalışma başka şehirlere de uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, E. S. (2020). *Cumalıkızık'ın turistik destinasyon markalaşması açısından incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Ateşoğlu, İ. (2003). Marka inşasında slogan. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 259- 264.
- Avcılar, Y. M., & Kara, E. (2015). Şehir markası kavramı ve marka şehir yaratma stratejilerine yönelik literatür incelemesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 81-88.

- Bayrakdaroğlu, F. (2019). Şehir markasının konumlandırılması: Muğla iline yönelik bir inceleme. *Journal of Academic Value Studies*, 3(12), 258-266.
- Bozkurt, İ. (2017). *Şehir markası oluşturma süreci ve Nevşehir'in markalaşmasının değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Cevher, E. (2012). Kentsel markalaşma süreci: Antalya örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 105-115.
- Cönk, E., Çiçek, H., Öztürk, N., & Uyar, Y. (2022). Şehir markalaşmasında çarşıların rolü: Afyonkarahisar "Uzun Çarşı" örneği. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4(2), 63-71.
- Creswell, J.W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 4th Ed. SAGE.
- Çakar, K., & Aykol, Ş. (2021). Case study as a research method in hospitality and tourism research: A systematic literature review (1974–2020). *Cornell Hospitality Quarterly*, 62(1), 21-31.
- Çalapkulu, Ç., & Kızıldağ, K. (2021). Küresel mega marka şehir: Dubai'nin markalaşma süreci ve marka algısına yönelik araştırma. *The Journal of Social Science*, 5(9), 210-225.
- Çelik, Y. (2008). Diyarbakır surlarında hayvan figürleri. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Çiçek, E., & Pala, U. (2017). Destinasyon markalaşması üzerine bir araştırma: Tarsus örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 25-47.
- Demirdöğen, S. (2009). *Şehir Markası oluşturma ve şehir markası bileşenlerinin incelenmesi: Erzincan ili üzerine bir saha araştırması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Denli, K. (2018). *Halkın gözünde Diyarbakır kent imajı ve marka şehir olarak Diyarbakır: Diyarbakır örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Dinnie, K. (2011). *City branding: Theory and cases*. Palgrave Macmillian Publisher Limited, Hampshire, UK.
- Doğanlı, B. (2006). *Turizmde destinasyon markalaşması ve Antalya örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Eren, D., & Bozkurt, İ. (2018). Şehir markası oluşturma süreci ve Nevşehir'in markalaşmasının değerlendirilmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 538-559.
- Eroğlu, S. (2018). *Turizmde destinasyon markalaşması: Niğde Üzerine Bir Uygulama*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Fan, Y. (2006). Branding the nation: what is being branded? *Journal of Vocation Marketing*, 12(1): 5-14.
- Farquhar, H. P. (1989). Managing brand equity. *Marketing Research*. September, 24-33.
- Gaberli, Ü., & Gaberli, Y. C. (2023). Marka şehir kavramı üzerine bir değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 25-40.
- Giritlioğlu İ., & Avcıkurt C. (2010). Şehirlerin turistik bir ürün olarak pazarlanması, örnek şehirler ve Türkiye'deki şehirler üzerine öneriler (Derlemeden oluşmuş bir uygulama). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4): 74-87.
- Gürhan, N. (2016). Diyarbakır kent algısı üzerine bir araştırma. *Journal of Oriental Scientific Research*, 2(16), 921-941.
- Hanna, S., & Rowley J. (2008). An analysis of terminology use in place branding. *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(1), 61.
- İslamoğlu, H. (2002). *Pazarlama ilkeleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaya, E. (2017). *Kentleşme ve kentlileşme*. İşaret Yayınları.

- Keller, K. (1998). *Strategic brand management: building, measuring and managing brand equity*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Kılıç, M. (2020). *Uzungöl bölgesinde sürdürülebilir turizm gelişimi: Sürdürülebilir turizm göstergeleri bağlamında nitel bir araştırma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). Analyzing qualitative data with MAXQDA (pp. 1-290). Basel, Switzerland: Springer International Publishing.
- Kurtoğlu, R. (2017). Şehir pazarlaması ve markalaşması kapsamında Yozgat ilinin turizm potansiyelinin değerlendirilmesi ve öneriler. *Turkish Journal of Marketing*, 2(1), 1-20.
- Kuvvetli, M. (2014). *Turizmde destinasyon markalaşması: Şanlıurfa üzerine bir uygulama*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Langer, R. (2000). *Place images and place marketing*. [Unpublished PhD dissertation]. Copenhagen Business School.
- Marjaei, S., Yazdi, F. A., & Chandrashekar, M. (2019). MAXQDA and its application to LIS research. *Library Philosophy and Practice*, 1-9.
- Marzano, G., & Scott, N. (2009). Power in destination branding. *Annals of Tourism Research* 36(2), 247-267.
- Peker, A.E. (2006). *Kentlerin Markalaşma Sürecinde Çağdaş Sanat Müzelerinin Rolü: Kent Markalaşması ve Küresel Landmark*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pike, S. (2005). Tourism destination branding complexity. *Journal of Product & Brand Management*, 14(4), 258-259.
- Sadaklıoğlu, H., & Aşık, A. K. (2019). Şehir pazarlaması kapsamında şehir imajının ölçümü: Tokat örneği. *Enderun*, 3(1), 1-15.
- Serçek, S. (2015). *Sürdürülebilir turizm kalkınması kapsamında marka kentler ve Diyarbakır'ın marka imajı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Suna, B., & Uçuk, C. (2018). Coğrafi işaret ile tescil edilmiş ürüne sahip olmanın destinasyon pazarlamasına etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 100-118.
- Şengel, Ü., Çevrimkaya, M., Genç, G., Işkın, M., Zengin, B., & Sarıışık, M. (2022). An assessment on the news about the tourism industry during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 5(1), 15- 31.
- Şentürk, E. E., & Kartal, C. (2020). Türkiye'de kent markalaması alanında yapılan akademik çalışmalar üzerinde bir inceleme. *Uluslararası İşletme, Ekonomi Ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 4(1), 26-41.
- Teker, E., Gülçubuk, A. (2005). Şehri ve yörelerin marka olarak algılanması ve markalaşma sürecini etkileyen faktörler. *TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Marka Yönetimi Sempozyumu*. Gaziantep.
- Tosun, B. N. (2014). *Marka yönetimi*. İstanbul: Mediacat Kitapları
- Uruk, S. (2019). *Kent markalaşması kapsamında Adana kenti ile ilgili alguların belirlenmesine yönelik bir araştırma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Uyar, A. (2018). Marka şehir kavramı ve Türkiye ile dünyadaki marka şehir çalışmaları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 467-479.
- Veal, A. J. (2006). *Research methods for leisure and tourism: A practical guide*. Pearson Education Limited.
- Vural, B. B. (2010). *Şehir markası yaratma süreci ve Edirne şehir markası için bir model önerisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yaşar, B. E. (2013). *Kent ve bölge markalaşması* (Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı).

- Yener, D., & Onurlubaş, E. (2019). Şehir markası kavramı ve Türkiye'de son on yılda şehir markası kavramı üzerine bir literatür taraması. *Journal of Academic Value Studies*, 5(1), 124-130.
- Yin, R. K. (2018). Case study research and applications: Design and methods. 6 th Ed.. SAGE.
- Zengin, B., Uyar, H., Erkol, G. (2015). Gastronomi turizmi üzerine kavramsal bir inceleme. *Ulusal Turizm Kongresi*. 511- 524.
- Zengin, E. (2017). *Küreselleşme sürecinde kent markalama: Model önerisi Bartın örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zeren, H. E. (2011). *Marka kent oluşturma bağlamında stratejik kent yönetimi: Karaman kenti için bir model önerisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Zeren, H. E. (2012). Kent markalaşması sürecinde iç girişimcilik faktörü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 95-104.
- <https://www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/genel-bilgiler/tarihce.html> Erişim Tarihi: 14.05.2022.
- <http://www.diyarbakir.gov.tr/sehrimiz> Erişim Tarihi: 14.05.2022.
- <https://www.tursab.org.tr/il-destinasyon-raporlari/2020-raporlari> Erişim Tarihi: 14.05.2022.

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" İsimli Yazma Eserin Konservasyonu*

Conservation of the Manuscript Titled "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" from Ayasofya Collection at Süleymaniye Manuscript Library

Rümeysa GEDİK¹, Hatice TOZUN²

Özet

Kültürel miraslarımızdan biri olan yazma eserler; kâğıt, mürekkep, deri, tekstil, murakka, altın ve boya gibi organik ve inorganik birçok materyali bünyesinde barındırmaları nedeniyle bozulmaya açık olan organik eserlerdir. Üzerinde barındırdığı bu materyallerin hem bulunduğu ortama karşı farklı tepki vermesi hem de bu materyallerin bir arada bulunması birbirlerini etkilemeleri bozulmaların daha karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle uygun koşullarda korunmaları gerekmektedir. Bu araştırma, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu'nun 03380 demirbaş numaralı tam adı Kitâbu'l- 'ilel ve Ma'rifeti'r-ricâl (el Câmî'fi'l- 'ilel ve ma'rifeti'r-ricâl) olan yazma eserde görülen bozulmaların tespiti, analizi ve elde edilen veriler doğrultusunda uygulanması planlanan konservasyon çalışmalarını kapsamaktadır. Etkin ve önleyici koruma araştırmaları sonucunda seçilen yöntemlerle şekillenen konservasyon uygulamaları ve bu uygulamaların verdiği sonuçlar araştırma bütününi oluşturacaktır. Araştırma kapsamında yazma eserin tarihçesi, tanımı ve bölümleri açıklanarak, eserde bozulmaya neden olan etkenler tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında, yapılan analizler, belgeleme formları, konservasyon uygulamaları ve eserin konservasyon öncesi-sonrası durumu yazılı ve görsel olarak açıklanmıştır. Eserin cilt ve metin bölümü konservasyon uygulamaları Türkiye Yazma Eserler Kurumu Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı'nda yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yazma eserler, Erken dönem yazma eserler, Konservasyon, Süleymaniye kütüphanesi

Abstract

Manuscripts, which is one of our cultural heritage, are organic works that are open to deterioration because they contain many organic and inorganic materials such as paper, ink, leather, textile, murakka, gold and paint. The fact that these materials react differently to the environment in which they are located, and the coexistence of these materials affect each other causes deterioration to become more complex. Therefore, they should be preserved under appropriate conditions. This research covers the determination and analysis of the deterioration seen in the manuscript with the full title Kitâbu'l- 'ilel ve Ma'rifeti'r-ricâl (al Câmî'fi'l- 'ilel ve ma'rifeti'r-ricâl) of Süleymaniye Manuscript Library, Hagia Sophia Collection, with the

¹Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

² Ege Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İzmir.

ORCID:

R.G.: 0000-0002-1136-9167

H.T.: 0000-0003-3172-1401

Corresponding Author:

Rümeysa GEDİK

Email:

rumeysa.gedik@ktb.gov.tr

Citation: Gedik, R. ve Tozun, H. (2024). Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na ait "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" isimli yazma eserin konservasyonu. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (1): 16-31.

Submitted: 13.12.2023

Accepted: 26.01.2024

*Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Ayasofya Koleksiyonu'na Ait Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl İsimli Yazma Eserin Konservasyonu" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

inventory number 03380, and the conservation studies planned to be applied in line with the data obtained. Conservation practices shaped by the methods selected as a result of effective and preventive conservation research and the results of these practices will constitute the whole of the research. Within the scope of the research, the history, definition and parts of the manuscript were explained and the factors causing deterioration in the work were determined. Within the scope of the study, the analyses, documentation forms, conservation practices and the state of the work before and after conservation are explained in written and visual form. The conservation practices of the binding and text sections of the manuscript were carried out at the Book Hospital and Archive Directorate of the Türkiye Manuscripts Institution.

Keywords: Manuscripts, Early period manuscripts, Conservation, Süleymaniye library

1. GİRİŞ

Yazma eserler, insanlık tarihini muhafaza eden önemli kültürel belgelerdir. Ancak, zamanın ve çevresel etmenlerin olumsuz etkileri nedeniyle bu değerli eserler bozulma riskiyle karşı karşıyadır. Konservasyon, yazma eserlerin bu zorlu koşullara rağmen korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla uygulanan kapsamlı bir süreçtir. Bu süreç, özenle seçilmiş malzemelerin kullanımını, teknolojik gelişmelerin entegrasyonunu ve uzmanlık gerektiren müdahaleleri içermektedir. Kütüphane ve arşivlerde yazma eser konservasyonu, tarihi belgelerin bütünlüğünü ve uzun ömürlülüğünü korumada kilit bir rol oynamaktadır. Yaşlanmanın, çevresel faktörlerin ve kullanımın etkilerini hafifletmek için gelişmiş teknikleri kullanarak, bu değerli eserlerin gelecek nesiller için dayanıklı kalmasını sağlamaya amaçlar.

Yazma eserlerde aktif konservasyon süreçleri, eserlerin fiziksel durumunu iyileştirmek ve gelecekteki bozulma riskini azaltmak amacıyla doğrudan müdahaleleri içerir. Bu etkileşimli müdahaleler, eserlerin yaşlanma süreçlerini yavaşlatmayı amaçlar. Önleyici koruma (pasif konservasyon) süreçleri ise, ortam koşullarını düzenleyerek eserlerin korunmasını sağlar. Doğru depolama koşulları, uygun ışık seviyeleri ve iklim kontrolü gibi önlemler alınarak müdahaleler minimal düzeyde tutulur. Aktif ve pasif konservasyon stratejileri, bir arada kullanıldığında, eserlerin korunmasında sinerjik bir etki yaratır. Bu yaklaşım hem mevcut zararı onarmak hem de gelecekteki bozulmayı en aza indirmek için kapsamlı bir koruma sağlar.

Önleyici koruma terimi ICOM-CC'nin 2008 yılında Yeni Delhi'de yaptığı konferans dokümanında "Gelecekteki bozulmaları veya kayıpları önlemek ve minimize etmek amacıyla yapılan bütün eylem ve ölçümlerdir" şeklinde tanımlanmıştır. Yazma eserler; kâğıt deri, mürekkep ve boya gibi zaman içerisinde birbirine etkileri olabilecek birtakım malzemelerden meydana gelmektedir. Bu malzemelerde meydana gelen bozulmalar ise aktif ve önleyici koruma çalışmalarlarıyla beraber kontrol altına alınmaktadır.

Önleyici koruma, kültür varlıklarının korunması için uygun koşulların sağlanarak, olumsuz durumlar karşısında oluşabilecek herhangi bir hasarı önlemeyi, kültür varlıklarının bozulmasını minimuma indirmeyi amaçlayan koruma yöntemlerini planlamak ve uygulamaktır (Kocaeli ve Eskici, 2017). Önleyici koruma planlaması, eserin konservasyona alındığı ilk andan itibaren oluşmaya başlar. Önleyici koruma planlamasını eserin mevcut durumu, bozulmaları, gereksinimleri ve sürdürülebilirlik durumunu şekillendirir. Önleyici koruma; sürekli, kültür varlıklarının yaşamları boyunca devam eder, hiçbir işlem bu süreci durduramaz ama ömrünü uzatır. (Kocaeli ve Eskici, 2017).

Mürekkepler kâğıt üzerine yazı yazma aracı olarak kullanıldıkları için kâğıt ve mürekkebin birbirlerine etkileri yaşamları boyunca devamlılık göstermektedir. Yazma eserlerde; demir-mazı mürekkebi, is mürekkebi ve demir içerikli karbon mürekkebi gibi sıklıkla karşılaşılan bazı mürekkep çeşitleri vardır. Bunlardan demir-mazı mürekkebi ve demir içerikli karbon mürekkeplerinin kâğıda olan etkileri zaman içerisinde olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir. Yazma eserlerde

mürekkep korozyonu; mürekkebin kendisinde ve etrafında gerçekleşen renk değişimi nedeniyle yazının okunabilirliğinin azalması ve mürekkebin lokal veya kapsamlı kırılmalara neden olması sonucu kâğıtta parça kayıplarının meydana gelmesi üzere bilinen iki tür bozulmaya yol açmaktadır.

Bu çalışma ile mürekkep korozyonu nedeniyle ileri derecede hasara uğramış bir yazma eserin yapısında meydana gelen değişimin, aktif konservasyon sürecine nasıl yön verdiği ve bu süreçlerin karar alma mekanizmasını ve dolayısıyla da önleyici koruma müdahalelerini ne yönde etkilediği konusuna bir örnek oluşturmayı amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, eserin mevcut durumunun iyileştirilerek korunması ve depolama koşullarının iyileştirilmesi adına tasarlanan önleyici koruma planlaması ve bu planlama sonucu meydana getirilen koruyucu kutulama sistemi üzerinde durulacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Koruma konusuyla ilgili bilimsel çalışmalar ve araştırmalar yazma eserlerde bozulmanın ve tahribatın kaynaklarının fiziksel, biyolojik, kimyasal ve çevresel/insan kaynaklı nedenlerden meydana geldiğini göstermektedir. Uygun değerlerde bulunmayan nem, sıcaklık ve ışık fiziksel bozulma etkenleri olarak bilinmektedir.

İklimlendirme sisteminin olmadığı veya depolama alanlarına hava girişi filtrelenmesinin yetersiz olduğu ortamlarda el yazmaları için zararlı olan maddelerin; sülfür dioksit, azot oksitleri ve ozon etkisine açık hale gelmektedir. Sülfür dioksit, kâğıt ve tekstil gibi bitkisel lifli malzemelere zarar vererek genellikle kitapların kenarlarında kahverengileşme ve kırılmalık oluşturmaktadır. Nitrojen dioksitin büyük çoğunluğu araç egzozlarından gelir ve oksijen ve su ile birleşerek nitrik asite dönüşür. Bu nitrik asit, mürekkep, tekstil, kâğıt ve derideki boyalara zarar vermektedir. Ozon, organik malzemelere güçlü bir yıkıcı etkisi olduğu için cilt kapakları tekstil olan kitaplarda renklerini solmasına neden olmaktadır ve deri, jelatin, tutkal ve benzeri yapıştırıcıların mukavemetini kaybettirerek kitabın bütünlüğüne zarar vermektedir (Mahmood & Mari, 2013: 774).

Yüksek nemden kaynaklanan yoğunlaşma veya nem varlığı çoğu zaman küf veya mantar gibi biyolojik büyümelerin, böceklerin ve kemirgenlerin ortaya çıkmasına neden olur. Sıcaklık ve nemin kontrol edilemediği durumlarda kâğıt ve diğer organik malzemeler biyolojik bozulmalara açık hale gelmektedir. Eğer el yazmalarında küf gözlemlenir ve çevresel koşullar çoğalmasını durdurmak için uygun değerlere getirilmezse, küf büyümeye ve çoğalmaya devam ederek eseri tahribata uğratmaya devam etmektedir. Yüksek sıcaklık ve nem etkenlerinin yanı sıra insan ihmali de böceklerin büyümesini ve çoğalmasını desteklemektedir (Mahmood & Mari, 2013: 773).

Yazma eserlerde bozulmaya neden olan etkenler metin kısmında, cilt kısmında, dikiş ile şiraze kısmında ve mürekkepte/süslemede olmak üzere ayrı etkilere sebep olabilmektedir. Metin kısmında yaygın olarak görülen bozulmalar; tozlanma, parça kaybı, delinme, böcek delikleri, böcek pislikleri, mikroorganizma, deformasyon, ışık hasarı, toprak/çamur, pamuklanma, yırtıklar, kırılmalık/asidite, eski onarımlar, kıvrılma, bant/bant izleri, lekeler, ilgisiz yazı-çizi, su lekeleri, foxing ve cetvel kırıkları olarak sıralanabilir. Cilt kısmında yaygın olarak görülen bozulmalar; tozlanma, yırtılma, delinme, lekeler, bant/bant izleri, aşınma, soyulma, katlanma, çizikler/kesikler, eksik kısımlar, eski onarımlar, böcek delikleri, böcek pislikleri, pamuklanma, mikroorganizma, kemirgen tahribatı, murakkanın tabakalara ayrılması, kapakların sırttan ayrılması, kapaklarla metnin ayrılması, miklebin ayrılması, sertabın ayrılması, kırılmalık, kırmızı çürüme, deformasyon, yanmış kısımlar, su lekesi ve renk değişimi/ışık hasarı olarak sıralanabilir. Mürekkepte ve süslemede yaygın olarak meydana gelen bozulmalar ise; mürekkepte solma, boyaların dağılması, boyaların çatlaması, boyaların dökülmesi, kurşun kararması, mürekkep korozyonu, mürekkep dökülmesi, mürekkep dağılması, bakır boya tahribatı ve demir boya tahribatı olarak sıralanabilir.

Dikiş ile şirazede görülen bozulmalar ise; şiraze örgüsünün dağılması, kolon dikişlerinin kopması, formaların dikişten kopması, dikiş yerlerinin yırtılması ve kolon yerlerinin yırtılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yazma eserlerde görülen bozulmalar ileri analiz teknikleri ve görsel incelemeler ile tespit edilebilir. Fakat her bozulma etkeninin işaret ettiği bozulma türü bazen aynı sonucu vermeyebilir. Dolayısıyla farklı bozulma etkenleri benzer etkiler üretebilirken, benzer bozulma etkenleri bazen farklı etkilere neden olabilmektedir (Crespo & Vinas, 1984: 21).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

El yazması eserler birçok farklı materyali bünyesinde barındırmaktadır. Bu materyaller; kâğıt, mürekkep, deri, tekstil, murakka, boya vb. olarak sıralanabilir. Bünyesinde barındırdığı materyallerin bir arada bulunması hem bozulmalarının birbirlerini etkilemesine hem de her birinin bulunduğu ortama karşı, fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak farklı tepkiler vermesine neden olmaktadır. Yazma eserlerin hammadde ve ortam koşullarının birbirine etki etmesi belli bir zaman diliminde gerçekleşir. Kompozit bir yapıya sahip olması kadar uygun olmayan koşullarda kaldığı süreç de bozulmasına büyük etkide bulunmaktadır.

Eserin yazıldığı dönemdeki kâğıdın kalitesi, varsa derinin kalitesi, mürekkep içeriği, ahar malzemesinin türü vb. etkenlerin; ortam koşulları, saklama ve depolama koşulları ve diğer çevresel faktörlerinde süre gelen zaman içerisinde etkileri eserin bozulma süreçlerine katkıda bulunabilir. Bu nedenle eserin fiziksel, görsel ve bilimsel incelemeleri sonucunda elde edilen bozulma durumu verileri değerlendirilerek eser için bir aktif ve önleyici konservasyon şeması oluşturulabilir.

Bu çalışmada; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu'na Ait Kitâbu'l- 'ilel ve Ma'rifeti'r-Ricâl isimli yazma eserin belgeleme, inceleme ve ileri analiz çalışmaları gerçekleştirildikten sonra elde edilen veriler doğrultusunda alınan konservasyon kararı ve bu karar neticesinde uygulanan aktif ve önleyici koruma çalışmalarını betimleyici bir anlatım ve de uygulamalı bir yöntem ile aktarmak amaçlanmıştır.

Bu çalışma, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifhanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı'nda gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışma yazma eserlerin aktif ve pasif konservasyonu alanında araştırma, inceleme ve uygulama çalışmaları yürüten alan çalışanlarına, öğrencilere ve ilgili kişilere; ileri derecede hasarlı bir eserin mevcut durumunun konservasyon süreçlerine etkisini görmek adına bir örnek teşkil etmesi hususunda önem taşımaktadır.

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın araştırma konusuna kaynaklık eden yazma eser daha önce; "Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu'na Ait Kitâbu'l- 'ilel ve Ma'rifeti'r-Ricâl İsimli Yazma Eserin Kodikolojik İncelemesi"¹ isimli çalışmada teknik, malzeme ve boyarmadde analizleri yapılarak kodikolojik olarak incelenmiştir. Bu çalışmada ise eserin daha önceden yapılmış olan kodikolojik inceleme çalışmaları neticesinde ortaya çıkan veriler doğrultusunda yapılan konservasyon çalışmaları aktarılacaktır.

Bu çalışma ile mürekkep korozyonu nedeniyle ileri derecede hasara uğramış bir yazma eserin yapısında meydana gelen değişimin, aktif konservasyon sürecine nasıl yön verdiği ve bu süreçlerin karar alma mekanizmasını ve dolayısıyla da önleyici koruma müdahalelerini ne yönde etkilediği konusuna bir örnek oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, eserin mevcut durumunun iyileştirilerek korunması ve depolama koşullarının iyileştirilmesi adına tasarlanan

¹ Tozun, H., Gedik, R. (2023). Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl İsimli Yazma Eserin Kodikolojik İncelemesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(3): 536-556.

önleyici koruma planlaması ve bu planlama sonucu meydana getirilen koruyucu kutulama sistemi üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na ait 3380 demirbaş numaralı yazma eserin konservasyon süreçlerini kapsamaktadır. Bu çalışmada betimleyici anlatımla birlikte uygulamalı bir yöntem kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Bu çalışmanın araştırma konusuna kaynaklık eden eser; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu'na ait 3380 demirbaş numaralı, Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl (el Câmî'fi'l- 'ilel ve ma'rifeti'r-ricâl) isimli yazma eserdir. Eserin müellifi; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeyebânî el- Mervezî (ö. 241/855)'dir. Ve eserin müstensihleri; Ebû Bekir el-Merrûzî, Ebû Bekir el- Esrem, Hallâl ve Abdullah İbn Ahmed'dir. Eserin üzerinde bulunan kayıtlar incelendiğinde H. 343 (M. 955) senesinden önceki bir tarihte yazıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Nesih ve mağribi hat ile Arapça olarak kaleme alınmış olan eser 8 cüz halinde bir hadis kitabı olarak yazılmıştır.

Resim 1. a) Eserin Cildinin Genel Görünümü, **b)** Eserin Metninin Genel Görünümü (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Eserin cildi siyah renk bir deriden oluşmaktadır (bkz. Resim 1.a). Esere ait olmayan bu cildin ön ve arka kapağında şemse ve salbek, mıklebin de ise sadece şemse bulunmaktadır. Eserin ön ve arka kapak ile mıklebinin içi odun hamuru ebrulu kâğıtla, sertap içi ise deri ile kaplıdır (bkz. Resim 1.a). Eser koyu nohudi renkte el yapımı doğu kâğıdı üzerine siyah mürekkep ile yazılmıştır (bkz. Resim 1.b).

Eserin cildi incelendiğinde daha önce yapılmış olan kodikolojik inceleme çalışması² esnasında ulaşılan verilerden de anlaşılacağı üzere, eserin cilt kısmı 1972 yılında Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yapılan bir onarımda yeni bir cilt yapıldığı için orijinal olmadığı belgelenmiş durumdadır. Yapılmış olan bu yeni cildin kapaklarında kullanılan karton malzemenin ise asitli sarı karton olması eserin cilt kısmının niteliksiz bir eski onarım eki olduğunu kanıtlamaktadır.

Eserin metin kısmı; böcek delikleri ve parça kayıpları, onarım kâğıdı ile tamamlanmıştır. Eserin onarımları genellikle gerektiğinden fazla geniş yüzeyleri kaplamadığı için yapılan

² Tozun, H., Gedik, R. (2023). Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl İsimli Yazma Eserin Kodikolojik İncelemesi. Journal of Humanities and Tourism Research, 13(3): 536-556.

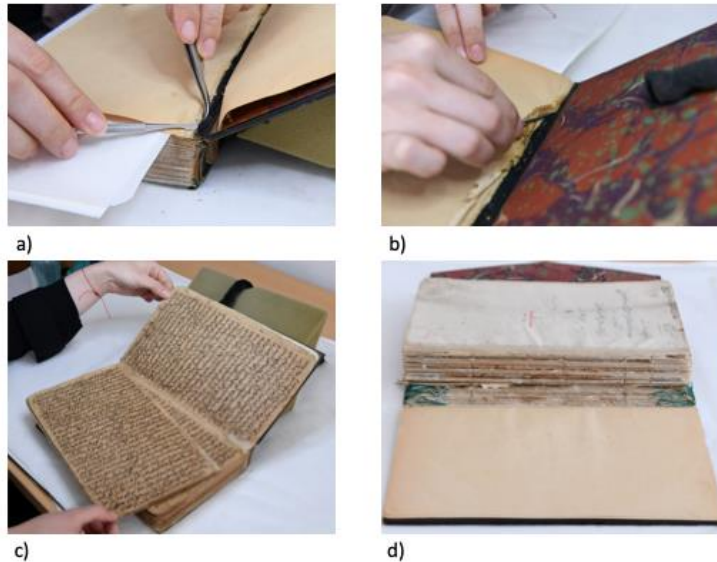
onarımın bazıları yazı üzerini kapatmaktadır. Özellikle onarım yapılmış alanlardaki kâğıtları yapıştırmakta kullanılan yapıştırıcı çok geniş alanlara sürüldüğü için eserin genelinde oldukça yoğun yapıştırıcı izlerine rastlanmıştır. Hatta eserin bazı bölümlerindeki yırtıklar yapışkanlı bantla onarıldığı için bu alanlarda bant izleri de tespit edilmiştir. Eserin "ana bozulma türü" olarak nitelendirilebilecek olan bozulması ise demir içerikli mürekkepten kaynaklanan mürekkep korozyonu nedeniyle oluşan kırılma ve parça kayıplarıdır.

5.1. Konservasyon Uygulamaları

Eserde yapılan incelemeler sonucu tespit edilen bozulmaların kontrol altına alınması ve eserin mevcut durumunun daha ideal koşullarda korunması için bir konservasyon planlaması yapılmıştır. Bu planlamaya göre alınan kararlar şu şekildedir:

- Öncelikle eserin nitelsiz eski onarım eki olan cilt kısmı eserden uzaklaştırılarak eserin asidik bir ortamdan ideal ortam koşullarına ulaştırılması hedeflenmiştir,
- Daha sonrasında böcek galerilerinin veya parça kayıplarının olduğu alanlarda görülen eski onarım(tamamlama) kâğıtları geniş alanları ve yazı alanlarını kapladığı için aynı zamanda da eserin fiziksel yapısında fazladan bir kalınlık oluşturduğu için eserden uzaklaştırılması gerektiğine karar verilmiştir,
- Eski onarımların uzaklaştırıldığı alanlar ve parça kayıpları olduğu tespit edilen alanların uygun kalınlık ve renkteki japon kâğıtlarıyla tamamlanması gerektiğine karar verilmiştir.
- Bu uygulamaların ardından eserin ana sorunu olan mürekkep korozyonu nedeniyle meydana gelen kırılma nedeniyle oluşan ve lokal çatlaklar şeklinde görünen alanların yeniden nemlendirilebilir onarım şeritleriyle sağlamlaştırılması ve böylelikle bu alanlara mukavemet kazandırılması gerektiği kararı alınmıştır.
- Aktif konservasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından ise bir önleyici koruma planlaması yapılması gerektiğine karar verilmiştir.

5.1.1. Cilt ve Metin Kısımının Ayrılması

Resim 2. a) Deri Kapak Birleşiminin (Köstek) Yan Kâğıttan Ayrılması, b) Kapakla Metin Kısımının Ayrılması, c) Formaların Ayrılması, d) Metnin Sırtının Ciltten Tamamen Ayrılması (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Yazma eserlerde, eski onarım olarak nitelendirdiğimiz, eserin mevcut durumunu korumak amacıyla daha önceki dönemlerde yapılan bir restorasyon sonucu; esere eklenen malzemelerin

nitelikli veya niteliksiz olması esere yapılacak olan müdahalelerin türünü belirlemektedir. Konservasyon öncesi yapılan inceleme ve değerlendirme süreçleri eski onarımların eserden uzaklaştırılıp uzaklaştırılmaması gerektiğiyle ilgili net bir sonuca varmaya yardım etmektedir. Yapılan bu inceleme ve değerlendirmeler sonucunda eserin cildinin malzeme olarak asitli (sarı) kartondan yapıldığı tespit edilen ve daha önceki bir onarımda eklenmiş olan bu malzemenin ilerleyen periyotlarda içerisinde barındırdığı asit nedeniyle esere vereceği zararlı etkiler göz önünde bulundurularak, cilt kısmının eserden uzaklaştırılması gerektiği kararı alınmıştır.

İlk olarak eserin kapak ve metin bağlantısını sağlayan deri kapak uzantısı (köstek) yan kâğıttan mekanik olarak ayrılmıştır (bkz. Resim 2.a). Sonrasında metin ve cildin sırtı birbirinden ayrılmıştır (bkz. Resim 2.b) Ayırma işlemi esnasında formlar tek tek metin kısmından ayrıldığı için (bkz. Resim 2.c) forma çizimi yapılmış (Tozun ve Gedik, 2023: 553) ve eserin sayfa düzeni belgelenecek kayıt altına alınmıştır.

5.1.2. Eski Onarımların Eserden Uzaklaştırılması

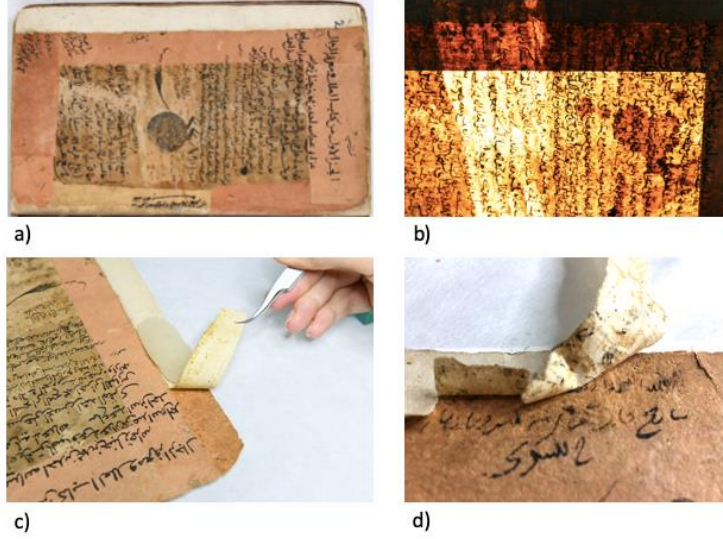
Eserin metin kısmında daha önceden yapılmış olan tamamlamalar konservasyon öncesi inceleme ve değerlendirme çalışmaları sonucunda nitelikli ve niteliksiz olanlar olmak üzere belirlenmiştir. Niteliksiz olarak değerlendirilen eski onarımlar mekanik olarak eserden uzaklaştırılmaya başlanmıştır. Mekanik olarak çıkarılamayan onarım kâğıtları için %4'lük veya %12'lik metil selüloz ile nemlendirme yöntemleri tercih edilmiştir.

Resim 3. Eserin 2a Sayfasında Yer Alan, Farklı Dönemlerde Yapılmış, Eski Onarımlar (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Eserin ilk sayfasında (2a) dört farklı kâğıt türü olduğu görülmektedir (bkz. Resim 3). Birinci kâğıt, eserin orijinal kâğıdıdır. İkinci kâğıdın ise eserin ilk onarımında yapıldığı düşünülmektedir. Bu kâğıt, eserin özgün rengine ve dokusuna uyum sağlamaktadır. Pembe renkli onarım kâğıdı ise daha sonraki bir onarımda yapılmıştır fakat onarım kâğıdının dokusuna ve lif özelliklerine bakıldığında; heterojen bir hamur yapısına sahip olduğu, hamurun içerisinde yoğun ve büyük lif parçalarının olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu onarım kâğıdının da orijinal kâğıdın dokusuna ve hamur özelliklerine yakın bir kâğıt olduğu yorumu yapılabilir. Dördüncü kâğıdın ise; eserin geçirmiş olduğu son onarımda kâğıt kenarlarının sağlamlaştırılması amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Dördüncü onarımda kullanılan kâğıt krem renkte bir el yapımı Avrupa kâğıdıdır. Ve olması gerektiğinden daha geniş bir yüzeyi ve yazı alanlarını kaplaması açısından niteliksiz bir onarım olarak değerlendirilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" İsimli Yazma Eserin
Konservasyonu

Resim 4. a) Eserin 2a Sayfasındaki Beyaz Şerit Şeklindeki Eski Onarım, b) Eski Onarım Kâğıdının Ters Işıktaki İncelenmesi, c) Eski Onarımın %12'lik Metil Selülozla Çıkarılması, d) Eski Onarım Kâğıdının Altından Çıkan Yazı (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

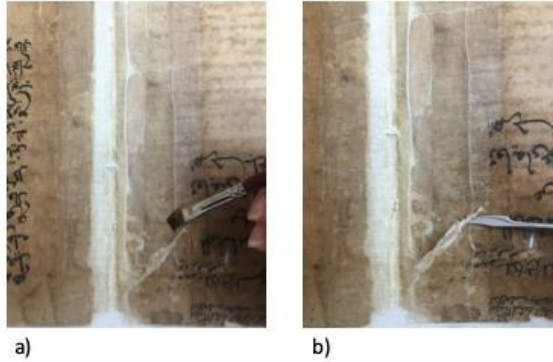
Bu onarım kâğıdının ters ışık altında incelenmesi sonucu, var olduğu düşünülen yazı alanı tespit edilmiş (bkz. Resim 4.b) ve hem olması gerektiğinden daha fazla bir alanı kaplaması hem de yazı alanını kapatması gerekçesiyle onarımın çıkarılması gerektiği kararı alınmıştır. Bu kararla beraber bu onarımın öncesinde yapılan diğer onarımların hem kâğıdın orijinal dokusuna uygun olması hem de onarım kâğıtları üzerinde dönem ekleri olarak değerlendirilebilecek yazı, tarih ve mühür olması nedeniyle var olduğu haliyle korunması gerektiği kararı alınmıştır.

Eski onarım çıkarılmadan önce yöntemin belirlenmesi için kâğıt incelemesi yapılmıştır. İşlemin yapılacağı alanda üç kat kâğıt olduğu tespit edilmiştir bu kâğıtlar; orijinal kâğıt, pembe onarım kâğıdı ve çıkarılması planlanan krem renkteki onarım kâğıdıdır. Kâğıtlar arasındaki yapıştırıcı tabakasını çözmesi için yüzeyden metil selüloz uygulanması gerekmektedir. Fakat %4 gibi oranlar bu gibi kalın kâğıt tabakalarının tahrip olmadan birbirinden ayrılmasında yeterli olmadığı için daha yoğun bir oran olan %12 oranı tercih edilmiştir.

%12 oranında hazırlanmış bir metil selüloz katı haldedir. Dolayısıyla onarımın çıkarılacağı alanın şekline göre şekil verilip o alana yerleştirilmiştir ve 2-5-7 dakikalık aralıklarla yapıştırıcının çözülüp çözülmediği kontrol edilmiş ve çözüldüğü görüldüğünde onarım kâğıdı yüzeyden kaldırılmaya başlanmıştır (bkz. Resim 4.c). Böylece onarım kâğıdı kaldırıldığında ters ışıkla bakıldığında görülen yazı alanı da ortaya çıkarılmıştır (bkz. Resim 4.d).

Resim 5. a) Eski Onarım Çıkarılmadan Önce, **b)** Eski Onarım Çıkarıldıktan Sonra Ortaya Çıkan Yazı Alanı (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Resim 6. a) Forma Ortasındaki Eski Onarımın %4'lük Metil Selülozla Nemlendirilmesi, **b)** Eski Onarımın Yüzeyden Mekanik Olarak Kaldırılması (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

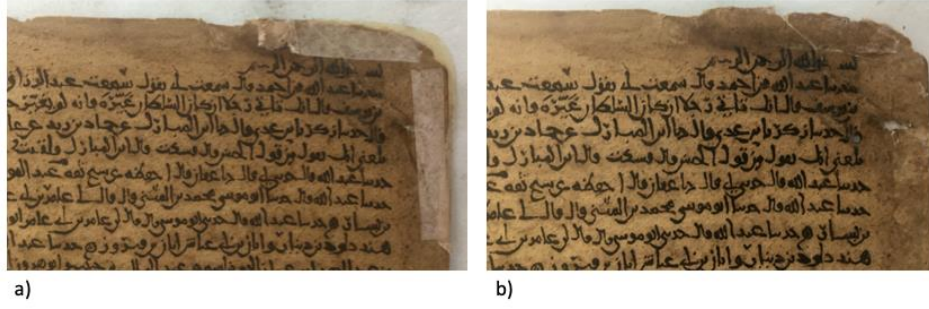
Eserin; sayfa kenarları, köşeleri, forma ortaları, yazı alanları gibi birçok bölümünde eski onarımlar olduğu görülmektedir. Fakat eserin hemen hemen her sayfasında görülen eski onarımların çoğu forma ortalarında ve sayfa köşelerindedir. Bu onarımlarda 2a sayfasında görülen onarıma nazaran, kâğıt olarak daha ince bir onarım kâğıdı kullanılmıştır. Hatta selo banda benzer, bir yüzü yapıştırıcılı bir yüzü parlak olan bir kâğıt tercih edilmiştir. Bu onarımlar incelendiğinde eserin kâğıdından çok daha ince ve mukavemeti düşük bir onarım kâğıdı kullanıldığı ve hem yazı alanlarını hem de eserin olması gerektiğinden daha geniş alanlarını kapladığı görülmüş, bu nedenle de eski onarımların eserden uzaklaştırılması gerektiği kararı alınmıştır.

Resim 7. a) Forma Ortasındaki Eski Onarımın Eserden Uzaklaştırılması, **B)** Eski Onarım Çıkarma İşlemi Sonrası Hali (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Eski onarımların çıkarılması için %4'lük metil selüloz onarım kâğıdının yapıştırıcısını çözmede yeterli gelmiştir. %4 oranında hazırlanmış metil selüloz ile onarım kâğıdı nemlendirilerek

onarım yüzeyden mekanik olarak kaldırılmıştır (bkz. Resim 7). Aynı işlem kapak köşelerinde yer alan onarımlar için de uygulanmıştır (bkz. Resim 8).

Resim 8. a) Sayfa Köşelerindeki Eski Onarımın Görüntüsü, **b)** Eski Onarım Çıkarma İşlemi Sonrası Hali (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Eski onarımların tamamı eserden uzaklaştırıldıktan sonra, eserden uzaklaştırılan onarım kâğıtları eser dosyasına eklenmiş ve eser ile birlikte teslim edilmek üzere kaldırılmıştır. Bu uygulama esnasında eserden uzaklaştırılan her bir materyale titizlikle yaklaşılmış, bir döneme ait olduğu düşünülerek, gelecek yıllarda yapılabilecek olan çalışmalara kaynaklık edebilmesi hususu da göz önünde bulundurularak koruma altına alınmıştır.

5.1.3. Tamamlama Uygulamaları

Resim 9. Eserin Japon Kâğıdı İle Tamamlama Uygulaması (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Tamamlama uygulamaları için öncelikle eserin kâğıt kalınlığına uygun kâğıt seçimi yapılmıştır ve eserin rengine uygun bir renkte kâğıt boyanmıştır. Eksik kısımlar esere uygun renkte boyanmış Japico 70632660 40g/m² japon kâğıdı ile tek taraflı olarak tamamlanmıştır (bkz. Resim 9). Formaların sırt (orta) kısmında görülen parça kayıpları ise ön yüzünden esere uygun renkte renklendirilmiş Nao RK17 0,07 mm 19 g/m² japon kâğıdı ile tamamlanırken (bkz. Resim 10), arka yüzünden Japico 3.8 g/m² antik japon kâğıdı ile desteklenmiştir (bkz. Resim 14).

Resim 10. Eserin Etek (Dip) Kısımında Japon Kâğıdı ile Tamamlama Uygulaması (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Genişleyerek yırtılan dikiş delikleri için sırt tamamlamasında kullanılan Nao RK17 0,07 mm 19 g/m² japon kâğıdı kullanılmıştır. Böcek galerilerinin tamamlanması işleminde ise; Klugel G ile hazırlanmış Japico 3.8 g/m² antik Remoistenable (yeniden nemlendirilebilir onarım kâğıdı) %70 alkol-su ile aktive edilerek kullanılmıştır (bkz. Resim 11).

Resim 11. Eserin Tamamlama Uygulaması Yapılan Alanları: Forma Ortası, Dikiş Delikleri, Sayfa Kenarları ve Böcek Galerileri (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

5.1.4. Sağlama Uygulamaları

Eserin tamamında görülen korozyon başlangıcının yapılan XRF ve Raman analiz sonuçlarının da gösterdiği üzere demir mazı mürekkep korozyonundan kaynaklandığı bilinmektedir (Tozun ve Gedik, 2023: 548). Yazma eserlerde demir mazı mürekkep korozyonu, demir içeren mürekkeplerin zamanla demir iyonları salınımı yaparak kâğıt üzerindeki yazıları ve dokuları etkileyen bir bozulma süreci başlatmasıyla meydana gelmektedir. Bu tür mürekkepler, demir tuzlarından elde edilir, demir oksidasyonu ile birlikte kullanıldığında, demir iyonları kâğıda geçebilir ve söz konusu eserde olduğu gibi çeşitli bozulma etkilerine yol açabilir.

Demir mazı mürekkep korozyonu, zamanla yazıların renginde solma veya kararmaya, kâğıdın sararmasına ve kırılma oluşmasına neden olabilir. Ayrıca, demir iyonları kâğıt liflerine nüfuz ederek kâğıdın zayıflamasına ve yapısal bütünlüğünün bozulmasına da yol açabilir. Bu durumda, yazılar zamanla okunamaz hale gelebilir ve kâğıt parçalanarak kırılabilir.

Resim 12. Sağlama Uygulaması Öncesi Korozyon Nedeniyle Kırılmalar Görülen Sayfalar (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Eserin kâğıdında ve mürekkebinde görülen renk değişimlerine hem kâğıdın içeriği hem de demir mazı mürekkebi sebep olarak gösterilebilir. Özellikle son formada görülen sayfa kırılmaları

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl" İsimli Yazma Eserin
Konservasyonu

ve kâğıdın parçalanması gibi bozulmaların tek nedeni olarak demir içerikli mürekkep ve kâğıt gösterilemez. Bu noktada, demir mazi mürekkebi korozyon başlangıcı görülen esere; daha önceki konservasyon uygulamalarında eklenmiş olduğu düşünülen deri kösteğin, eserin son şekline baskı uyguladığı, aynı zamanda forma ortasına yapılan tamamlama uygulamalarının büyük bir alanı kaplaması nedeniyle kâğıdın dayanım gücünü düşürdüğü ve zamanla kâğıdın, baskının gerçekleştiği bölgelerden kırılarak ayrıldığı gözlemlenmiştir.

Resim 13. a) Yeniden Nemlendirilebilir Onarım Şeritlerinin Yerlerinin Belirlenmesi, **b)** Onarım Şeritlerinin Satır Aralarına Yerleştirilmesi, **c)** Onarım Şeritleriyle Yapılmış Sağlamaştırma uygulaması (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Resim 14. Tamamlama ve Sağlamaştırma Yapılan Alanların Yüzeyden Japico 3.8 G/M² Antik Japon Kâğıdı ile Desteklenmesi (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Özellikle eserin son formasında görülen bu kırılmalar için bir konservasyon planı yapılmış ve yazı alanlarına gelmeyecek şekilde yapılacak bir müdahale tasarlanmıştır. Uygulamada, Klugel G ile hazırlanmış Japico 3.8 g/m² antik Remoistenable (yeniden nemlendirilebilir onarım kâğıdı) şeritleri ile satır aralarından 1 mm kalınlığında şeritler eklenerek sağlamaştırma yapılmıştır (bkz. Resim 13). Kırılmaların yoğun olduğu alanlarda ise sağlamaştırma yapılan çatlaklar arka yüzünden Japico 3.8 g/m² antik Japon kâğıdı ile desteklenmiştir.

Dikiş deliklerinin sağlamaştırılması için genişlemeyen alanlarda, yani yalnızca dikiş deliği görülen alanlarda, nişasta-metil selüloz ile hazırlanmış RK1 8g/m² Remoistenable (yeniden nemlendirilebilir onarım kâğıdı) ile sağlamaştırma yapılmıştır.

Resim 15. a) Eserin Metin Kısmı (Sırt) Konservasyon Öncesi, **b)** Eserin Metin Kısmı (Sırt) Konservasyon Sonrası (SYEK, Ayasofya Kol. 3380).

Eserin ana bozulma türü olan kâğıdın mürekkep korozyonu nedeniyle kırılmaşması aktif konservasyon sürecinin seyrinde bir takım önleyici koruma kararlarının alınması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Standart bir yazma eser konservasyonunda metin ve cilt kısmı birbirinden uzaklaştırılan bir eserde, kâğıt konservasyon uygulamaları tamamlandıktan hemen sonra eserin formları sayfa numaralarına ve forma düzenine sadık kalınarak dikilir ve ardından var ise orijinal cildi ile bağlantıları oluşturularak metin ve cilt kısmı birleştirilir. Fakat bu çalışmada aktif konservasyon süreçleri esnasında kâğıdın mürekkep korozyonu nedeniyle kırılmaşlık gösteren alanlarının forma sırtlarına, yani dikişin yapılacağı bölüme, çok yakın olması hatta bazı sayfalarda dikiş yapılacak alanlarda kırılmaşlık tespit edilmesi eserin dikilmesi durumunda tekrar mukavemetini kaybederek bozulmaya açık hale gelmesine neden olacağı tespit edilmiştir. Dolayısıyla eserin dikilmemesi gerektiği kararı alınmıştır.

Bu durum eser için ciddi bir önleyici koruma planlaması oluşturulması gerektiğini ortaya koymuştur.

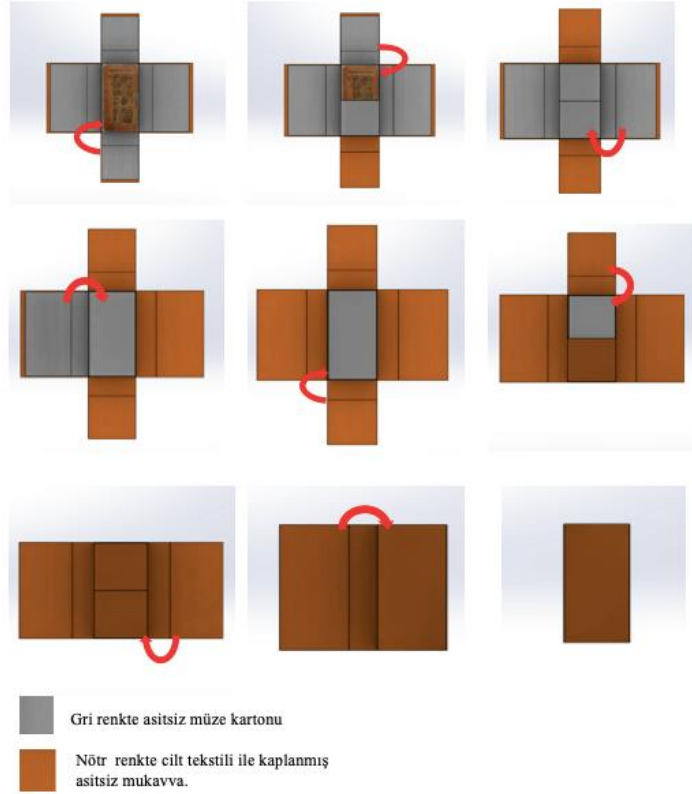
5.2. Önleyici Koruma Uygulaması

Eserin metin kısmının onarımları tamamlandıktan sonra varaklar, konservasyon öncesi yapılmış forma çizimine göre yerleştirilmiştir. İn-situ çalışılmamış bir yazma eserin standart konservasyon aşamalarına bakıldığında, metin kısmının konservasyonu tamamlandıktan hemen sonra forma düzeni, orijinaline uygun bir şekilde yapılır ve eser, mevcut dikiş delikleri dikkate alınarak orijinaline uygun bir şekilde dikilir.

Ancak burada, eserin mevcut durumu ve ilerleyen süreçlerde oluşabilecek riskler değerlendirildiğinde, farklı bir yöntemin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Eserin özellikle forma ortalarında olmak üzere genel olarak hassas ve kırılmaş olması, kâğıt hamurunun kalınlığı, forma düzeninin 15-16'lı formlardan meydana gelmesi gibi nedenler; dikilmesi halinde eserin onarıldığı yerlerden tekrar bozulmaya maruz kalacağı ve hatta kırılmaş alanlarda yapılan sağlamaştırma müdahalelerinin çok kısa bir süre içerisinde niteliksiz hale geleceği öngörülmüştür. Dolayısıyla eserin konservasyon aşamalarından biri olan metin kısmının dikilmesi aşaması, eserin yeniden bozulma sürecini başlattığından bu aşamanın yapılmaması gerektiği kararı alınmıştır.

Bir yazma eserin dikilmeden muhafaza edilmesi birtakım sorunlar oluşturabilmektedir. Sayfalar arasındaki bağlantı ve formlar arasındaki bağlantı dikiş ile sağlanmaktadır. Dikiş olmayan bir eserin kapaklarla ve de bir ciltle bağlanması ve sabit bir şekilde muhafaza edilmesi pek mümkün olmayabilir. Eğer metin kısmının hareketliliği kontrol altına alınmaz ise de depolama esnasında, raf düzeninde ve taşınma/nakil işlemleri esnasında eserin zarar görmesi muhtemel bir durumdur. Tüm bu dezavantajlar hesaplanarak dezavantajlı görünen tüm durumları avantaja çevirecek bir sistem geliştirilmiştir. Burada amaç birbirine dikiş yoluyla bağlanamayan formların

bir arada tutulması ve güvenli saklama, taşıma ve depolama koşullarının yaratılmasıdır. Bunun için esere özel bir koruyucu cilt tasarlanmıştır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Eser İçin Tasarlanan Dört Kapaklı Cildin Tasarım Şeması³

Eser için dikişsiz olarak muhafaza edilmesi gereken metin kısmının hareketliliğini kontrol altına alacak şekilde 4 kapaklı bir cilt tasarımı yapılmıştır. Bu ciltleme uygulamasında metin ve cildin sabit bir bağlantısı yoktur. Dolayısıyla metin kısmına müdahale etmeksizin onu dış etkenlerden korumak amaçlanmıştır.

Ciltleme uygulamasında eserin hassasiyeti göz önünde bulundurularak ilk temas ettiği yüzeyin yumuşak bir yüzey olması amaçlanmıştır. Bunun için önce esere asitsiz müze kartonu ile ayırıcı bir kutu yapılmıştır. Bu kutu eserin dört tarafından birleşen kapaklarla eser için koruyucu bir yüzey oluşturmaktadır. Bunun ardından 3mm kalınlığında asitsiz beyaz karton ile cilt kapakları hazırlanmış ve ardından bu kapaklar nötr renkteki cilt tekstili ile iç ve dış yüzeylerinden kaplanmıştır (bkz. Resim 16).

³ Bu şekil; "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'na Ait 3380 Envanter Numaralı Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl İsimli Yazma Eserin Konservasyon Uygulamaları" isimli yüksek lisans tezinde kullanılmak üzere 2023 yılında, Rûmeysa Gedik tarafından yapılmıştır.

Resim 16. Esere Yapılan Cildin Aşama Aşama Verilmiş Detay Görselleri

SONUÇ

Yazma eserler, kültür varlıklarının genelinde olduğu gibi tarihsel, kültürel, sanatsal ve bilimsel açıdan özgün değerler taşıyan eserlerdir. Aynı zamanda tarihin başlangıcı ve devamlılığını sağlayan “yazı” aracını taşıyan bir tarihi belge niteliğinde olmaları, onları önemli ve eşsiz kılan bir özelliktir.

Yazma eserlerin konservasyonu, aktif ve pasif süreçlerin bir kombinasyonunu gerektirir. Aktif konservasyon süreçleri, doğrudan müdahalelerle eserin fiziksel durumunu iyileştirmeyi amaçlar. Ancak, bu müdahalelerin sıklıkla belirli bir süreçle sınırlı olması ve eserin gelecekteki bozulma riskini tamamen ortadan kaldırmaması gibi sınırlamalar vardır.

Pasif konservasyon (önleyici koruma) süreçleri ise, eserlerin çevresel koşullarını optimize ederek korumayı hedefler. Doğru depolama, iklim kontrolü ve ışık yönetimi, eserin uzun vadeli sağlığını güvence altına alabilir. Ancak, bu süreçler eserin mevcut durumunu iyileştirmeye yönelik doğrudan bir müdahale sağlamaz.

Sonuç olarak, eserlerin konservasyonunda başarı, aktif ve pasif konservasyon stratejilerinin dengeli bir biçimde kullanılmasına dayanır. Aktif müdahaleler, eserin mevcut durumunu

iyileştirirken, pasif stratejiler gelecekteki bozulma riskini en aza indirir. Bu, tarihi eserlerin sürdürülebilir bir şekilde korunmasını sağlar, böylece kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarabiliriz.

Yazma eserler, zaman içinde bozulabilecek ve tahrip olabilecek hassas nesnelere sahiptir. Bu nedenle, önleyici koruma yöntemleri kullanarak bu eserleri korumak önemlidir. Yazma eserler; nem, sıcaklık ve ışık gibi çevresel faktörlerden etkilenebilir. Özellikle ani sıcaklık ve bağıl nem değişimleri büyük hasarlara neden olabilmektedir (Baydar, 2006: 35). Ayrıca, eserlerin doğrudan güneş ışığına maruz kalmaması için, eserlerin bulunduğu ortamdaki UV ışınlarının eserlere zarar vermesini engelleyecek filtrelerin kullanılması gerekmektedir. Yazma eserleri saklamak için asidik olmayan, arşiv malzemeleri kullanılmalıdır. Aynı zamanda, zararlı kimyasalların eserlerle temas etmesini önlemek için eserleri parfüm, sigara dumanı ve diğer potansiyel kirleticilerden uzak tutmak gerekmektedir. Yazma eserlerin saklanma koşulları kadar taşınma ve incelenme koşulları da önemlidir. Eserlere baskı yapmaktan veya onlara herhangi bir fiziksel müdahalede bulunmaktan kaçınılmalıdır.

Tüm bu genel önleyici koruma düzeni sağlandığında aktif konservasyon sürecini tamamlamış bir yazma eserin ideal koşullarda sürdürülebilirlik ilkesiyle varlığını ve kimliğini koruyabileceği bir ortam yaratılmış olur. Bu çalışmayla erken İslami dönem olarak nitelendirilen, H.343 senesinden önce yazıldığı bilinen, hem erken döneme ait bir eser olması hem de tek nüsha olması bakımından önem taşıyan Kitâbu'l- ilel ve Ma'rifeti'r Ricâl'in aktif konservasyon süreçlerinin önleyici koruma süreçlerine nasıl yön verdiği ve konservasyon süreçlerinde her şeyden önce en temel maksadın "korumak" olduğu aktarılmak istenmiştir. Bu çalışma bir hadis kitabı olan Kitâbu'l- ilel ve Ma'rifeti'r Ricâl'in mevcut olan tek nüshasının daha sağlıklı bir şekilde korunmasını ve hadis ilmi ile ilgilenen bilim insanlarına kaynaklık etmeye devam edecek niteliklere sahip olmasını hedeflemiştir. Sonuç olarak; bu çalışmada bir yazma eserin konservasyon safhaları, bu safhalarda alınan kararlar ve bu kararların alınma nedenleri tüm açıklığıyla aktarılmıştır. Bu çalışma yazma eser konservasyonu alanında çalışan alan çalışanlarına, bu alanda eğitim alan öğrencilere ve ilgili kişilere bir eserin mevcut durumunun konservasyon süreçlerine etkisini aktarmak adına bir örnek teşkil etmesi hususunda önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. (1989). *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt. 2, s. 82-87). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Baydar, N. (2006). Kütüphanelerdeki ortam koşullarının yazma eserler için önemi. Nimet Bayraktar'a Armağan. *Türk Kütüphaneciler Derneği*, s. 31-41.
- Crespo, C., Vinas, V. (1984) The preservation and restoration of paper records and books. A RAMP Study with Guidelines. s. 21.
- Kocaeli, F., Eskici B. (2017). İç Anadolu Bölgesi müzelerinde önleyici koruma sorunları üzerine bir değerlendirme. *Restorasyon Konservasyon*, 20, 52-64.
- Mahmood, Z.U & Mari, H.M (2013). Deterioration of library materials and its causes: Theoretical review. *International Journal of Basic Applied Science* (01) 04, 773-778.
- Tozun, H., Gedik, R. (2023). Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya koleksiyonu'na ait Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r Ricâl isimli yazma eserin kodikolojik incelemesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(3): 536-556.

İklim Krizi ile Mücadele: Dünyaca Ünlü Sanat Eserlerine Yönelik Saldırılar

Fighting the Climate Crisis: Attacks on World-Famous Works of Art

Sofya Cihan CANBOLAT¹, Elif TARLAKAZAN²

^{1,2}Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Kastamonu.

ORCID:

S.C.C.: 0000-0003-1837-0651

E.T.: 0000-0001-5381-9755

Corresponding Author:

Sofya Cihan CANBOLAT

Email:

sofyacihancanbolat@gmail.com

Citation: Canbolat, S, C. ve Tarlakazan, E. (2024). İklim krizi ile mücadele: dünyaca ünlü sanat eserlerine yönelik saldırılar. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (1): 32-46.

Submitted: 26.12.2023

Accepted: 20.03.2024

Özet

Dünya gündeminin önemli konularından biri iklim değişikliğidir. Fosil yakıtların tüketilmesi, ormansızlaşma, sanayi faaliyetleri gibi insan kaynaklı etkenler sera etkisini arttırmakta ve bu durum iklim değişikliğinde hızla bir artış gözlenmesine sebep olmaktadır. İklim değişikliği ile mücadele konusunda politikaların yetersiz görülmesi ve farkındalık yaratmak amacıyla çarpıcı eylemlerle gündeme gelen iklim aktivistleri; trafiği engelleme, sosyal etkinlikleri aksatma ve dünya kültürel mirasını oluşturan ünlü eserlere saldırılar düzenlemektedirler. İklim değişikliğine farkındalık uyandırmak amacıyla; Leonarda Da Vinci, Sandro Botticelli, Pablo Picasso, Van Gogh vb. gibi sanatçıların eserleri iklim aktivistlerinin hedefi olmuştur. Sanat eserlerine gerçekleşen saldırılarda, eserler; üzerindeki cam korucu sayesinde zarar görmemiştir. Ancak asıl amaçları toplumsal fayda gözetmek olan aktivistlerin bu amaçlarından uzaklaştıkları görülmektedir. Ayrıca evrensel değerlere ve dünya mirasına sahip çıkmak, insan haklarına saygılı olmak, barışçıl ve duyarlı bir tutum sergilemek yerine şiddet ve zorbalığı çağrıştıran eylemleri benimsemişlerdir. Kısa süreli dikkat çeken eylemler ana akım medya ve sosyal medyaya konu olmuş ve eylemlerin gerçekleşmesinde sorun görmeyen aktivistler kazanmış olsa da günün sonunda negatif tepkilere yol açarak kamu desteğini toplamak konusundaki başarıdan uzak kalmıştır. İklim değişikliği, günümüz dünyasının en ciddi çevresel sorunlarından biri olarak karşımızda durmaktadır. Bu küresel sorunla mücadele etmek ve toplumu bilinçlendirmek amacıyla birçok iklim aktivisti, geleneksel eylemler yerine sanatın gücünü kullanmayı tercih etmektedir. Bu makalede, iklim aktivistlerinin sanat eserleri aracılığıyla çevre sorunlarına dikkat çekmeleri incelenerek, bireysel ve toplumsal düzeyde değişim ve farkındalık yaratma gücünü nasıl kullandıkları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Sanat eserleri, İklim değişikliği, İklim krizi, İklim aktivizmi

Abstract

Climate change is one of the critical issues on the world agenda. Human-induced factors such as consumption of fossil fuels, deforestation, and industrial activities increase the greenhouse effect, and this causes a rapid increase in climate change. Climate activists consider policies to combat climate change insufficient and take striking actions to raise awareness. They block traffic, disrupt social events, and attack famous works that constitute the world's cultural heritage. To raise awareness about climate change, Leonarda Da Vinci's painting "Mona Lisa," Sandro Botticelli's work "Primavera," Umberto Boccioni's bronze sculpture

"Unique Forms of Continuity in Space," Raffaello Sanzio's painting "The Sistine Madonna," Pablo Picasso's painting titled "Korean Massacre," Van Gogh's works titled "Sunflowers" and "The Sower," Claude Monet's painting "Haystacks," Vermeer's "Girl with a Pearl Earring," Goya's "Dressed Maya" and His works called "Naked Yeast", Eduard Munch's painting "The Scream" and Gustave Klimt's "Death and Life" have been the targets of climate activists. During the attacks on the works of art, they were not damaged, thanks to the glass guards on the results of art. However, activists, whose primary goal is to seek social benefit, have moved away from these goals. Instead of protecting universal values and world heritage, respecting human rights, and displaying a peaceful and sensitive attitude, they have adopted actions that evoke violence and tyranny. Although the activities that attracted attention for a short period were the subject of mainstream media and social media and won over activists who did not see any problems in the realization of the actions, at the end of the day, they caused adverse reactions. They could have been more successful in garnering public support.

Keywords: Art, Artwork, Climate change, Climate crisis, Climate activism

1. GİRİŞ

Son yıllarda dünyamızın en önemli sorunlarından biri de iklim değişikliğidir. Fosil yakıtların tüketilmesi, ormansızlaşma, sanayi faaliyetleri gibi insan kaynaklı etkenler sera etkisini arttırmakta ve bu durum iklim değişikliğinde hızla bir artış gözlenmesine sebebiyet vermektedir.

Isıyı tutan gazların atmosferde artması sonucunda iklimin beklenmeyen değişimlere uğramasıyla iklim değişikliği meydana gelmektedir. Salınan sera gazlarının doğaya zarar vermesi, ormansızlaşmanın artması tüm canlılara zarar vererek küresel iklim değişikliğine sebep olur (Aydem Enerji, 2022). İklim değişikliği; insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan sera gazlarının (kARBONDİOKSİT, metan, diazot monoksit, ozon vb.) atmosferde yoğunluğunun artması, küresel sıcaklıkların yükselmesi ve iklim değerlerinin değişmesidir. İklim krizi ise; belirtilen bu durumun insan hayatını etkileyecek derecede acil durum halini alması olarak tanımlanabilir (Karaman, 2021). İklim değişikliğinin genel anlamda kontrol dışı insan faaliyetleri sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Kontrolsüz insan faaliyetleri iklim değişikliğine sebebiyet vererek sıcaklık artışı, kuraklık, sel, kasırga gibi aşırı hava olaylarına yol açar.

"İklim, yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun süre boyunca gözlemlenen hava koşullarının ortalama durumudur" (Başalma ve Demir, 2006: 1). Ülkemizin batı ve güney kesimlerinde Akdeniz iklimi görülürken, doğusunda ve iç kesimlerinde karasal iklim hakimdir. İklim değişikliği en basit anlamıyla iklim türünün değişmesi demektir. Dünyanın her yerinde iklim değişikliği gözlenmektedir. Bu değişiklik sonucunda bazı yerlerde iklim daha soğuk ve yağışlı olmaya başlarken bazı yerlerde ise daha sıcak ve kurak olmaktadır. Bu değişiklikler elbette yeryüzünde ilk kez yaşanmamakla birlikte şu an yaşanan boyuttaki iklim değişiklikleri 25 milyon yıldır görülmemiştir (Kurnaz, 2021: 15).

Okyanus ve deniz seviyelerinde yükselme, okyanusların asit oranının artması, buzulların erimesi gibi sonuçlar bitki, hayvan, ekosistem ve bunlarında yanında insan hayatını olumsuz etkilemekte ve risk altında bırakmaktadır. Olumsuz etkiler doğrudan veya dolaylı olarak görülmektedir. Doğrudan etkiler tahmin edilebilirken dolaylı etkiler (virüs kaynaklı hastalıklar, su ve gıda kaynaklarının azalması, ormansızlaşma ve çölleşme, buzulların erimesi, su ve gıda ile bulaşan hastalıklar vb.) sonuçları ortaya çıktığında fark edilebilmektedir. Küresel hava olaylarının sıklığı ve şiddetinde artışlar yaşanırken gelecekte de bu olayların oluşum sıklığının artacağı öngörülmektedir (Aydem Enerji, 2022).

Dünya Meteoroloji Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından 1988 yılında kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPPC) iklim değişikliği konusunda değerlendirmeler yapan bir BM kuruluşudur. 195 ülkenin üyesi olduğu bu kuruluşun amacı; iklim değişikliği konusundaki bilimsel, teknik ve sosyo-ekonomik çalışmaların değerlendirilmesi,

bilimsel veriler ışığında iklim değişikliği ile mücadele edilebilmesi, iklim değişikliği ile ilgili belirli konularda rapor veya teknik değerlendirmeler hazırlamaktır (Birleşmiş Milletler [BM], 2019).

Bu kapsamda çalışmada; iklim aktivistlerinin iklim değişikliğine ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla dünya kültürel mirası olan ünlü sanat eserlerine yapılan saldırılar ele alınmıştır.

2. TOPLUMSAL FARKINDALIK YARATMA: İKLİM AKTİVİZMİ

Son zamanlarda iklim krizi ile birlikte sıklıkla duyduğumuz kavramlardan biri de iklim aktivizmidir. İklim aktivizmi; iklim değişikliği konusundaki sorunu ortaya koyarak farkındalık yaratmak, sorunu gündemde tutmak ve bu doğrultuda kamu politikalarını etkilemek ve kısaca iklim değişikliği konusunda mücadele vermek olarak tanımlanabilir.

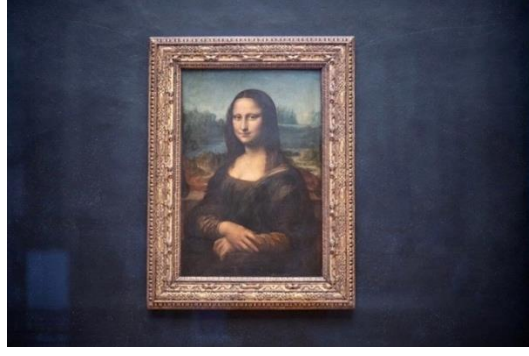
İnsanların günlük hayatını olumsuz etkileyen iklim değişikliğinin artış göstermesi, iklim değişikliği konusunda politikaların yetersiz görülmesi sebebiyle çarpıcı eylemlerle gündeme gelen iklim hareketleri oluşumlarını meydana getirmiştir. Bu gruplardan en dikkat çekici olanları "Just Stop Oil", "Ultima Generazione", "Last Generation", çevreci grup üyeleri vb. gibi oluşumlardır. Bu oluşumlar eylemlerinde şiddet içermeyen aksiyon, sivil itaatsizlik ve vandalizm gibi düzen bozucu yöntemler tercih etmişlerdir. Aktivistler, kimi zaman trafiği engellemek, sosyal etkinlikleri aksatma vb. gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Özellikle son dönemlerde müze ve sanat galerilerindeki dünyaca ünlü eserlere yönelik saldırılar ile gündeme gelmişlerdir. Aktivistler; farklı zaman dilimlerinde farklı sanat galerileri ve müzelerde sergilenen dünyaca ünlü sanat eserlerine çorba, pasta, patates püresi, boya fırlatarak ve/veya sanat eserini koruyan bariyeri aşarak kendilerini eserlerin koruyucu camına yapıştırarak eylemlerde bulunmuşlardır. Eylemlerini gerçekleştirdikten sonra kendilerini kamera ile çekerek iklim değişikliğine ilişkin sloganlar ve pankartlar açarak eylemlerini sürdürmüşlerdir. Bu eylemler medyada (ana akım medya ve sosyal medya) çok geniş şekilde yer bulmuş ve bu tür eylemlerin iklim değişikliğinin önlenmesine ne derecede hizmet ettiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

İklim değişikliğine ilişkin yapılan bu eylemler asıl hedefin önüne geçerek odak noktasını değiştirmektedir. Aktivistlerin eylem amacı, iklim değişikliğine ilişkin farkındalık oluşturmada ulusal ve uluslararası düzeyde medyayı etkili şekilde kullanmak olsa da bu harekete destek olmayan birçok medya kuruluşlarının eylemlerin yıkıcı etkilerine ver verilmesi amaçlanan durumun tam aksi bir sonuç ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde kültürel miras olan sanat eserlerinin hedef alınması, zarar verilmesi gibi eylemler toplumda huzursuzluk, hoşnutsuzluk, öfke yaratmaktadır. Bu tür eylemleri toplum desteğinden uzak ve iklim değişikliği gibi önemli bir sorunun ortaya konulması ve farkındalık yaratılmasında asıl amaçtan uzak sonuçlar elde edilmesine neden olmaktadır (Turan Karaca, 2023).

3. İKLİM AKTİVİSTLERİNİN SANAT ESERLERİNE KARŞI EYLEMLERİ

Araştırmanın bu bölümünde, müze ve sanat galerilerindeki dünyaca ünlü eserlere yönelik 2022 yılında başlayan ve süregelen saldırılar kronolojik olarak ele alınmıştır. İklim aktivistleri, küresel iklim değişikliği konusundaki endişelerini ve mesajlarını iletmek için çeşitli sanat eserlerini kullanmaktadırlar. İklim değişikliğine farkındalık uyandırmak amacıyla; Leonarda Da Vinci'nin "Mona Lisa", Sandro Botticelli'nin "Primavera" isimli eserleri, Umberto Boccioni'nin "Unique Forms of Continuity in Space" isimli bronz heykeli, Raffaello Sanzio'nun "The Sistin Madonna", Pablo Picasso'nun "Kore Katliamı", Van Gogh "Ayçiçekleri" ve "Ekici", Claude Monet'in "Saman Yığınları", Vermeer'in "İnci Küpeli Kız", Goya'nın "Giyinik Maya" ve "Çıplak Maya", Eduard Munch'ın "Çığlık" ve Gustave Klimt'in "Ölüm ve Yaşam" isimli eserleri iklim aktivistlerinin hedefi olmuştur. İncelenen ilk eser Leonardo Da Vinci'nin Mona Lisa tablosudur.

1. Mona Lisa Tablosu

Şekil 1. Mona Lisa Tablosu, Leonardo Da Vinci, 1503-1507 / 1519, 77 cm × 53 cm, AÜYB

Şekil 2. 2022 Mayıs Ayında “Mona Lisa” Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Leonardo Da Vinci'nin en ünlü başyapıtlarından biri olan Lisa adındaki Floransalı bir kadının portresi olan Mona Lisa, iklim krizine yönelik saldırılara hedef olmuş tablolardan biridir. 1503 dolaylarında yapıldığı bilinen ve Louvre Müzesi'nde bulunan ünlü tabloya yönelik saldırı, 2022 Mayıs ayında yaşlı kadın kılığında ve tekerlekli sandalyede oturan bir iklim aktivistinin elindeki kremalı pastayı tabloya fırlatmasıyla gerçekleşmiştir. Tablonun üzerindeki cam sayesinde zarar görmediği bilinmektedir.

Aktivistler, sanatın gücünü kullanarak toplumu bilinçlendirmeye, duygusal etki yaratmaya ve değişim için çağrıda bulunmaya çalışmaktadırlar.

2. Primavera Tablosu

Şekil 3. Primavera, Sandro Botticelli, 1477-1482, 202 cm × 314 cm, TÜYB

Şekil 4. 2022 Temmuz Ayında “Primavera” Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü.

Rönesansın usta sanatçılarından Sandro Botticelli'nin İtalyan asilzade ailesi Mediciler'den Lorenzo di Pierfrancesco'nun düğünü için kendisi tarafından ısmarlanan “Primavera” isimli

tablosu, 22 Temmuz günü iklim aktivistlerinin hedefi olmuştur. Ultima Generazione isimli grup, Boticelli'nin ünlü tablosuna ellerini yapıştırmışlardır. Tablo üzerindeki koruyucu cam sayesinde zarar görmediği bilinmektedir.

İklim aktivistlerinin sanatı kullanarak gerçekleştirdikleri bu eylem, insanların iklim değişimi konusunda; duygusal bağ kurmalarına, düşünmelerine ve harekete geçmelerine yardımcı olabilir.

3. Unique Forms of Continuity in Space Heykeli

Şekil 5. Unique Forms of Continuity in Space, Umberto Boccioni, 1913, Bronz Heykel

Şekil 6. 2022 Temmuz Ayında "Unique Forms of Continuity in Space" Heykeline Yapılan Saldırıdan Görüntü

Fütürist sanatçı Umberto Boccioni'nin "Unique Forms of Continuity in Space" isimli ünlü bronz heykeli 2022 Temmuz ayında iklim aktivistlerinin hedefi olmuştur. Ultima Generazione (Son Nesil) isimli gruptan dört protestocu, Milano Museo del Novecento'da bulunan heykelin kaidesine kendilerini yapıştırarak grubun adının yazılı olduğu bir pankart açmışlardır.

Esere yapılan saldırı çevresel sorunları vurgulamak, doğanın güzelliğini koruma çağrısı yapmak veya insan etkileşimini eleştirmek amacıyla tasarlanmıştır.

4. The Sistine Madonna Tablosu

Şekil 7. The Sistine Madonna, Raffaello Sanzio, 1512-1513, 269,5x261cm, TÜYB

Şekil 8. 2022 Ağustos Ayında "The Sistine Madonna" Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

İklim aktivistleri Jakop Bayer ve Maike Grunst, Rönesans Dönemi önemli sanatçılarından Raffaello'nun ünlü eseri ikonik Sistine Madonna tablosunun çerçevesine ellerini yapıştırmışlardır. Ağustos 2022 tarihinde tablo önündeki bariyeri aşıp ünlü esere gerçekleşen saldırıda polis aktivistleri uzaklaştırarak gözaltına alınmışlardır.

Sanat, iklim değişikliği konusundaki bilinci artırmak ve toplumun sürdürülebilirlik konusundaki sorumluluklarını anlamalarına katkıda bulunmak için güçlü bir araç olarak görülmektedir.

5. Kore Katliamı Tablosu

Şekil 9. Pablo Picasso, Kore Katliamı 1951, 1.1 x 2.1 m. TÜYB

Şekil 10. 2022 Ekim Ayında "Kore Katliamı" Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Picasso'ya ait "Kore Katliamı 1951" adlı eseri, savaş ve katliam ilişkisini gösteren önemli bir örnektir. İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen dünya dinamiklerinden çok da kopuk olmayan Uzakdoğu'daki savaşlar ve Kore Savaşı büyük katliamlara tanıklık etmiştir. Picasso da bu savaşın ve yaşanan katliamların etkisini göstermektedir (Çalışkan, 2019: 109).

Küresel ısınmanın Dünya'yı götürdüğü felakete dikkat çekmek için eylemlerine devam eden iklim aktivistleri Picasso'nun tablosuna ellerini yapıştırmışlardır. 49 yaşında bir kadın ve 59 yaşında da bir erkek aktivist tabloya ellerini yapıştırarak "climate caos= war+ famine" (iklim kaosu=savaş +kıtlık) yazan pankartı açmışlardır.

Bu eylem bilgiyi paylaşmak ve insanların iklim değişikliğiyle ilgili konular hakkında daha bilinçli olmalarını sağlamak için yapılmıştır.

6. Ayçiçekleri Tablosu

Şekil 11. Van Gogh, Ayçiçekleri, 1888, 92.1x73 cm, TÜYB

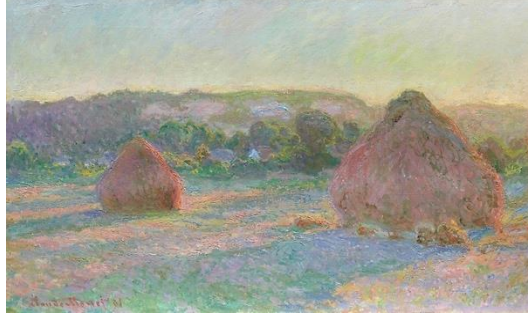

Şekil 12. 2022 Ekim Ayında "Ayçiçekleri" Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Londra, Ulusal Sanat Galerisi'nde sergilenen getirilen ve V. Van Gogh'a ait "Ayçiçekleri" tablosu, "Just Stop Oil" (Petrolü durdurun) yazan tişörtler giyen iki iklim aktivisti tarafından saldırıya uğramıştır. Ellerindeki hazır çorbaları kutularını açarak içindeki çorbayı tabloya fırlatan iklim aktivistleri ardından ellerini yapıştırıcıyla duvara yapıştırarak açıklama yapmışlardır. Açıklamanın ardından müze güvenliği tarafından polisler teslim edilerek aktivistler tutuklanmıştır. 1888 yılında yapılan tablonun zarar görmediği ancak dış çerçeve ve koruma camında ufak hasarlar olduğu belirtilmektedir.

Bu tür bir eylem, izleyicilere iklim değişikliğinin gerçek etkilerini göstermeye yardımcı olabilir.

7. Saman Yığınları Tablosu

Şekil 13. Claude Monet, Saman Yığınları, 1890-1891, 60×100 cm, TüYB

Şekil 14. 2022 Ekim Ayında "Saman Yığınları" Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Çevreci grup üyesi iki aktivist iklim değişikliğine dikkat çekmek amacıyla Empresyonist ressam Claude Monet'in "Saman Yığınları" tablosuna patates püresi fırlatarak ellerini tablonun altındaki duvara yapıştırmıştır. Biri kadın biri erkek iki kişinin yer aldığı grupta aktivistlerin kısa bir süre sonra mekâna izinsiz girmeleri ve tabloya zarar verme sebebiyle haklarında soruşturma gerçekleştirilmiştir.

Aktivistlerin saldırı esnasında yaptıkları açıklamada "Bu Monet'i (tabloyu) sahne, kamuoyunu da seyirci yapıyoruz. Fosil ilerleyişin hepimizi öldürdüğünün topluma yeniden hatırlatılması için bir tabloya patates püresi atılması gerekiyorsa o zaman size bir tablo üzerine patates püresi veriyoruz." şeklinde ifade bulunmuşlardır.

Eylemi gerçekleştiren kadın da "İnsanlar açlık çekiyor, insanlar donuyor, insanlar ölüyor. Bir iklim felaketinin içindeyiz. Sizin tek korktuğunuz bir tablonun üzerine domates çorbası veya patates püresi olması. Benim neden korktuğumu biliyor musunuz? Bilimin 2050'de ailelerimizi besleyemeyeceğimizi söylemesi. Dinlemeniz için tablonun üzerinde patates püresi mi olması lazım? Yemek için kavga etmek zorunda kalırsak bu tablonun hiçbir değeri olmayacak." diye seslenmiştir.

8. İnci Küpeli Kız Tablosu

Şekil 15. Vermeer, İnci Küpeli Kız, 1890-1891, 60×100 cm, TÜYB

Şekil 16. 2022 Ekim Ayında "İnci Küpeli Kız" Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Vermeer'a ait İnci Küpeli Kız isimli tablosu iklim değişikliği kapsamında saldırıya uğrayan tablolardan biridir. İki erkek iklim aktivist tarafından gerçekleştirilen eylemde "Just Stop Oil" (Petrolü Durdurun) sloganıyla aktivistlerden biri kafasını tutkal ile tabloya yapıştırmıştır. Diğer eylemci ise arkadaşının üzerine domates püresi dökmüştür. Müzedeki ziyaretçiler iki eylemciye tepki gösterdi. Müze görevlileri kısa süre içinde eylemcilere müdahale etti.

İklim aktivistleri, resim sanatını kullanarak çevresel sorunları dramatize etmekte ve izleyicileri düşündürmeye yönlendirmektedirler. Tablo üzerindeki koruyucu cam sayesinde zarar görmemiştir.

9. Ekici Tablosu

Şekil 17. Van Gogh, Ekici, 1888, 64,2×80,3 cm, TÜYB

Şekil 18. 2022 Kasım Ayında "Ekici" Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü.

İklim aktivistleri Hollandalı Ressam Vincent Van Gogh'un "Ayçiçekleri" tablosundan sonra "Ekici" tablosuna saldırı gerçekleştirmişlerdir. Son Nesil isimli iklim aktivistleri, 1888 yılında yapılmış olan ünlü tabloya sebze püresi fırlatarak yine ellerini tablonun altında duvara yapıştırmıştır.

Aktivistlerin kömür kullanımına ve iklim değişikliğine karşı sloganlar attığı ve ardından güvenlik güçleri tarafından sergi alanından çıkarıldıkları haber kaynaklarından edinilmiştir. Tablonun saldırıdan zarar görmediği açıklanmıştır.

10. Giyinik ve Çıplak Maya Tabloları

Şekil 19. Francisco Goya, Giyinik Maya, 1802-1805, 95×188 cm, TÜYB

Şekil 20. Francisco Goya, Çıplak Maya, 1790-1800, 97×190 cm, TÜYB

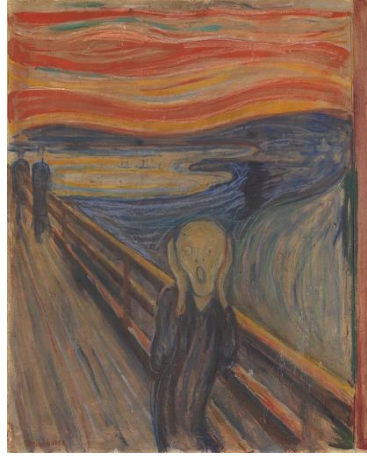

Şekil 21. 2022 Kasım Ayında Francisco Goya'nın Tablolarına Yapılan Saldırıdan Görüntü

İspanya'nın başkenti Madrid'te Prado Müzesi'nde sergilenen Francisco Goya'nın Çıplak Maya ve Giyinik Maya isimli tablolarına saldırı düzenlenmiştir. İklim değişikliğine dikkat çekmek isteyen aktivistler Goya'nın en iyi bilinen iki eserine kendilerini yapıştırmıştır.

Sanatın toplum ve bireyler üzerindeki gücünü kullanarak iklim değişikliği konusundaki eylemlerini gerçekleştiren aktivistler ideolojilerini desteklemek amacıyla bu saldırıları yapmaktadırlar.

11. Çılgılık Tablosu

Şekil 22. Eduard Munch, Çıglık, 1893, 91×73,5cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya ve Pastel

Şekil 23. 2022 Kasım Ayında “Çıglık” Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Eduard Much'ın 1893 tarihli “Çıglık” yapıtı, ani bir heyecanın duygusal izlenimlerini nasıl değiştirebileceğini anlatmayı amaçlamaktadır. Bütün çizgiler resmin odak noktası olan çıglığa gitmektedir ve tüm sahne o çıglığın acısına ve heyecanına katılmaktadır. Figürün gözleri faltaşı gibi açılmış ve yanaklar oyulmuştur. Yaşanan korkunç durum tüm duygularıyla verilirken resmi daha da rahatsız edici yapan bu çıglığın nedenini asla bilemeyecek olmamızdır (Gombrich, 2013, s. 564). Eduard Munch'ın dünyaca bilinen “Çıglık” isimli tablosuna iki iklim aktivisti kendini yapıştırmıştır. Cam korumasıyla kaplı tablonun zarar görmediği bilinmektedir.

12. Ölüm ve Yaşam Tablosu

Şekil 24. Gustave Klimt, Ölüm ve Yaşam, 1916, 178×198 cm, TÛYB

Şekil 25. 2022 Kasım Ayında “Ölüm ve Yaşam” Tablosuna Yapılan Saldırıdan Görüntü

Last Generation adlı grup, ressam Gustav Klimt'in Viyana'da bulunan 1915 tarihli “Ölüm ve Yaşam” tablosuna siyah boya fırlatmıştır. Leopold Müzesi'nde bulunan tabloya boya fırlatan aktivistler, insan yaşamını tehdit eden fosil yakıtların kullanımının sınırlandırılması amacıyla eylemi düzenlediklerini belirtmişlerdir. Basında ve sanat çevrelerinde geniş bir yankı bulmuştur. Eser, cam koruyucu sayesinde zarar görmemiştir.

SONUÇ

İklim aktivistlerinin sanat eserlerine zarar verme fikri; çevre sorunlarına dikkat çekmek, farkındalık oluşturmak ve toplumsal değişime öncülük etmek adına güçlü bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Sanat aracılığıyla, duygusal bağlantılar kurarak, soyut konuları somut bir hale getirerek, iklim değişikliği ile mücadeleye destek olabilir ve küresel bir çözüm arayışında toplumu bir araya getirebilir.

İklim aktivistleri, resim, heykel, fotoğraf, video sanatı ve performans sanatı gibi çeşitli disiplinleri kullanarak, iklim değişikliği konusunu ele alıyorlar. Sanatın yaratıcı gücü, karmaşık bilimsel verileri duygusal ve etkileyici bir şekilde ifade etme potansiyeline sahiptir.

Son yılların en önemli gündemlerinden biri olan iklim krizi hayatımızı tüm boyutlarıyla etkilemektedir. İklim değişikliği sorununu ortaya koymak ve farkındalık yaratmak, kamu politikalarını etkilemek amaçlı Just Stop Oil”, “Ultima Generazione”, “Last Generation”, çevreci grup üyeleri gibi oluşumlar trafiği engellemek, yüksek profilli etkinlikleri aksatmak ve dünya mirası sanat eserlerine saldırılar düzenlemek gibi eylemler düzenlemişlerdir. Özellikle önemli galeri ve müzelerde sergilenen dünyaca ünlü ressamalara ait eserlere yapılan saldırılar ana akım ve sosyal medyada büyük yankı uyandırmıştır. Aktivistler dünya mirası eserlere kimi zaman çorba, pasta, püre, boya fırlatarak kimi zaman da ellerini eserlerin üzerinde cama yapıştırarak eylemlerini düzenlemişlerdir. Slogan atarak veya pankart açarak müze/galeri güvenliklerinin müdahalesine dek eylemlerini sürdürmüşlerdir.

İklim değişikliğine farkındalık uyandırmak amacıyla; Leonarda Da Vinci'nin “Mona Lisa” tablosu, Sandro Botticelli'nin “Primavera” isimli eseri, Umberto Boccioni'nin “Unique Forms of Continuity in Space” isimli bronz heykeli, Raffaello Sanzio'nun “The Sistine Madonna” tablosu, Pablo Picasso'nun “Kore Katliamı” isimli tablosu, Van Gogh “Ayçiçekleri” ve “Ekici” isimli eserleri, Claude Monet'in “Saman Yığınları” tablosu, Vermeer'ın “İnci Kúpeli Kız” isimli eseri, Goya'nın “Giyinik Maya” ve “Çıplak Maya” isimli eserleri, Eduard Munch'ın “Çılgılık” tablosu, Gustave Klimt'in “Ölüm ve Yaşam” isimli eseri iklim aktivistlerinin hedefi olmuştur. Sanat eserlerine gerçekleşen saldırılarda sanat eserlerinin üzerindeki cam korucu sayesinde zarar görmediği haber kaynakları tarafından belirtilmiştir.

Asıl amaçları toplumsal fayda gözetmek olan aktivistlerin bu amaçlarından uzaklaştıkları görülmektedir. Evrensel değerlere ve dünya mirasına sahip çıkmak, insan haklarına saygılı olmak,

barışçıl ve duyarlı bir tutum sergilemek yerine şiddet ve zorbalığı çağrıştıran eylemleri benimsemişlerdir. Kısa süreli dikkat çeken eylemler ana akım medya ve sosyal medyaya konu olmuş ve eylemlerin gerçekleşmesinde sorun görmeyen aktivistleri kazanmış olsa da günün sonunda negatif tepkilere yol açarak kamu desteğini toplamak konusunda başarıdan uzak kalmıştır. İklim krizi, bireysel çabalarla değil, küresel iş birliği ile ve sorunu çözmeye odaklı ve uygulanabilir politikalar benimsenerek çözülebilir.

KAYNAKÇA

- Aydem Enerji. (2022). İklim değişikliği nedir? Nedenleri nelerdir? <https://www.aydemenerji.com.tr/blog/164/iklim-degisikligi-nedir-nedenleri-nelerdir-> adresinden 20 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Başalma, D. & Demir, İ. (2006). Küresel iklim değişikliği. *Journal Crop Research*, 2, 22-26.
- Birleşmiş Milletler. (2019). Hükümetlerarası iklim değişikliği paneli: Küresel ısınma insan kaynaklı ve daha önce görülmemiş bir seviyede. <https://turkiye.un.org/tr/139350-hukümetlerarası-iklim-değişikliği-paneli-küresel-ısınma-insan-kaynaklı-ve-daha-önce> adresinden 01 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Çalışkan, S. (2019). Katliamlara tanıklık: sanat eserleri aracılığı ile hatırlamak. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 43, 105-114. Doi: <https://doi.org/10.35247/ataunigsed.564681>
- Gombrich, E. H. (2013). *Sanatın öyküsü*. E. Erduran (Çev.). Remzi Kitabevi.
- Karaman, E. (2021). İklim sözcüğü: Krizi ve çözüm önerilerini anlamak için bilmeniz gereken 15 kavram. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58161113> adresinden 06 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
- Kurnaz, L. (2021). Küresel iklim krizi. *Bilim ve Teknik*. https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/iklim_k.pdf adresinden 02 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
- Turan Karaca, R. (2023). Radikal iklim hareketlerinin etkinliği: Just stop oil örneği üzerinden bir değerlendirme. <https://oad.org.tr/yayinlar/radikal-iklim-hareketlerinin-etkinligi-just-stop-oil-ornegi-uzerinden-bir-degerlendirme/> adresinden 06 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Görsel Kaynakça

- Şekil 1. Mona Lisa, <https://www.ntv.com.tr/galeri/n-life/kultur-ve-sanat/louvre-muzesindeki-mona-lisa-tablosuna-pastali-saldiri,QTFrkj1oUUafETxHtmcyJQ/WFiXGuwzMkaxoCba6P9DIA> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 2. Mona Lisa Saldırı Görüntüsü, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/mona-lisa-tablosuna-pastali-saldiri-684122.html> 05 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 3. Primavera, <https://www.tarihli-sanat.com/botticelli-ilkbahar-tablosu/> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 4. Primavera Saldırı, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mon-lisadan-sonra-bir-sanat-eserine-daha-saldiri-ellerini-600-yillik-esere-yapistirdilar-563796h.htm> 05 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 5. Umberto Boccioni, <https://www.tarihli-sanat.com/umberto-boccioni-futurizm/> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 6. Umberto Boccioni heykeline saldırı, <https://news.artnet.com/news/climate-activists-italy-glued-themselves-boccioni-2154799> 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 7. Sistine Madonna, [https://en.wikipedia.org/wiki/Sistine_Madonna#/media/File:RAFAEL_-_Madonna_Sixtina_\(Gemäldegalerie_Alter_Meister,_Dresden,_1513-14_Óleo_sobre_lienzo,_265_x_196_cm\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Sistine_Madonna#/media/File:RAFAEL_-_Madonna_Sixtina_(Gemäldegalerie_Alter_Meister,_Dresden,_1513-14_Óleo_sobre_lienzo,_265_x_196_cm).jpg) 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 8. Sistine Madonna saldırı, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11138069/Eco-zealots-glue-hands-Renaissance-master-Raphael's-iconic-Sistine-Madonna-Dresden.html> 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

- Şekil 9. Pablo Picasso <https://gulsahmeralozgur.dr.tr/savas-ve-katliama-picassonun-gozunden-bakmak/adresinden> 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 10. Pablo Picasso saldırı, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iki-iklim-aktivisti-ellerini-picasso-tablosuna-yapistirdi-714575.html> adresinden 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 11. Vincent Van Gogh, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/46/Vincent_Willem_van_Gogh_127.jpg/856px-Vincent_Willem_van_Gogh_127.jpg adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 12. Vincent Van Gogh Saldırı, <https://www.webtekno.com/van-gogh-tablosuna-corba-saldiri-h128871.html> 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 13. Claude Monet, <https://vogue.com.tr/metropol/monetnin-milyon-dolarlik-saman-yiginlarinin-sirri> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 14. Claude Moner, <https://www.youtube.com/watch?v=18Q18Jlf-nI> 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 15. Vermeer, <https://www.insancaakademi.com/inci-kupeli-kiz-tablosu-resim-okumasi-ve-oykusu/> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 16. Vermeer saldırı, <https://haberglobal.com.tr/dunya/inci-kupeli-kiza-saldiri-209623> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 17. Vincent Van Gogh [https://www.tarlaser.com/galeri-28-van-gogh'un-gozunden-tarim](https://www.tarlaser.com/galeri-28-van-gogh-un-gozunden-tarim) adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 18. Vincent Van Gogh saldırı, <https://artigercek.com/dunya/iklim-eylemcileri-bu-kez-de-van-goghun-ekici-tablosuna-corba-firlatti-228732h> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 19. Goya Giyinik maya, https://tr.wikipedia.org/wiki/Giyinik_Maya#/media/Dosya:Goya_Maja_ubrana2.jpg adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 20. Goya Çıplak maya, https://tr.wikipedia.org/wiki/Çıplak_Maya#/media/Dosya:Goya_Maja_naga2.jpg adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 21. Goya saldırı, <https://onedio.com/haber/iklim-degisikligine-tepki-icin-aktivistlerin-saldirisina-ugrayan-unlu-sanat-eserleri-1107394> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 22. Eduard Munch, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c5/Edvard_Munch%2C_1893%2C_The_Scream%2C_oil%2C_tempera_and_pastel_on_cardboard%2C_91_x_73_cm%2C_National_Gallery_of_Norway.jpg/870px-Edvard_Munch%2C_1893%2C_The_Scream%2C_oil%2C_tempera_and_pastel_on_cardboard%2C_91_x_73_cm%2C_National_Gallery_of_Norway.jpg adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 23. Çıglık saldırı, <https://onedio.com/haber/iklim-degisikligine-tepki-icin-aktivistlerin-saldirisina-ugrayan-unlu-sanat-eserleri-1107394> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 24. Gustave Klimt <https://oggitto.com/icerikler/gustav-klimtin-olum-ve-yasam-eseri-uzerine/64575> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şekil 25. Gustave Klimt saldırı, <https://www.egeninsesi.com/haber/369157-cevre-aktivistleri-gustav-klimtin-eserine-saldiridi> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Postmodern Sanatta Entropi Olgusu*

The Phenomenon of Entropy in Postmodern Art

Merve Mehtap BULUT¹Serkan İLDEN²

^{1,2} Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Kastamonu

ORCID:

M.M.B.: 0000-0002-3692-9976

S.İ.: 0000-0002-9347-3733

Corresponding Author:

Merve Mehtap BULUT

Email:

mbulut@kastamonu.edu.tr

Citation: Bulut, M. M. (2024).

Postmodern Sanatta Entropi Olgusu.

Journal of Humanities and Tourism Research, 14 (1): 47-57.

Submitted: 04.11.2023

Accepted: 23.03.2024

Özet

Fizik alanında, termodinamik yasaların ikincisinde kendine yer bulan entropi kavramı, genel bir okuma yapıldığında düzensizliğe karşılık gelmektedir. Evrenin en büyük yasalarından biri olan termodinamik kanunlardaki karşılığı ise ısı ve sıcaklığın zaman içerisinde azaldığı yönündedir. Bu duruma sosyal açıdan bakıldığında ise evrende her şeyin çürüme ve bozulma eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. İçinde yaşadığımız dünyada kendimizi nesnelere dünyasına kaptırırken aslında hayal dünyalarımızı köreltmekteyiz. İlerleyen tarihi süreç içerisinde bu konuda yaşanan aydınlanma, bilim ve felsefe alanında olduğu gibi sanat alanında da gündeme gelmiştir. Merak duygusu ile gelişen bilim kişiyi, evreni keşfetmeye ve kavramaya yönlendirmiştir. Bu soyut bir yönelim olduğu gibi nesnelere bilim ile kavramak soyut, yaratılan sanat yapıtları da yine aynı şekilde soyuttur. Bu soyutluğun ardından ise nesne yerine nesne fikrinin önem kazandığı kavramsal sanata bir yönelme olmuştur. Postmodern sanat ile görülmek istenen soyutlama karmaşık, düzensiz, nesneye değil kavrama odaklanan çalışmalardır. Bu makalede, postmodern sanatçıların entropi kavramını ne şekilde ele aldıkları üzerinde durularak bu çalışmalar ile entropi ilişkisi kurulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postmodern, Entropi, Düzensizlik, Kavramsal, Soyut

Abstract

In the field of physics, the concept of entropy, which finds its place in the second of the thermodynamic laws, corresponds to disorder when a general reading is made. The equivalent of thermodynamic laws, one of the greatest laws of the universe, is that heat and temperature decrease over time. When we look at this situation from a social perspective, it is an undeniable fact that everything in the universe tends to decay and deteriorate. While we immerse ourselves in the world of objects in the world we live in, we are actually dulling our imaginations. In the following historical process, the enlightenment experienced on this subject has come to the fore in the field of art as well as in the fields of science and philosophy. Science, which develops with a sense of curiosity, has led people to explore and understand the universe. Just as this is an abstract orientation, grasping objects with science is abstract, and the works of art created are also abstract in the same way. After this abstraction, there was a tendency towards conceptual art, where the idea of the object instead of the object gained importance. The abstraction that is intended to be seen with postmodern art is complex, irregular works that focus on the concept rather than the object. In this article, it is aimed to establish a relationship between these works and entropy by focusing on how postmodern artists handle the concept of entropy.

Keywords: Postmodern, Entropy, Disorder, Conceptual, Abstract

1. GİRİŞ

Yeryüzünün belki de en büyük yasalarından biri olan termodinamik yasalar; enerjinin hiçbir türünün yoktan var edilmeyeceğinin, var olan enerjinin de yok edilmeyeceğini, enerjinin ancak bir türden başka bir türe dönüştürülebileceğini ileri sürmektedir. Bu termodinamiğin ilk yasasıdır ve formüllerle gösterildiğinde “Termodinamiğin I. Kanunu’na göre, belirli bir V hacminde belirli bir P basıncı altında bulunan ve izole edilmiş, yâni dışarıdan içeriye veya içeriden dışarıya herhangi sûtette bir kaçak söz konusu olmayan bir sistemdeki belirli bir gaz kütlesinin – burada bu gaz kütlesine “cisim” denmektedir” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. P-V diyagramını göz önüne aldığımızda, cismin P ve V değerlerinin bir yol boyunca 1 hâlimden 2 hâline değiştiğini, bir Q ısı aldığını ve W işinin yapıldığını kabul edelim. Q, ısı transferi ile cisme ilâve edilen enerji, W ise iş yapılarak cisimden alınan enerjidir. Bu takdirde Q – W farkı, U1, cismin 1. haldeki iç enerjisi, U2 ise cismin 2. haldeki iç enerjisi olmak üzere, İç Enerji’deki $\Delta U = U_2 - U_1$ farkına [iç enerji değişimine] tekabül edecektir:

$$Q - W = \Delta U (= U_2 - U_1) \quad (1)$$

İşte bu fark, P-V diyagramındaki “yoldan, yâni cismin ilk konumundaki P ve değerlerinden yola çıkarak ikinci konumdaki P ve V değerlerine hangi güzergâhtan gidildiğinden bağımsızdır. “Termodinamiğin Birinci Kanunu” olarak bilinen bu olgusal gerçekliğin sözlü ifadesi, “bir cismin iç enerjisindeki değişim yoldan bağımsızdır” şeklinde olup kantitatif ifadesi, Q, cisim tarafından alınan ısı, W ise yapılan iş olmak üzere, şu şekildedir:

$$3Q = U \Delta (U_2 - U_1) + W \quad (2)$$

Bu takdirde Termodinamiğin Birinci Kanunu’nun sözlü ifadesi ise şu şekli alacaktır: Bir cisme verilen ısı, cismin iç enerjisindeki değişim ile yapılan işin toplamına eşittir (Hocaoğlu, 2008, s.2).

Yeni ve daha genç bir bilim dalı olan Termodinamik, 19.yy’ın ikinci yarısında, Newton’un yerçekimi kanunundan yaklaşık 200 yıl sonraya tekabül eden bir tarihte ortaya çıkmıştır. Termodinamik yasaların birinci yasası, evrende toplam enerjinin sabit olduğunu, yani yaratılamayacağını ve yok edilemeyeceğini, sadece şekil değiştireceğini ifade ederken, ikinci yasası evrenin sadece bir yönde; yararlanılabilirten yararlanılamaza, elde edilebilirten elde edilemeze, düzenliden düzensize doğru değiştirilebileceğini açıklamaktadır (Pak, 2012). “Üzerinde durulması gereken tek şey termodinamiğin birinci yasası olsaydı, enerjinin tüketilmeksizin tekrar tekrar kullanılabilirliğini düşünebilirdik; buna bir engel olmazdı. Ama fiziksel süreçlerin böyle işlemediğini biliyoruz.” (Pak, 2012:2). Bu nedenle eğer termodinamiğin ikinci yasası ortaya atılmasaydı “Enerji evrende sabittir.” İddiası kabul görülecekti ve bu bazı durumların açıklanmasını zorlaştıracaktı. Örneğin, ölüm denilen olgu açıklanamayacak, aynı şekilde “Sıcak su zamanla soğur.” cümlesini kullanamayacak ve sıcak su her zaman sıcak olarak kalacaktı. Dolayısıyla bu makalede asıl üzerinde durulacak olan konu termodinamiğin ikinci yasası yani entropi kanunu olacaktır.

Entropi, temelde düzensizlik demektir. Düzensizliğe karşılık gelmesinin nedenlerinden biri ise evrende ki fiziksel sistemlerin düzenli durumdan düzensiz duruma doğru yönelmeleridir. Dolayısıyla evrende giderek artan bir entropi varlığından söz etmek mümkündür. Örneğin, asitli bir içeceğin kapağı açıldığında açılmadan önceki halinde bulunan gaz moleküllerinin dışarıda düzensiz bir hal aldığı görülmektedir (URL-1). Zira evrendeki her şey zamanla yok olmaya mecburdur. Meyveler çürür, insanlar ölür ve nesnelere yıpranır. Bu kendiğinden gelişen doğal süreçler gereği her zaman böyle olacaktır. Madde ve enerji her zaman tek bir yöne doğru değişebilir ve bu durum kullanılabilirten kullanılamaza, elde edilebilirten elde edilemeze, düzenden düzensizliğe gitmektedir. Bu durumdan hareketle entropi yasasının temeli şudur ki;

“Başlangıçta evren belirli bir yapıya ve değere sahipti ancak geri döndürülemez biçimde kaosa ve yok olmaya gitti.” (Bahari Rad, 2018).

Entropi yasasının düzensizliğe gidiş olgusu sanat tarihinde de varolan bir durumdur. Nasıl ki evren düzensizleşmeye meyilli ise; sanat alanında akımlar çerçevesinde belli bir düzensizliğe doğru yönelmiştir. Klasik dönem ile başlayan Batı sanatı tarihi, soyut sanata kadar uzanmış, günümüzde arazi, video, performans sanatı gibi yeni çalışmalara yerini bırakmıştır. Klasik dönemden izlenimciliğe kadar olan sürede yapay ışıklar, yapay görünümlemler ile bir nevi taklitçi resimler üretilmiş fakat izlenimcilik ile hareket daha fazla ön plana çıkmıştır. Burada bahsedilen hareket ise ışığın hareketidir. İzlenimciler kendi dönemlerine kadar kullanılan ışığın yapay olduğunu, aslında ışığın devamlı değiştiğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla anlık hızlı darbelerle ışığı yakalamak uğruna biçim bozulmaya gitmiştir. Ancak izlenimcilerin eserleri entropik eserler olarak nitelendirilemeyebilir. Zira onların çalışmalarında biçimin bozulması, ışığın anlık hareketini yakalama kaygısının sonucudur. Oysa entropi kavramı adı altında bahsedilecek çalışmalar, objenin dış biçiminin önemsizliğini ve objelerin süjenin bilinçaltındaki, algısındaki değerine ulaşmak amacı taşımışlardır. Onlar için objenin biçiminin önemli olmamasının nedeni, özü temsil etmemesidir. Aynı zamanda kendiliğindenlikle oluşan, yani aşkın bir ruh hali ile doğaçlama, rastlantısal çalışmalar üretmişlerdir. Bu durumda entropi kavramı soyut sanata ilişitirildiğinde, üç safhada biçimlerin bozulmaya gittiği görülmektedir. Bunlardan birincisi az önce de bahsedildiği gibi, İzlenimciliktir. Daha sonra Kübizm ile tamamen obje parçalanmıştır. Üçüncü olarak ise Kandinsky ile soyut sanat başlamış fakat Soyut Dışavurumculuk/ Lirik Soyut sanat ile entropi kavramının sanattaki yeri daha da belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda güncel sanatta çoğu yapıbozumcu sanatçılar tarafından kullanıldığı öngörülmüştür.

Sanat, düzensizdir ve dolayısıyla da özünde entropiktir. Konulmuş kuralları ve düzeni reddeder. Bu açıdan bakıldığında entropi kavramının sanat alanına girişi soyut sanat ile meydana gelmiştir. Soyut sanat, salt soyut olan olgular ile yapılan sanattır. Yani nesnel dünyaya dayanmayan yapıtlardır. Keza evren soyutluk içermektedir ve bizler bu soyutluk içinde yaşarız. Tüm nesnel bizim kavramımız içinde soyutluk kazanır. Doğal olarak soyut bir evrende yaşadığımızı fark eden sanatçılar, giderek sanayileşmiş, yani endüstriyel etkenlerden, geçici bir dünyadan uzaklaşarak, esas olana, kendini düşüncelerine, duygularına, yaratıcılığına yöneltmişlerdir. Asıl olanı trasendental (aşkın) olan soyutlamada aramışlardır. Nesnelere görünen görüntülerinden uzaklaşarak iç dünyalarına yönelmişler, bundan ötürü de entropi kanunu gereği zamanla yok olup gidecek düzenli biçimleri yok ederek özü, soyut biçimlerle ifade etmişlerdir.

Soyut sanatçılar, evrenin dış biçimlerinin sahteliğini vurgulamışlardır. Sanat tarihinde dış dünyanın bir yanılısına, iç dünyanın yani asıl olanın öz olduğu gerçeği 1900’lerde sanat dünyasında anılsa da bilim alanında kendini 1865’te göstermiştir. Entropi yasası ile Clasius, 1865’te tüm evrenin kesin olarak bir bozulma sürecine gittiğini kanıtlamıştır. Sanat alanında ise, soyut sanata kadar (daha doğrusu izlenimciliğe kadar) statik, durağan, hareketsiz yapılar görülürken entropi ile beraber hiçbir şeyin sabit kalmadığını, devamlı ileri yönde gelişen hareket ile bozulmaya gittiğini göz önünde bulundurdıkları düşünülmektedir.

Kandinsky’nin söylemlerinde olduğu gibi obje ve objenin biçimi soyut sanat için kural niteliği taşımaktadır. Keza bunun nedeni, gelecekte de her zaman objenin resme ve resmin varlığına zarar vereceği düşüncesidir. Kandinsky, duvarda yan şekilde asılı duran tablosuna baktığında aslında nesnenin dış görünüşünün değil duyunun, içte olanın, asıl olanın varlığının önemini kavramıştır. Tabloyu yaparken tamamen objenin dış biçimini öne alarak yapmasına karşılık rastlantısal şekilde bunun yanlış olduğunu, objenin her zaman bozulmaya yönelik olduğunu ve olmaması gereken dış biçimin atılmasını, dolayısıyla düzenin değil düzensizliğin olması gerektiğini fakat bu düzensizliğin de aslında kendi içinde bir düzen olduğu fark etmiş

olmalı ki bu aslında entropinin tam da kendisidir. Entropi aslında evrenin düzeninin kendi içinde, düzensizlik üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Evet, bir düzen vardır ve bu düzen devamlı düzenden düzensizliğe gittiği için esas olanın düzensizlik olduğu fark edilir. O halde “Sanat Ontolojisi”nde de bahsedildiği gibi;

Kavranabilen şey, objedir. Obje kavranabildiği sürece vardır. Kavranamadığı durumda yok olmuştur. Objenin kavranabilen durumu yok olduğunda geride özü bulunmaktadır. Dolayısıyla kavranabildiğinde düzenli, kavranamadığı durumunda, yani özde düzensiz bir hal almaktadır. Tunalı'nın da bahsettiği gibi, “Ne türden olursa olsun, bireysel varlık, genel olarak konuşulursa tesadüfidir” (Husserl, 1928:6, aktaran: Tunalı, 1993).

Fakat yine Husserl'in söylemiyle birlikte, felsefe tesadüfi olanı değil; zorunlu olanı, özü araştırır yani soyut sanatta, resim düzeyine yansıyan rastlantı kavramı, özünde, kavramsal çerçevesinde zorunlu olan özü barındırmaktadır. Soyut Sanat devamında Süprematizmi getirmiştir.

Belki bir Meryem tablosu karşısında, geçmişin bir sanatçısı, yalnızca iki kareden oluşan bir tablo karşısında modern bir sanatçı kadar tasa çekmemiştir. Çünkü Meryem'i yapan ressam ne elde etmek istediğini biliyordu, ona kılavuz olacak bir gelenek vardı, olanak içindeki seçmelerinin sayısı sınırlıydı. Modern ressam o iki tanecik karesiyle daha az imrenilecek bir durumdadır. Bu kareleri tuval üzerinde oynatabilir. Nerede ve ne zaman duracağını hiç bilmeden, sonsuz sayıda olanaklar deneyebilir. Onun ilgilerini paylaşmasak bile, salt bu nedenle, göğüslediği çabaları alaya almamız doğru değildir (Gombrich, 1993: 464).

1960'lı yılların devamında modernizmin getirdiği sanat ve estetik anlayış, Postmodern dönem ile birlikte sorgulanmaya başlamıştır. Postmodernizm, yerleşmiş söylemleri yok etmek yerine dönüştürerek farklı pratiklere de sanat alanında yer vermeye başlamıştır. Danto (2010: 35), Postmodern sanatı “tarih sonrası sanat” olarak nitelendirirken, toplumsal düzen, kültür ve sanatı belirleyen tüm entelektüel birikimi eleştiren Dubuffet (2010: 72) ise yapıcı olanın yalnızca nihilizm (inkarcılık) olduğunu öne sürmüştür. Baudrillard (1998) ise simülasyonun sanatı tamamen ele geçirdiğini ve artık sanatın olmadığını iddia etmiştir. Tüm bu bileşenler, bugün Postmodern sanatın neyi temsil edip etmediği, bir başka söylemle bugünün sanatının temsil boyutunu yeniden sorgulamayı ve tartışmayı anlamlı kılmaktadır (Alp, 2013: 42).

Sanat tarihi boyunca yaşanan tüm değişimler öz arayışları çerçevesinde gelişmiştir. Sanat akımları birbiri ardına gelmiş ve savunulan ortak bilinç hep farklılık göstermiştir. Postmodernizm ile hayatın her alanında karşılaşılabilir. Gündelik hayatın beraberinde tüm bilim ve teknolojik, sosyal, kültürel alanlarda da postmodernizm gözümüzün önündedir. Modernizmin kurduğu kuralların hemen hemen birçoğuna karşı çıkan, onları çürüten postmodernizm, beraberinde sanat alanına birçok yeni kavramda ilave etmiştir. Bunlardan ikisi yapıbozum ve yapısökümdür. Genel olarak aynı kavram gibi üzerinde durulsa da bu makalede yapıbozum üzerinde durulacaktır. Zira entropi ve yapıbozum ilişkisi referans alınmıştır. Yapıbozumu, yapısökümden ayırdığımız nokta, yapıyı bozmak ile yapıyı sökmek arasında ki farklılıklardır. Yapıyı sökmek, onu yok etmek olarak görülürken yapıyı bozmak ise olan bir yapıyı deforme etmektir. Entropi ile ilişkilendirildiğinde düzen, yapı; düzensizlik, yapı bozmak olarak belirtilebilmektedir.

Postmodern sanatın içerisinde güçlü bir şekilde beliren yapıbozum, sanat-entropi ilişkisi kurulurken referans alınabilecek bir kavramdır. Derrida için yapıbozum, metnin tutarlılığı veya bütünsellik-ayrısallık sorunları ile ilgilenmez, aksine metnin içinde bulunan çelişki ve tutarsızlıklar üzerinde durur. Yani Derrida, metnin anlamının nasıl çözümlendiğini ortaya koymak isterken metnin son hali ile değil süreci ile ilgilenmiştir. Süreç, Postmodern sanatta önemli bir unsur olduğu gibi yapıbozum ve entropi kavramları içinde ciddi bir öneme sahiptir. Keza yaratım süreci,

çalışmanın bitmiş halinden daha çok dikkat çekmiştir. Bu durumda sanat eseri-entropi birlikteliği kurulurken ilk bakılması gereken nokta süreç olarak belirlenmelidir.

Yaratım süreci ile ilgili olarak Derrida, 20. ve 21. yy estetik bilincini irdeleyerek sanat ve gerçeklik ayrımını yıkma eğilimindedir. Sanat ve gerçekliğin arasında ki ayrımın ortadan kalktığı çalışmalar ise entropi ile ilişkilendirilebilir. Yani yapıbozum, entropi kavramı gibi temsili reddetmektedir.

Sanat ve entropi ilişkisi kurulurken en önemli unsur, objelerin düzenli dış biçimlerinin reddedilmesidir. Yani bu nokta da Derrida için nasıl bilim yerine inanç konuluyorsa aynı şekilde zaman kavramının belleğin görünüş dünyasına hizmet etmesinden dolayı bellek dışına yönelim olur. Bundan dolayı entropik sanat eserlerinden kendiliğinden bir bilinç dışılık görülmektedir.

Modernizm düşünce çerçevesi içerisindeki pozitif bilimlerin ve sanatın artzamanlı olarak gelişmeleri insanın yaratıcılık alanlarını genişletmiştir. Bu anlamda batı temelindeki düşünce biçimlerinin içerisindeki sanatsal üretim biçim, yöntem ve tekniklerini yeniden tanımlama, uygulamaya ve Sunulamayanın sunulmasına- Soyutlama-(Yücecilik, De Stijl, Kostruktivizm, Soyut dışavurumculuk, Minimalizm)" olarak bir süreci belirlemişlerdir. 20. yüzyıldaki birey düşüncesinin gelişiminde avantgard olarak tanımlanabilecek sınırsız örnekler verilmiştir (Appignanesi ve Garrart, 1996: 22).

Modern dönemden Postmodern döneme kadar geçen süre zarfında sanatçıların ele aldıkları, temel konulardan biri kalıcılığın reddi idi. Kurallar bütününe olan karşı duruşu ile postmodernistler, Derrida'dan oldukça etkilenmişlerdir. Varoluşu sorgulayan ve tüm dogmalara spesifik olarak yaklaşılana bu dönemde sanatçılar doğal olarak yıkıma ve sert eleştirilere yönelmiştir (Kargın, 2008). Duchamp hazır nesnelere direk kullanarak, nesnelere temsili yapıbozuma uğratmıştır.

Resim 1. Marcel Duchamp, Çeşme, 1917

Duchamp, pisuarı bir sanat objesi olarak ele alan ve bildiğimiz herhangi bir "pisuar"ın altına imzasını atarak modernitenin sanatsal anlamı bağlamında bir devrim yaratarak sanatı ve sanatın fetişistik algılanışını "deconstruct" etmek (yapısını bozmak) için yola çıkmıştır. Duchamp, yapıbozma ve Postmodern yaklaşımlarını sanatsal alanlara yansıtması sürecinde pentürden ready-made'lere yönelmiştir. Duchamp'ın ilk "ready made"leri, "sanatın öteki yüzünü" ortaya çıkarmış estetiği sanat nesnesinden ayırmış ve nesnelere büyük serüvenini başlatmıştır (Kargın, 2005: 34).

Duchamp, göstermiş olduğu tepki ile sanat tarihi boyunca oluşmuş tüm yerleşik algıları yok etmiştir. Objenin biçiminin belli ölçü ve derinliklerle pentür edilmesine karşı çıkan Duchamp,

Duchamp öncesi ve sonrasını yaratmış ve kendinden sonraki sanat döneminde ki resimlerin yüzeysel bir düzleme dönüşmesine sebep olmuştur. Keza nesnenin; gerçeği, anlamı ve temsili vardır. Yıllarca temsil gerçeklik olarak algılanırken önce dadacılar bu fikri yıkmışlardır. Gerçek nesnenin kendisidir ve neden var olduğudur. Bu açıdan Entropi yasasına geri döndüğünde, nesnelerin temsili sorunu ile karşı karşıya kalınır. Duchamp belki de hazır nesne kullanarak hem temsil edilen nesnenin entropi yasasında olduğu gibi yok edileceğini hem de pisuarın zamanla aşırıya uğrayarak, devamlı değişim içerisinde olacağını ve sabit kalmayacağını vurgulamak istemiştir. Çünkü sanat alanında önemli olan diğer bir etken değişimdir. Evrende her şey değişir. Bu entropide de olduğu gibi düzenden düzensizliğe doğru gitmektedir. Dolayısıyla sanat alanında sürekli değişimler öngörülmektedir. Değişim gerçeğin kendisidir ve değişmeyen tek şey öz olduğundan, Derrida gibi yapıbozumcular, maddeyi parçalayarak, görüneni yıkıp asıl ötekileşeni ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Derrida'dan etkilenen diğer bir sanatçı ise David Salle'dir.

Resim 2. David Salle, Collage, 90.8 × 121.9 cm, Somerset Mold-Paper Kağıdına Şeker Kaldırma Aquatint, Tukürük Isırığı ve Foto-Aşındırma, 1989

Salle, klasik bir yapıtın geniş bir bölümünü lekesel anlamda boyadıktan (silme de denilebilir) sonra üstüne fırçayla başka figürler çizmiş, kolaj ve pentürü birarada kullanarak çizgisellik/tonalite, soyut/figüratif imgeleri bir arada kullanılmıştır. Resimlerde farklı üslup ve resim, katmanlarını üst üste birbirini anlam ve biçim olarak tamamlayan biçimde birarada uygulamaktadır (Kargın, 2005: 29).

Salle, resmin arka planına yerleştirmiş olduğu 5 adet görsel ile, temsil ve gerçek arasında ki farkı ortaya koymak istemiştir. Arka planda bulunan figürler temsil iken, gerçek olarak gösterilmek istenen küçük kareler içine yerleşmiş olan portrelerdir. Çocuksu çizimlerinde görüldüğü bu çalışma da gerek figür gerekse nesnelere temsilin üstüne silme tarzı ile manipüle edilmiş kendiliğinden ve iç duygular ile resmedilen gerçeği, yani özü içeren portreler ön plana çıkarılmıştır. Yapıbozumu çalışmalarında kullanan sanatçının bu çalışmasında hem Derrida'nın hem de entropi yasasının bilincinde olduğu düşünülmektedir. Keza resmedilen figürlerin temsillerinin, Budha Felsefesinde de var olan entropi yasasına göre doğduğu, büyüdüğü, hastalanacağı ve sonunda öleceği gerçeği ile üstlerinin manipüle edilmesi fakat figürlerin sanatçının bilincinden bilinçdışına aktarılırken her zaman aynı kalacak izlenimi(özü) resmedilmiştir. Derrida etkisi ile de aynı şekilde temsil yok edilmeye çalışılarak yapı yani temsil, bozuma uğratılmıştır.

Derrida ve yapıbozum denildiğinde diğer öne çıkan isim Magritte'dir. Bilindiği üzere "Bu bir pipo değildir." sözü ile piponun temsili yapması yapıbozum ile örtüşen bir çalışmasıdır.

Rousenberg, parçalanmayı ve yıkımı kolaj tekniği ile vermiştir. Önemli olan parçaları seçerek düzenlemek yerine her birini önemli önemsiz ayrımı yapmayarak birbiri üzerine bindirmiştir. Ortaya çıkan karmaşa, aslında Derrida'nın amaçladığı, sorunu irdeleyerek, sarsarak, yıkarak bütün geriye atılan parçaları öne çıkartmaktadır. Aynı zamanda tüm görselleri birbiri üzerine getirerek, entropi kavramında da olduğu gibi değişimi, sürekliliği ve değişim oldukça üst üste gelen çalışmanın düzensizleşmeye doğru gittiğini, daha net bir şekilde ifade edilecek olursa, gerçeğe ulaşma yolunda yapıtı yapıbozuma uğratarak, entropik bir biçimde ortaya çıkan düzensiz yapı ile ötelenen gerçeği ortaya çıkarmıştır. Yani sonuç olarak, yapıbozuma uğratılan çalışmaların sonucu, entropik bir düzensizliğe çıkmaktadır. Güncel yapıbozumcu sanatçılardan Cornelia Parker ise yapıbozum tekniğini daha çok yerleştirme ve heykel çalışmalarında kullanmıştır. Parker'ın çalışmaları genel olarak tüketim ile ilgilidir. Varoluşun kırılabilirliği ve maddenin dönüşümü ile ilgili çalışmaları entropi ile ilişkilendirilmektedir. Çalışmalarındaki kıyamet olgusunun çoğunluğu evrendeki her şeyin sona erdiği ama bir bitiş olmadığını göstermektedir (URL-2). Örneğin Parker'ın "Bir Patlamanın Görüntüsü" adlı çalışmasında bir düzensizlik mevcuttur ve kendiliğinden yok olmaya yüz tutmuş, eski, yanmış parçaları bir araya getirmiştir. Bu durumda kendiliğinden bir yerleştirme değil kendiliğinden hasar görmüş parçaları bir araya getirerek entropik (düzensiz) çalışma ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Duchamp'ın "ready-made" kullanarak temsili yapıbozuma uğrattığını anımsatmakta fayda görülmektedir. Bunun nedeni, Duchamp gibi hazır nesne kullanan Parker'ın da çalışmasında tahta yakarak bir kullanımın tersine kendiliğinden yanmış odun parçalarını direk eserine yerleştirmesidir. Temsili bir bakıma yapıbozuma uğratan Parker, yine yapıbozum tekniği kullanarak entropik sonuçlar meydana getiren sanatçılar arasındadır.

Resim 5. Cornelia Parker, Soğuk Koyu Madde: Patlatılmış Görünüm, 1991

"Parker yıldırım düşmesi sonucu yanan bir kiliseden aldığı zarar görmüş kömürleşmiş tahta ve inşaat parçalarından galerinin ortasında bir enstalasyon kurmuştur. Burada yapıtın kendisi, atık nesnelerin doğrudan belge olarak işe karıştığı bir çerçeveye dönüşmüştür" (Yılmaz, 2017: 493). Doğal afet kendiliğinden gerçekleşen bir olaydır. Dolayısıyla yanarak kül olmuş bir tahta parçası entropisi yüksek durumdadır. Yılmaz'ın (2017) da dediği gibi; "Parker, yanmış tahta parçalarını, taş, beton, tuğla parçalarını düzenleyerek oluşturduğu bu enstalasyonu, kolajdan bu yana

süregelen ve atık nesne kullanımıyla üretilen sanat çalışmalarındaki 'gerçeklik' vurgusuna yeni bir boyut katmıştır" (Yılmaz, 2017: 493).

Cornelia Parker, hem objenin fiziksel görüntüsü hem de anlam tarihsel bağlantıları ve anlamlarını ortaya çıkarmaktadır. Yapıbozumcu güncel sanatçılardan Henry Jackson ise yüzeyin altında kalan ötekileşen nesnelere ortaya çıkarmıştır. Onun anlatısına göre: Arkeolojik bir kazı gibi ötekileşenleri ortaya çıkarır ve bu genelde kaba ve görünüşte yabancıdır. Şekiller neredeyse aynı anda ortaya çıkar ve yok olurlar. Bu çatışma arkasında kalan şey ise, isyansız, saf ve indirgenemez formlardır. Bunu ise gerçeği görmeye başladığı zaman olarak nitelendirmektedir (URL-3).

Entropi, içinde bulunduğumuz uzay boşluğunun herhangi bir bölümünü belirtmek için "sistem" kavramını kullanmaktadır. Entropi, bu sistemin bozukluk derecesi ile ilgilidir. Bozukluktaki yani bir düzensizlikteki azalma entropide de azalmaya neden olur. Örneğin Hollandalı sanatçı Levi Van Veluw, çalışmalarında günlük hayatta ki entropik süreçlere odaklanmaktadır. Levi Van Veluw, düzen ve düzensizlik temalarını ele alırken düzensiz bir şekilde bulunan nesnelerin bir arada bulunduğu enstalasyonlar üretmektedir. "Merde'nin göreliliği" bir koleksiyoncunun gerçek bir odası izlenimini vermektedir. Raflarda aşırı şekilde düzenli dizilmiş objeler düzensiz, dağılmış çok sayıda obje de bulunmaktadır (URL-4).

Resim 6. Levi van Veluw, Maddenin Göreliliği, 400x500x265cm, 2018

Farschou tarafından Venedik Bienalinde sunulan "Entropi" adlı grup sergisi, ülkede ki sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve maddi güçlerle etkileşime giren farklı çalışma süreçleri hakkında bilgi vermektedir. Sergide bulunan çalışmalar, gelenek ve roman, din, komünizm, kapitalizm, çeşitlilik ve tekdüzelik kavramlarını ele almaktadır. Yine entropi kavramları arasındaki ilişkilerde, kaosta, değişim ve süreç kavramları ekseninde görülmektedir (URL-5).

Doğal değişimi ve parçalanmayı, yok olmayı durdurma çabaları entropiyi yaratır ve bu durumda durdurulmaya çalışılan değişim daha hızlı bir şekilde ilerler. Entropi, yerleşik düzeni sürdürmek için çalıştığı gibi, aynı zamanda doğal düzeni yani düzensizliği ve sağlıklı yıkımı kolaylaştırır.

SONUÇ

Termodinamik kanunların ikinci yasasında kendine yer bulan entropi kavramı, yasa gereği fiziki bir gerçeklik peşinde gözüktürken, felsefi alanda da bir gerçeklik arayışı olarak nitelendirilebilir. Tarihi süreçler içerisinde inceleme yapıldığında bahsi geçen bu gerçeklik arayışları, modern dönemde zirveye çıkmış, Postmodern dönemde başkalaşım geçirmiştir. Postmodern dönemin ele aldığı “gerçeklik” olgusu, sanat alanında belli başlı kalıpların yıkılmasına neden olmuştur. Örneğin, postmodernizm modernizmin biricik olma kaygısına karşı çıkmış ve çoğulculuk, temellük, yıkım, bozum, yeniden yapılandırma eylemlerini sanat alanına taşımıştır. Bahsedilen bu yeni olgular, Postmodern dönemde ortaya çıkarken entropi kavramının Postmodern dönemde nerede aranması gerektiği hakkında da ipucu vermektedir. Entropi, fizik alanlarında, evrende her şeyin belli bir düzenden düzensizliğe gideceğini öngören bir yasadır. Postmodern dönemin yapıya, biricikliğe, yeni bir düzene aykırı olan tutumu entropi kavramının düzensizlik nihaidir iddiası ile eşdeğer tutulabilmektedir. Keza postmodernizm ve entropi arasında bir ilişki kurulması amaçlanırken bakılacak önemli noktalardan bir tanesi de yapıbozumdur. Yapıbozum ile ilgilenen sanatçılar, temsili reddederek uyum ve ahengi reddetmişlerdir. Dolayısıyla ortaya çıkan çalışmalar düzensizlik ve yüzeysellik içermektedir. Derrida, sanatçının temsile bağlı kalmayarak özgür kalması gerektiğini ifade etmektedir. İnsan özgürleştikçe, entropisi artmaktadır. Zira bu özgürleşme beraberinde düzensizleşmeyi getirmektedir. Baskı altında tutulan her madde gibi insan da baskıdan kurtulduğu ilk anda düzensizleşme eğilimi göstererek yeni bir tepkime gösterir. Bu durumda sanatçı, kendi devrimini yaratarak bir başkaldırı göstermiş ve Postmodern dönemde ortaya çıkan eserler düzensiz yani entropik bir hal almıştır. Postmodern sanatçılar, kendi devrimlerini yaratarak mevcut olan sisteme başkaldırmış ve düzenden yapıyı reddederek entropi artışını sanat alanında gerçekleştirmişlerdir. Bu makalenin sınırlılıklarının ötesinde, yapıbozum-entropi ilişkisi daha özel bir inceleme alanında ele alındığında yeni ve farklı sonuçlar da elde edilebilir. Aynı zamanda yabancı kaynaklara ne kadar çok erişim sağlanabilirse o kadar çok konunun derinliği ve çerçevesi genişletilebilir. Bu makale kapsamında ortaya atılan temel iddia, Postmodern dönem çalışmalarının sanat alanında bir devrim yarattığı ve bu devrim sonucunda “düzensizleşme” olgusunun gözler önüne serildiğidir. Düzensizleşme sonucunda ortaya çıkan son durum ise entropi-sanat ilişkisinin çok net bir şekilde iddia edilebileceği düşüncesidir.

KAYNAKÇA

- Hocaoğlu, D. (2008). Termodinamiğin ikinci kanunu ve entropi, Ders notu
- Pak, N. K. (2012). Entropi: Makro evrenin gizemli kavramı. *Bilim ve Ütopya*, 221, Kasım
- Rad, S. B. (2018). Entropinin görsel sanattaki izi. [Yayımlanmış Sanatta Yeterlik Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara
- Tunalı, İ. (1993). *Soyutlama ve özdeşleşim*. Williem Worringer, Remzi Kitabevi
- Gombrich, E. H. (1993). *Sanatın öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Appignanesi, R & Garratt, C. (1996). Postmodernizm, (Çev: D. Şahiner), İstanbul: AD yayınları
- Karkın, N. (Erişim Tarihi: 01.12.2018). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Tez bilgisi bulunmamaktadır.)
- Faucault, M.; Gutman, H.; Hutton, P. (2001). *Kendini bilmek* (Çev: Gül Çahalı). İstanbul: Om Yayınevi
- Germaner, S (1996), *1960 Sonrası sanat*, İstanbul: Kabalcı yayınları
- Yılmaz, B. (2014). ‘Belirsizlik’ kavramı ile soyut sanat ilişkisi üzerine görsel çözümler. [Yayımlanmış Sanatta Yeterlik Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara
- Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden postmodernizme sanat*. İstanbul: Ütopya Yayınevi

URL-1: <https://dunyalilar.org/toplumsal-entropi-sonsuz-kaos.html/> (erişim tarihi: 02.05.2018)

URL-2: royalacademi.org.uk/art-artist/name/cornelia-parker-ra (erişim tarihi: 11.10.2018)

URL-3: http://henryjackson.com/?page_id=172 (erişim tarihi: 22.12.2018)

URL-4 <https://www.seditionart.com/magazine/entropy-venice-biennale>

URL-5 <http://MEdium.com>

Yenilikçiliğin Belirleyicilerinin Çalışan Motivasyonuna Etkisi: Kayserideki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma

The Effect of the Determinants of Innovation on Employee Motivation: A Research for Hotel Enterprises

Sağbetullah MERİÇ¹, Ceylan DEMİROK²

^{1,2}Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Van

ORCID:

S.M.: 0000-0003-1949-623X

C.D.: 0009-0002-2919-6142

Corresponding Author:

Sağbetullah MERİÇ

Email:

smeric@yyu.edu.tr

Citation: Meriç, S. ve Demirok, C. (2024). Yenilikçiliğin belirleyicilerinin çalışan motivasyonuna etkisi: Kayserideki otel işletmelerine yönelik bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (1): 58-69.

Submitted: 07.11.2023

Accepted: 25.03.2024

Özet

İşletmelerde katma değer yaratan yeni bir ürün, süreç veya uygulama yenilikçilik olarak ifade edilmektedir. Günümüzde işletmelerin amaçlarına ulaşabilmesi için bir zorunluluk olarak kabul edilen yenilikçiliğin gerçekleşmesi için bazı gereklilikler mevcuttur. Bu gerekliliklerin çalışan motivasyonuna nasıl yansıdığı araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, otel işletmelerinde yenilikçiliğin belirleyicilerinin çalışan motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Kayseri ilinde bulunan turizm işletme belgeli otel işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında kolayda örneklem yöntemi tercih edilerek anket tekniği ile 400 çalışandan veri toplanmıştır. Veri toplama formu, katılımcıların demografik bilgilerini, çalıştıkları işletmedeki yenilikçiliğin belirleyicileri faktörlerine yönelik algılarını ve çalışma motivasyonunu ölçen üç bölümden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında yenilikçiliğin belirleyicileri ile çalışan motivasyonu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmada yenilikçiliği belirleyen açık politika, yönetim desteği, eğitim ve geliştirme faktörlerinin çalışanların motivasyonunu pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, elde edilen bulgular doğrultusunda işletmelere ve çalışanlara öneriler sunulmuştur. Çalışmanın sonuçları, anket uygulamasına katılan 400 katılımcının verdiği yanıtlarla sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçilik, Yenilikçiliğin belirleyicileri, Çalışan motivasyonu, Otel işletmeleri

Abstract

A new product, process or application that creates added value in businesses is defined as innovation. Today, there are some requirements for innovation, which is considered a necessity for businesses to achieve their goals. How these requirements reflect on employee motivation is the subject of the research. The aim of this study is to determine the impact of the determinants of innovation in hotel businesses on employee motivation. The population of the research consists of employees of hotel businesses with tourism management certificates in Kayseri. Within the scope of the research, convenience sampling method was preferred and data was collected from 400 employees using the survey technique. The data collection form consists of three parts that measure the participants' demographic information, their perceptions of the determinants of innovation in the company they work for, and their motivation to work. Within the scope of the research, a

positive significant relationship was detected between the determinants of innovation and employee motivation. In the research, it was determined that open policy, management support, training and development factors that determine innovation positively affect employee motivation. As a result of the research, suggestions were made to businesses and employees in line with the findings. The results of the study are limited to the answers given by 400 participants who participated in the survey.

Keywords: *Innovation, Determinants of innovation, Motivation, Employee motivation, Hotel businesses*

1. GİRİŞ

Küresel rekabet, teknolojideki sürekli gelişim ve tüketicilerin istek ve beklentilerinin hızlı bir şekilde değişmesi yenilikçiliği işletmeler için zorunlu kılmaktadır (Korkmaz, Ermeç & Yücedağ, 2009: 84). Bu nedenle bireysel ve örgütsel düzeyde yenilikçilik, örgütleri yakından ilgilendiren bir konu olarak dikkat çekmektedir. Bu gereksinim, işletmelerin klasik yönetim anlayışından uzaklaşarak yeni yönetim yaklaşımları arayışına girmesine yol açmıştır. Günümüzde işletmelerin yönetim anlayışını çalışanları anlama ve çalışanların yenilikçi yönlerini değerlendirme üzerine şekillendirdiği görülmektedir (Güllüce vd., 2018: 197). İşletmeler arasındaki rekabetin artması ve rekabet ortamında iyi bir konuma sahip olmak için yoğun çaba gerekmesi, yenilikçi davranış gerektirmektedir. İşletmelerde yenilikçi davranışın ortaya çıkması için de motivasyon düzeyi yüksek çalışanlara ihtiyacı vardır. Çalışan motivasyonu, insanları harekete geçiren güç olarak ifade edilebilir. Çalışan motivasyonu, çalışanların işletmeye sağlayacağı katkı ile ilgilidir ve dolayısı ile yenilikçilik davranışı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Ünsar, İnan & Yürük, 2010: 249).

Bu çalışmada, yenilikçiliğin belirleyicilerinin çalışan motivasyonuna etkisi otel işletmeleri özelinde araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak konu kapsamında yapılmış olan araştırmalar incelenmiş ve yenilikçilik ile çalışan motivasyonu kavramları açıklanmıştır. Sonrasında turizm işletmeleri çalışanlarından elde edilen veriler ışığında analizler yapılarak bulgular ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuç doğrultusunda ilgililere öneriler sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yenilikçilik

Yenilikçilik, “yeni ve değerli bir bilgiyi ya da fikri, ürün, süreç veya hizmet olarak doğru zamanda somutlaştırmak ve toplumsal faydaya dönüştürmek” olarak ifade edilmektedir (Baksi, Sürücü & Kurt, 2020). Diğer bir ifade ile yenilikçilik, değer yaratacak fikir, ürün, hizmet veya süreç ortaya koyarak avantaj sağlama çabasıdır.

Yenilikçiliğin gerçekleştirilebilmesi için işletmenin yenilikçiliği destekleyici bir kültüre sahip olması gerekir. Yenilikçiliği destekleyen bir ortamın varlığı, çalışanların yenilikçi davranışlar sergilemesini ve diğer çalışanların bu yeniliklere uyum sağlamasını kolaylaştırır (Kaymakçı & Görener, 2020). Çalışanların yenilikçilik sürecinden soyutlanması, yeniliklerin çalışanlara iş yükü getirmesi ve yenilikçiliğin mevcut düzeni değiştirmesi gibi nedenler ile çalışanların yenilikçiliğe karşı olması söz konusu olabilmektedir. Yenilikçiliğe direnme olarak ifade edilen bu durum, yenilikçiliğin önündeki başlıca engel olarak görülmektedir (Işık & Meriç, 2015).

Çalışanların yenilikçi özellikleri ve fikirleri, işletmeleri başarıya ulaştırmadaki önemli bir unsurdur. İşletmelerde uygulanan birçok yenilik, o işletmede görev yapan kişiler tarafından ortaya atılmakta ve gerçekleştirilmektedir. İşletmenin imkanlarını ve müşteri beklentilerini bilen çalışanların ortaya koyduğu yenilikçi fikirlerin, işletme dışından biri tarafından ortaya konulan yenilikçi fikirlerden başarılı olması daha muhtemeldir (Kogabayev & Maziliauskas, 2017). Bu yenilikçi fikirler hem işletmeye hem de işletmenin bir parçası olan çalışanlara önemli katkılar sağlar. Çalışan tarafından ortaya konulan yenilikçi bir yaklaşım, çalışanın katkısı ile şekillendiğinden çalışmada tatmin sağlar ve çalışanın yenilikçiliğe direnme durumunu ortadan kaldırır (Meriç, 2017).

2.2. Çalışan Motivasyonu

Motivasyon, insanların yüksek performans seviyelerine ulaşması için güçlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bireyi davranışa yönelten bu güdü aynı zamanda davranışların düzenlilik ve sürekliliğini de önemli düzeyde belirler (Meriç & Turay, 2020: 435) İnsanların bir konudaki yapma isteğini arttırmak, bu insanların motivasyonunu arttırmak anlamına gelmektedir. Motivasyon, hedefe yönelik çaba gösterme isteği oluşturan ve insanların enerjilerini arttıran psikolojik bir süreci kapsar (Tohidi & Jabbari, 2012: 820). Motivasyon sosyal yaşamı önemli düzeyde etkileyen bir unsurdur (Meriç, 2020).

Kişinin çalıştığı işletmedeki istekliliği olarak ifade edilen çalışan motivasyonunun organizasyonel performansı önemli derecede etkilediği bilinmektedir. Çünkü insan kaynakları finansal kaynaklarla karşılaştırıldığında, örgütlere rekabet avantajı yaratabilecek kapasiteye sahiptir (Dobre, 2013). Çalışanların stresli koşullar altında iş yerinde tam potansiyellerine ulaşmalarını sağlamak zordur, ancak bu onları motive ederek başarılabilir (Bozkurt, Meriç & Kaymış, 2020). Motive olmuş bir çalışan, hedeflerini örgütün hedefleri ile uyumlu hale getirir ve çabalarını bu yönde yönlendirir. Ayrıca bu çalışanlar sürekli olarak işlerini iyileştirmenin yollarını arama uğraşına girerler (Lindner, 1998).

Çalışan motivasyonu; çalışanların örgütsel bağlılık düzeyini ve iş performansını pozitif yönde etkilemektedir (Kargün & Koç, 2021; Yıldırım & Arslan, 2015). Çalışan motivasyonu, çalışanların gönüllülük esaslı olacak şekilde kendilerine verileden daha fazla iş yapmalarını sağlayarak çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesine neden olmaktadır (İyidemirci & Aydın, 2018: 133). Ayrıca çalışanların motivasyon düzeyi arttıkça işten ayrılma niyetleri azalmaktadır (Toksöz, 2021: 3282).

3. YÖNTEM

Turizm işletmelerinde yenilikçiliği belirleyen faaliyetlerinin çalışanların motivasyonunu etkileyip etkilemediği araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırmada yenilikçiliğin belirleyicilerinin çalışan motivasyonunu etkileme düzeyine ek olarak turizm çalışanlarının yenilikçiliğin belirleyicileri algıları ve motivasyon düzeyleri belirlenmiştir.

Meriç (2017) turizm çalışanları üzerine yaptığı araştırmada yenilikçiliğin belirleyicilerinin çalışan sessizlik davranışı üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışan sessizliği genellikle örgüt için olumsuz bir durum olarak görülmekte ve çalışanın motivasyonunun ve memnuniyetinin düşüklüğünü göstermektedir. Yenilikçiliğin belirleyicileri ile çalışan sessizliği arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması yenilikçiliğin belirleyicileri ile çalışan motivasyonu arasında pozitif bir ilişkiyi muhtemel kılmaktadır.

Ünsar, İnan ve Yürük (2010) elektronik, gıda ve giyim sektörlerinde çalışan satış elemanlarının motivasyonunu etkileyen unsurları tespit etmek için yaptıkları araştırmada; yöneticinin tavrının, eğitim seviyesinin, takım halinde veya bireysel çalışmanın, terfi imkanlarının ve örgüt içi adaletin çalışan motivasyonunun etkilediğini tespit etmiştir. Bu unsurların çalışanın yenilikçi davranışlar sergilemesini de etkilediği dikkate alındığında yenilikçiliğin belirleyicileri ile çalışan motivasyonu arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucu öngörülmektedir.

Çetin, Giderler ve Güler (2017) liderliği insanları yönlendirme ve etkileme yeteneği olarak tanımlamış ve bu davranışların çalışan başarısında önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Araştırma sonucuna göre liderlik davranışı çalışan motivasyonunun pozitif yönde etkilemektedir. Yenilikçiliğin belirleyicilerinden birinin yönetimin tavrı olduğu dikkate alındığında bu araştırmada da benzer bir etki bulunulacağı öngörülmektedir.

Yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarına dayanarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur. Hipotezler şu şekildedir:

- **H1:** Yenilikçiliğin belirleyicileri faktörlerinden açık politikanın çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.
- **H2:** Yenilikçiliğin belirleyicileri faktörlerinden yönetim desteğinin, çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.
- **H3:** Yenilikçiliğin belirleyicileri faktörlerinden takdirin, çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.
- **H4:** Yenilikçiliğin belirleyicileri faktörlerinden eğitim ve geliştirmenin, çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.
- **H5:** Yenilikçiliğin belirleyicileri faktörlerinden özerklik ve esnekliğin, çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Kayseri ilindeki turizm işletme belgeli otel işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Bu çalışanların tamamına ulaşmak mümkün olmadığından örneklem alma yoluna gidilmiş ve kolayda örnekleme ile 400 çalışandan veri toplanmıştır. Nicel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün evreni temsil etmesi beklenir. Elde edilen anket miktarı bu temsiliyeti sağlama konusunda (Meriç, 2017) yeterlidir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veriler araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu ile elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından işletmelere gidilerek 500 kişiye anket dağıtılmıştır. Bazı yöneticiler anket dağıtılmasına izin vermedikleri için çalışanlarına işletmeleri için kendileri ile online anket bağlantısı paylaşılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde ankete katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, maaş, turizm sektöründen memnuniyet ve sektör deneyimi gibi bilgilerini elde etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde Wong ve Pang, (2003) tarafından oluşturulan ve Meriç (2017) tarafından Türkçeye çevrilen "Örgütsel Yenilikçiliğin Belirleyicileri" ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte yenilikçiliğin belirleyicileri kapsamında 15 soru yer almaktadır. Açık politika, yönetim desteği, takdir, esneklik ve özerklik ile eğitim ve geliştirme faktörleri yenilikçiliğin belirleyicileri faktörleri olarak ifade edilmektedir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise Kocaoğlu (2007) tarafından oluşturulan çalışan motivasyonu ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte çalışanların işlerine yönelik davranış biçimleri, işe karşı gösterdikleri devamsızlık eğilimleri ve beklentileriyle ilgili toplam 15 soru yer almaktadır. Anketin ikinci ve üçüncü bölümünde yer alan ifadeler 5li likert şeklinde oluşturulmuştur.

3.3. Verilerin Analizi

Anket formu ile elde edilen veriler SPSS for Windows 24.0 paket programıyla analiz edilmiştir. Bu analizler; ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik analizlerini, yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma değerlerinin hesaplanmasını, elde edilen veri gruplarının birleştirilmesini, farklılık analizlerini, ilişki analizlerini ve etki analizlerini içermektedir. Bu analizler yapılırken hata payı ($\alpha = 0,05$) olarak belirlenmiştir. Tabachnick ve Fidell (2001), araştırma verilerine ait çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında olduğunda, verilerin normal dağılım gösterdiğini ifade etmektedir. Yapılan analizler sonucunda çarpıklık ve basıklık değerine göre araştırma verilerinin parametrik dağıldığı tespit edilmiştir.

3.4. Kullanılan Ölçeklerin Güvenirliği ve Geçerliliği

Literatür incelendiğinde sosyal bilimlerde çoğunlukla içsel güvenilirlik için Cronbach's Alpha katsayısının kullanıldığı görülmektedir. Cronbach's Alpha katsayısının 0.70 olması içsel güvenilirlik için yeterli kabul edilmektedir (Işık & Meriç, 2015).

Tablo 1. Ölçeklere Ait Güvenirlik

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Yenilikçiliğin Belirleyicileri	0.942	15
Çalışan Motivasyonu	0.928	15

Tablo 1'de yenilikçiliğin belirleyicileri ölçeği Cronbach's Alpha değeri 0,942 ve çalışan motivasyon ölçeği Cronbach's Alpha değeri 0,928 olduğundan içsel güvenilirlik sağlanmıştır.

Tablo 2. Yenilikçiliğin Belirleyicileri Ölçeğinin Faktör Analizi Bulguları

	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Standart Sapma
1. Faktör: Açık Politika		2,72	12,49	1,08
Yönetim, her yönde işleyen bir iletişime inanır ve bunu uygular.	0,686			
Yönetim, yeni bilgi edinme konusunda çalışanları destekleyici davranışlar sergiler.	0,714			
Yönetim, açık fikirli ve şeffaflığı benimseyen bir kültüre sahiptir.	0,638			
2. Faktör: Yönetim Desteği		2,67	11,57	1,04
Yönetim, çalışanların fikirlerinden yararlanır.	0,568			
Yönetim, çalışanlara güvenir.	0,541			
Yönetim, çalışanlarına maddi-manevi destek verir.	0,470			
3. Faktör: Takdir		2,37	13,39	1,09
Çalışanlar başarılarından dolayı somut bir şekilde ödüllendirilir.	0,612			
Çalışanlar başarılarından dolayı kurumda takdir edilir.	0,637			
Başarılı olan çalışanlara yükselme olanakları tanınır.	0,529			
4. Faktör: Eğitim ve Geliştirme		1,40	10,28	0,97
Çalışanların kendini geliştirmesi için fırsatlar sunulmaktadır.	0,636			
Çalışanlara etkili ve yeterli eğitimler verilmektedir.	0,534			
Çalışanların hata yapmaları normal olarak karşılanır.	0,522			
5. Faktör: Özerklik ve Esneklik		1,34	12,35	0,99
Çalışanlara yaptıkları işlerde tam yetki verilir.	0,542			
Çalışanların yaptıkları işlerdeki fikirleri öncelikli olarak ele alınır.	0,562			
Çalışanların alınacak kararlara katılımı ilgi ile desteklenmektedir.	0,653			
Toplam açıklanan varyans: 60,08 KMO (Kaiser-Meyer-Olkin): 0,951 Barlett Sphericity: 2935,542				

Tablo 2. incelendiğinde, ilk faktör olan "Açık Politika", üç ifadeden oluşmaktadır. Faktör yükleri 0,714 ile 0,638 arasında değişen üç ifadenin açıklanan varyans oranı 12,49'dur. İkinci faktör

olan “Yönetim Desteği” üç ifadeden oluşmaktadır. Faktör yükleri 0,568 ile 0,470 arasında değişen üç ifadenin açıklanan varyans oranı 11,57’dir. Üçüncü faktör olan “Takdir” ise üç ifadeden oluşmaktadır. Faktör yükleri 0,637 ile 0,529 arasında değişen üç ifadenin açıklanan varyans oranı 13,39’dur. Dördüncü faktör olan “Eğitim ve Geliştirme” de üç ifadeden oluşmaktadır. Faktör yükleri 0,639 ile 0,522 arasında değişen üç ifadenin açıklanan varyans oranı 10,28’dir. Beşinci faktör olan “Özerklik ve Esneklik” de üç ifadeden oluşmaktadır. Faktör yükleri 0,653 ile 0,542 arasında değişen üç ifadenin açıklanan varyans oranı 12,35 ’tir.

Tablo 3. Çalışan Motivasyonu Ölçeğinin Faktör Analizi Bulguları

	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Standart Sapma
Çalışan Motivasyonu		1,66	61,44	1,53
Son zamanlarda motivasyonumun azaldığını düşünüyorum.	0,509			
İş yerinde bulunmamak için çeşitli bahaneler uyduruyorum.	0,770			
İşime karşı bağlılığımın azaldığını hissediyorum.	0,751			
Bu işin bana bir gelecek vaat edeceğine inanmıyorum.	0,780			
İşimden soğudum, isteksiz iş yapıyorum.	0,800			
Sabahları işe gelmek istemiyorum.	0,737			
Kendimi çalıştığım yere ait hissetmiyorum.	0,795			
Çalıştığım işte kariyerimde ilerleyemeyeceğime inanıyorum.	0,792			
Zamanımın büyük kısmını doğrudan işimle ilgili olmayan konularla geçiriyorum.	0,722			
İş ortamında çalışma arkadaşlarımla çatışma yaşıyorum	0,731			
İşle ilgili hatalar yapıyorum.	0,665			
Bir işe konsantre olmakta güçlük yaşıyorum.	0,669			
Çalışma performansımın azaldığını düşünüyorum.	0,643			
Son zamanlarda kullandığım hastalık izinleri arttı.	0,607			
Yaşadığım sağlık sorunları nedeniyle üretkenliğim azaldı.	0,615			
Toplam açıklanan varyans: 61,44 KMO (Kaiser-Meyer-Olkin): 0,915 Barlett Sphericity: 4015,984				

Çalışan motivasyonu ölçeğinin ters ifade puanları çevrildikten sonra faktör analizi yapılmıştır ve tek faktörlü yapının doğrulandığı saptanmıştır. En düşük faktör yükü 0,409 en yüksek faktör yükü 0,800 bulunmuştur. Açıklanan varyans da 61,44 olarak hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulgular kısmında katılımcılara ait demografik bulgular, ifadelere ait ortalama ve standart sapma değerleri, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizi ve bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisini belirlemek için regresyon analizi bilgileri yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Erkek	201	50.2
	Kadın	199	49.8
Medeni Durum	Evli	121	30.3
	Bekâr	279	69.8
Yaş	18-30 yaş	160	40.0
	31-40 yaş	212	53.0
	41 yaş ve üzeri	28	7.0
Eğitim Düzeyi	İlköğretim-Lise	194	48.5
	Lisans-Lisansüstü	206	51.5
Turizm Sektöründe Çalışmaktan Memnuniyet	Memnunum	197	49.3
	Kararsızım	128	32.0
	Memnun değilim	75	18.8
Turizm Sektörü Deneyimi	1 yıldan az	32	8.0
	1-3 yıl	123	30.8
	3-5 yıl	174	43.5
	5 yıldan fazla	71	17.8
İşletmenin Yıldız Sayısı	2 yıldız	10	2.5
	3 yıldız	83	20.8
	4 yıldız	135	33.8
	5 yıldız	172	43.0

Araştırmaya katılanların %50,2'si (n=201) erkek ve %49,8'i (n=199) kadındır. Araştırmaya katılan çalışanların %30,3'ü (n=121) evli ve %69,8'i (n=279) bekârdır. Araştırmaya katılan çalışanların %40'ı (n=160) 18-30 yaş, %53'ü (n=212) 31-40 yaş ve %7'si (n=28) 41 yaş ve üzeri yaşa sahiptir. Araştırmaya katılan çalışanların %48,5'i (n=194) ilköğretim-lise mezunu ve %51,5'i (n=206) lisans-lisansüstü mezunudur. Araştırmaya katılan çalışanların %49,3'ü (n=197) turizm sektöründe çalışmaktan memnun, %32'si (n=128) kararsız ve %18,8'i (n=75) memnun değil olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çalışanların %8'i (n=32) turizm sektöründe 1 yıldan az %30,8'i (n=123) 1-3 yıl, %43,5'i (n=174) 3-5 yıl ve %17,8'i (n=71) 5 yıldan fazla çalışmaktadır. Araştırmaya katılan çalışanların %2,5'i (n=10) 2 yıldız, %20,8'i (n=83) 3 yıldız, %33,8'i (n=135) 4 yıldız ve %43'ü (n=172) 5 yıldız otel işletmesinde çalışmaktadır.

Tablo 5. Yenilikçiliğin Belirleyicileri Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

MADDELER	Ort.	SS
1.Fatör: Açık politika		
Yönetim, her yönde işleyen bir iletişime inanır ve bunu uygular.	3.47	1.08
Yönetim, yeni bilgi edinme konusunda çalışanları destekleyici davranışlar sergiler.	3.52	1.04
Yönetim, açık fikirliliği ve şeffaflığı benimseyen bir kültüre sahiptir.	3.48	1.09
2. Faktör: Yönetim Desteği		
Yönetim, çalışanların fikirlerinden yararlanır.	3.47	1.06
Yönetim, çalışanlara güvenir.	3.46	1.05
Yönetim, çalışanlarına maddi-manevi destek verir.	3,48	1.01
3.Faktör: Takdir		
Çalışanlar başarılarından dolayı somut bir şekilde ödüllendirilir.	3.16	1.03
Çalışanlar başarılarından dolayı kurumda takdir edilir.	3.24	1.01
Başarılı olan çalışanlara yükselme olanakları tanınır.	3,24	1.02
4.Faktör: Eğitim ve Geliştirme		
Çalışanların kendini geliştirmesi için fırsatlar sunulmaktadır.	3.15	0.99
Çalışanlara etkili ve yeterli eğitimler verilmektedir.	2.86	1.05
Çalışanların hata yapmaları normal olarak karşılanır.	3,27	1.02
5.Faktör: Özerklik ve Esneklik		
Çalışanlara yaptıkları işlerde tam yetki verilir.	3.32	0.98
Çalışanların yaptıkları işlerdeki fikirleri öncelikli olarak ele alınır.	3.35	1.07
Çalışanların alınacak kararlara katılımı ilgi ile desteklenmektedir.	3.36	0.95

Yenilikçiliğin belirleyicileri ölçeği maddelerinden en düşük ortalamaya sahip ifade (2.86 ± 1.05) "Çalışanlara etkili ve yeterli eğitimler verilmektedir" ifadesidir. "Yönetim, yeni bilgi edinme konusunda çalışanları destekleyici davranışlar sergiler" maddesi (3.52 ± 1.04) en yüksek ortalamaya sahip ifade olarak tespit edilmiştir. Ortalamalar genel olarak değerlendirildiğinde, Kayseri'deki turizm işletmelerinde yenilikçiliğin belirleyicileri uygulamalarının mevcudiyetinden söz edilebilir. Genel ortalamanın "kısmen katılıyorum kısmen katılmıyorum" görüşünü temsil edecek düzeyde çıkması işletmelerdeki yenilikçiliğin belirleyicilerinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Çalışan Motivasyonu Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

MADDELER	Ort.	SS
Son zamanlarda motivasyonumun azaldığını düşünüyorum.	3.16	1.04
İş yerinde bulunmamak için çeşitli bahaneler uyduruyorum.	3.32	1.06
İşime karşı bağlılığımın azaldığını hissediyorum.	3.24	1.14
Bu işin bana bir gelecek vaat etmediğine inanmıyorum.	3.28	1.19
İşimden soğudum, isteksiz iş yapıyorum.	3.29	1.18
Sabahları işe gelmek istemiyorum.	3.24	1.20
Kendimi çalıştığım yere ait hissetmiyorum.	3.36	1.20
Çalıştığım işte kariyerimde ilerleyemeyeceğime inanıyorum.	3.28	1.19
Zamanımın büyük kısmını doğrudan işimle ilgili olmayan konularla geçiriyorum.	3.32	1.15
İş ortamında çalışma arkadaşlarımla çatışma yaşıyorum	3.32	1.07
İşle ilgili hatalar yapıyorum.	3.22	1.08
Bir işe konsantre olmakta güçlük yaşıyorum.	3.37	1.09
Çalışma performansımın azaldığını düşünüyorum.	3.57	1.09
Son zamanlarda kullandığım hastalık izinleri arttı.	4.00	1.09
Yaşadığım sağlık sorunları nedeniyle üretkenliğim azaldı.	4.13	1.09

Çalışan motivasyonu belirlenirken motivasyonu düşüren durumların tespit edilebilmesi ve çalışan motivasyonunun düzeyinin sağlıklı bir şekilde elde edilebilmesi için tüm ifadeler ters sorulmuştur. Tabloda yer alan ifadelere ait ortalamalar, ifadelere verilen cevapların ters çevrilmesinden sonra hesaplanan değerlerdir. Çalışan motivasyonu ölçeği maddelerinde en düşük ortalamaya sahip ifade (3.16 ± 1.04) katılım ile “Son zamanlarda motivasyonumun azaldığını düşünüyorum” ifadesine olmuştur. En yüksek katılım ortalaması (4.13 ± 1.09) “Yaşadığım sağlık sorunları nedeniyle üretkenliğim azaldı” ifadesine olmuştur. Ortalamalar genel olarak değerlendirildiğinde, çalışan motivasyon düzeyinin yüksek olduğu ve çalışan sağlık durumunun motivasyon düzeyini en az düşüren etken olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 7. Yenilikçiliğin Belirleyicileri Ölçeği Alt Boyut Puanları İle Çalışan Motivasyonu Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki İlişki (Korelasyon)

	Açık Politika	Yönetim Desteği	Takdir	Eğitim ve Geliştirme	Özerklik ve Esneklik	Çalışan Motivasyonu
Açık Politika	1					
Yönetim Desteği	0.753**	1				
Takdir	0.619**	0.713**	1			
Eğitim ve Geliştirme	0.635**	0.674**	0.720**	1		
Özerklik ve Esneklik	0.623**	0.685**	0.657**	0.728**	1	
Çalışan Motivasyonu	0.652**	0.607**	0.523**	0.604**	0.554**	1

** p < 0.01

Tablo 7 incelendiğinde yenilikçiliğin belirleyicileri alt boyutlarının kendi aralarında pozitif anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu sonuç, ölçeğin güvenilirliği ve bütünlüğü için destekleyici nitelikte bir sonuçtur. Çalışan motivasyonu ile yenilikçiliğin belirleyici alt boyutlarının tamamı arasında pozitif anlamlı bir ilişki mevcuttur. Bu sonuç ile yenilikçiliğin belirleyicileri alt boyutları ile çalışan motivasyonu arasında bir bağlantının mevcudiyeti ortaya konulmaktadır.

Tablo 8. Yenilikçiliğin Belirleyicileri Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Çalışan Motivasyonuna Etkisi

	B	Std. Hata	t	p	F	p	R ²
	1.096	0.126	8.669	<0.001	77.497	<0.001	0.496
Açık Politika	0.296	0.046	-6.431	<0.001			
Yönetim Desteği	0.119	0.057	-2.080	0.038			
Takdir	-0.020	0.053	0.377	0.706			
Eğitim ve Geliştirme	0.234	0.057	-4.101	<0.001			
Özerklik ve Esneklik	0.063	0.053	-1.193	0.234			

Bağımlı Değişken: Çalışan Motivasyonu

Yenilikçiliğin belirleyicileri alt boyutlarının çalışan motivasyonuna etkisini belirlemek amacı ile yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda; açık politika algısının, yönetim desteği algısının ve eğitim ve geliştirme algısının çalışan motivasyonunu anlamlı biçimde etkilediği tespit edilmiştir. R² değerine bakıldığında bu değer 0,496 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç doğrultusunda diğer koşullar sabitken çalışan motivasyonunun yaklaşık olarak yarısının yenilikçiliğin belirleyicileri

Yenilikçiliğin Belirleyicilerinin Çalışan Motivasyonuna Etkisi: Kayserideki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma tarafından şekillendiği ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile açık politika, yönetim desteği ve eğitim ve geliştirme çalışan motivasyonunun önemli bir belirleyicisidir.

Tablo 9. Hipotezlerin Kabul/Ret Durumları

Hipotezler	Kabul/Ret
H1: Yenilikçiliğin belirleyicilerinden açık politikanın çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H2: Yenilikçiliğin belirleyicilerinden yönetim desteğinin çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H3: Yenilikçiliğin belirleyicilerinden takdirin çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.	Red
H4: Yenilikçiliğin belirleyicilerinden eğitim ve geliştirmenin çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul
H5: Yenilikçiliğin belirleyicilerinden özerklik ve esnekliğin çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi vardır.	Red

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm, geçmişten günümüze birçok değişimin yaşandığı bir sektördür. Dolayısı ile turizm sektörünün bir parçası olan otel işletmelerinin değişime ayak uydurabilecek bir yapıda olması gerekmektedir. İşletmeler arasındaki rekabetin yoğun olması, teknolojinin yüksek düzeyde kullanımı, tüketicinin üretim aşamasında bulunması gibi durumlar yenilikçiliği otel işletmeleri için elzem hale getirmektedir. Bu çalışmada işletmelerde yenilikçiliği belirleyen durumlar ele alınarak bu durumun çalışanların motivasyonunu nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Araştırmada yenilikçiliğin belirleyicilerinden açık politikanın çalışan motivasyonu pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile açık fikirliliğin ve şeffaflığın benimsendiği ve çalışanla iletişimde geri bildirimlerin önemsendiği işletme yapısında çalışanların motivasyonu yükselecektir. Yenilikçiliğin belirleyicilerinden yönetim desteğinin de çalışan motivasyonuna pozitif yönde anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Yöneticilerin çalışanlara güvenmesi ve çalışanlara maddi-manevi destek sunması çalışanların motivasyonunun arttırmaktadır. Ayrıca çalışanların eğitim ve gelişim konusunda desteklenmesinin de çalışan motivasyonunu arttırdığı tespit edilmiştir. Çalışanlara verilen eğitimler ile çalışanların yenilikçi davranışlar sergilemesi ve işletmeye katkı sunması sayesinde çalışanların motive olarak işlerini daha istekli yapması da sağlanmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bu bulgular benzer araştırmalar ile uyumludur ((Ünsar, İnan & Yürük, 2010; Meriç, 2017; Çetin, Giderler ve Güler, 2017). Ayrıca yenilikçiliğin belirleyicilerinin tüm boyutları ile çalışan motivasyonu arasında pozitif güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak takdir boyutu ile özerklik ve esneklik boyutunun çalışan motivasyonuna anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak çalışanların yenilikçi bir tutum içinde olması ve motivasyonunun yükselmesi için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- İşletmeler çalışanları desteklemeli ve önemsemeli,
- İşletmeler çalışan beklentileri dikkate alınarak ilerleme politikası izlemeli ve çalışanların eksikliklerinin tespit edilmesi için çaba harcanmalı,
- Çalışanlar ile iletişim kurup çalışan fikirlerini önemseyen yöneticiler işletmeye kazandırılmalı
- Turizm sektörünün emek yoğun bir sektör olduğu bilinciyle hareket edilerek çalışanlara değerli oldukları hissedilmeli

Bu araştırma Kayseri ilinde faaliyet gösteren 400 otel çalışanından elde edilen bulgular ile sınırlıdır. Farklı bölgelerde yapılacak araştırma sonuçlarının bu araştırma sonuçları ile

karşılaştırılması faydalı olacaktır. Ayrıca yenilikçiliğin belirleyicilerinin çalışan motivasyonunu neden etkilediği konusunda yapılacak nitel araştırmalar ile çalışan motivasyonu konusunda ayrıntılı bilgiler ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Baksi, A., Sürücü, H. A. & Kurt, G. (2020). Hemşirelerin bireysel yenilikçilik davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 310-315.
- Bozkurt, Ö., Meriç, S. & Kaymuş, B. (2020). Otel işletmelerinde bulunan ergonomik risklerin değerlendirilmesi: Van örneği. *Journal of Tourism Theory and Research*, 6(1), 20-34.
- Çetin, S., Giderler, C., & Güler, M. (2017). Lider yöneticilerin çalışanların motivasyonuna ve performansına etkisi: Kamu kuruluşunda bir çalışma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 36-49.
- Dobre, O. I. (2013). Employee motivation and organizational performance. *Review of applied socio-economic research*, 5(1), 53-60.
- Güllüce, A. Ç., Kaygın, E., Zengin, Y. & Bağcıoğlu, D. (2018). Otantik liderlik davranışının duygusal emek ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi: Enerji sektörü örneği. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(7), 197-224.
- Işık, C., & Meriç, S. (2015). Otel yöneticilerinin bireysel yenilikçi kapsamında değerlendirilmesi: Van ili örneği. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 4(1), 1-16.
- İyidemirci, H. & Aydın, B. (2018). Motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesi yönelik bir araştırma. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 131-144.
- Kargün, S. & Koç, H. (2021). İşgörenlerin motivasyon düzeylerinin örgütsel bağlılık ve iş performansı üzerine etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 3786-3800.
- Kaymakçı, R. & Görener, A. (2019). Algılanan aşırı niteliklilik ve yenilikçi iş davranışı ilişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 3(6), 100-114.
- Kocaoğlu, M. (2007). *Mobbing (işyerinde psikolojik taciz, yıldırma) uygulamaları ve motivasyon arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçbayev, T., & Maziliauskas, A. (2017). The definition and classification of innovation. *Journal of Business and Public Administration*, 8(1), 59-72.
- Korkmaz, S., Ermeç, A. & Yücedağ, N. (2009). İşletmelerin yenilikçi kabiliyetleri ve ihracat performanslarına etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 83-104.
- Lindner, J. R. (1998). Understanding employee motivation. *Journal of Extension*, 36(3), 1-8.
- Meriç, S. & Babur, Y. (2020). Çalışan memnuniyetine etki eden faktörler: Otellere yönelik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 812-827.
- Meriç, S. & Turay, Ö. (2020). Tekerlekli sandalye basketbolcularının spora katılım motivasyonu ile yaşam kalitesi arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 433-450.
- Meriç, S. (2017). *Turizm işletmelerinde yenilikçiliğin görünmeyen yüzü, değişime direnç ve örgütsel sessizlik: TRAI ve TRB2 bölgesi analizi*. [Yayınlanmış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Meriç, S. (2020). Engelli basketbolcuların sosyal hayatını engelleyen sağlık sorunlarının turizm faaliyetleri açısından değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2391-2408.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.
- Tohidi, H. & Jabbari, M. M. (2012). The effects of motivation in education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 31, 820-824.

Yenilikçiliğin Belirleyicilerinin Çalışan Motivasyonuna Etkisi: Kayserideki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma

- Toksöz, S. (2021). Motivasyonun işten ayrılma niyeti üzerine etkisi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3280-3301.
- Ünsar, A.S., İnan, A. & Yürük, P. (2010). Çalışma hayatında motivasyon ve kişiyi motive eden faktörler: Bir alan araştırması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 248-262.
- Wong, S. & Pang, L. (2003). Motivators to creativity in the hotel industry-perspectives of managers and supervisors. *Tourism management*, 24(5), 551-559.
- Yıldırım, M., & Arslan, Ö. E. (2015). İş görenlerin iş motivasyonunun örgütsel bağlılıklarına etkisi: Ankara'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Turizm Akademik Dergisi*, 2(1), 23-37.